

T.C.

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

**“YENİ ASUR DÖNEMİ’NDE ASUR DEVLETİ’NİN
BATI YAYILIMI”**

Yüksek Lisans Tezi

Cemre ASLAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Okay PEKŞEN

Samsun, 2019

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

“YENİ ASUR DÖNEMİ’NDE ASUR DEVLETİ’NİN
BATI YAYILIMI”

Yüksek Lisans Tezi

Cemre ASLAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Okay PEKŞEN

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

01 / 07 / 2019

(İmza)

Cemre ASLAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Cemre ASLAN tarafından hazırlanan “YENİ ASUR DÖNEMİ’NDE ASUR DEVLETİ’NİN BATI YAYILIMI” başlıklı bu çalışma, (Savunma Sınavı Tarihi) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

__ / __ / __

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

“YENİ ASUR DÖNEMİ’NDE ASUR DEVLETİ’NİN BATI YAYILIMI”

Cemre ASLAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz /2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Okay PEKŞEN

Emperyalist ve yayılcı bir anlayışa sahip olan Asur Devleti, imparatorluk hâlini aldığı Yeni Asur Dönemi’nde hâkimiyet alanını oldukça geniş coğrafyalara ulaştırmayı başarmış ve çağının rakipsiz gücü olmuştur. Asur Devleti bu yükselme devrinin beraberinde getirdiği iktisadi zenginlikler neticesinde Doğu Akdeniz kıyılarında önemli ticaret yolları üzerinde egemenliğini sağlamış ve elde etmiş olduğu gerek ham madde kaynakları, gerekse kölelerden oluşan işgücü ülke içerisinde imar ve inşa faaliyetlerinde kullanılmak üzere karşılıksız olarak temin edilmiştir.

Krallar tarafından yürütülmüş olan bu yayılcı politikanın, ülkenin gerçek sahibi kabul edilen Tanrı Aşşur’un emir ve istekleri doğrultusunda gerçekleştiği öne sürülmüş ve bu yöntemle kutsiyet kazandırılmıştır. Bu kutsiyet çerçevesinde Asur kralları hâkimiyetleri altına almak istedikleri bölgelerdeki yerli halkların Tanrı Aşşur’a karşı isyan içerisinde olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak Asur Devleti’nin bu yayılcı politikasının görünürdeki gerekçeleri dini olmuş, aslı gerekçesini ise iktisadi kazanımlar oluşturmuştur. Tüm bu politika ekseninde, Asur ülkesinin batısında Akdeniz sahillerine kadar uzanan topraklar sahip olduğu ticaret yolları ve hammadde kaynaklarından dolayı Asur Devleti’nin ana yayılım alanlarından biri hâline gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: Asurlular, Tanrı Aşşur, Akdeniz, savaş, iktisadi zenginlik.

ABSTRACT

“THE SPREAD OF ASSYRIAN STATE TO THE WEST IN THE NEO ASSYRIAN PERIOD”

Cemre ASLAN

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Science

Department of History, M.A., July / 2019

Advisor: Assist. Prof. Okay PEKŞEN

The Assyrian State, which has an imperialist and expansionist understanding, succeeded in extending the area of domination to a very wide geography during the New Assyrian Period when it became an empire and became the unrivaled power of its era. As a result of the economic wealth gains that the Assyrian State brought with it, the sovereignty of the Assyrian State gained sovereignty on the important trade routes on the Eastern Mediterranean coasts and obtained both raw material resources and the labor of slaves for the construction and construction activities in the country.

It was suggested that this expansionist policy carried out by the kings was realized in accordance with the orders and wishes of God Aššur, who is accepted as the real owner of the country, and was sanctified by this method. Within this sanctity, the Assyrian kings claimed that the indigenous peoples in the regions they wanted to dominate were in rebellion against God Aššur. However, the apparent reasons for this expansionist policy of the Assyrian State have been religious, and the main reason has been economic gains. In the context of this policy, the lands extending to the Mediterranean coast in the west of the Assyrian country have become one of the main spread areas of Assyrian State due to its trade routes and raw material resources.

Key Words: Assyrians, God Aššur, Mediterranean, war, economic wealth.

ÖN SÖZ

Eskiçağ Mezopotamya tarihinde önemli devletlerden biri olan Yeni Asur Devleti, bölgenin siyasi yaşamında etkin bir rol oynamıştır. Emperyal bir politika benimseyen devlet, sömürüye dayalı olan bu siyasetini uzak bölgelere kadar yaymayı başarmıştır. Güçlü bir politika gütmelerinin beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik kazanımlar, devletin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. İstikrarlı bir biçimde geniş coğrafyalara yayılımını sürdüren Yeni Asur Devleti, özellikle Akdeniz ticareti ve devamında Anadolu'nun güneydoğusundaki topraklarını batı politikasının belirleyici unsurları olarak kabul etmiş ve izlemiş olduğu politikayı bu hedef doğrultusunda oluşturmuştur.

Eskiçağ tarihçilerince Eski Asur Dönemi, Orta Asur Dönemi ve Yeni Asur Dönemi olarak üç evreye ayrılan Asurlular'ın yayılmacı siyasetinin batı politikası, “Yeni Asur Dönemi’nde Asur Devleti’nin Batı Yayılımı” adlı tezimizde ilk olarak geniş bir literatür çalışması yapıldıktan sonra konu tüm yönüyle aktarılmaya çalışılmıştır.

Tez konumuzun belirlenmesinde ve tezimizin oluşmasının her aşamasında büyük desteğini gördüğüm kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Okay PEKŞEN’e ve maddi-manevi desteklerinden dolayı değerli aileme teşekkürlerimi sunarım.

*Cemre ASLAN
Samsun, 2019*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi	4
1.5. Asurlular	5

İKİNCİ BÖLÜM

ASURLULAR'DA SOSYO-KÜLTÜREL VE SİYASAL YAPI

2.1. Asurlular'da İnanç Anlayışı ve Bu Anlayışın Askeri Seferlere Yansıması	12
2.2. Yeni Asur Dönemi Yönetim Anlayışı.....	17
2.3. Yeni Asur Dönemi'nde Siyasal Gelişim ve İdeolojik Yapı	21
2.4. Yeni Asur Dönemi'nde Askeri Yapı.....	22
2.5. Yeni Asur Dönemi'nde Askeri Seferlerin Sosyal ve Kültürel Hayata Yansımaları ...	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ASUR DÖNEMİ SEFERLERİ

3.1. II. Adad-Nirari Dönemi (MÖ 911-891)	28
3.2. II. Tukulti-Ninurta Dönemi (MÖ 890-884)	29

3.3. II. Asur-nasirpal Dönemi (MÖ 883-859).....	31
3.4. III. Salmanassar Dönemi (MÖ 858-824).....	33
3.5. V. Şamşi-Adad (MÖ 823-811), III. Adad-Nirari (MÖ 810-783) ve Ardılları Döneminde Batıya Yapılan Seferler	37
3.6. III. Tiglat-Pileser Dönemi (MÖ 744-727).....	39
3.7. V. Salmanassar Dönemi (MÖ 726-722)	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SARGONİDLER DÖNEMİ SEFERLERİ (MÖ 722-626)

4.1. II. Sargon Dönemi (MÖ 722-705)	44
4.2. Sanherib Dönemi (MÖ 705-680)	48
4.3. Asarhaddon Dönemi (MÖ 680-669).....	50
4.4. Asurbanipal (MÖ 668-626) ve Ardılları Döneminde Batıya Yapılan Seferler ve Asur Devleti'nin Yıkılışı	53
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	59
EKLER	70
ÖZGEÇMİŞ	80

KISALTMALAR

ARAB: Ancient Records of Assyria and Babylonia

bkz: Bakınız

BC: Milattan Önce

çev: Çeviren

DTCF: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

ed: Editör

km: Kilometre

MÖ: Milattan Önce

Vol: Volume/Cilt

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı

Asurlular Mezopotamya coğrafyasında başkentleri Asur kenti merkez olmak üzere Dicle Nehri boylarında yerleşik bir topluluktur. Zamanla gerçekleştirdikleri ticari ve askeri faaliyetleri sayesinde yönetim alanlarını genişleterek bir “imparatorluk” haline gelmişlerdir. M.Ö. 2000 yıllarından sonra Anadolu’ya yönelmiş, Anadolu topraklarında koloniler kurmuşlardır. Bunların yanı sıra Anadolu’ya yazıyı taşımış, Fırat kıyılarına kadar topraklarını genişletmişlerdir. “Yeni Asur Dönemi’nde Asur Devleti’nin Batı Yayılımı” adlı çalışmamızda, devletin nasıl bir politika izlediği, siyasi münasebette bulunduğu devletleri ne derecede etkilediği ve tüm bunların Asur ülkesindeki sosyal ve kültürel hayatı hangi yönlerden etkilediği ağırlıklı olarak yabancı kaynaklar kullanılarak izah edilmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde detaylı bir çalışma ile imparatorluğun batıya yönelik askeri yayılımı aydınlatılarak konuya bütünlük kazandırılacaktır. Çalışmanın özgünlüğü açısından, gerçekleştirilmiş olan seferlerin açıklaması yapılırken kral metinleri kullanılarak, birinci elden kaynaklardan yararlanılmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Yeni Asur Dönemi yayılım girişimleri, başta batı yönündeki Kent Devletleri olmak üzere bulunduğu coğrafyada siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan sayısız etkiler yaratmıştır. Bu konuda yapılan pek çok araştırma olmasına karşın Asur Devleti’nin batı yönlü yayılımı hakkında sistematik bir inceleme yapılmamıştır. Bu sebeple Asurlular’ın batı politikası üzerinde araştırmalar yapılması gerekmektedir. Arkeolojik ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerden Asur İmparatorluğu’nun görünürde dini gerçekte ise ekonomik gerekçelerle sürekli seferler gerçekleştirip, batı ve doğu yönünde yayılmalar göstererek çevre bölgelerde gücünü hissettirdiği anlaşılmaktadır. “Merkezi Devlet Yönetimi” fikrini tarihte ilk uygulayan halk olmalarına rağmen, fethettikleri bölgeleri teşkilatlandıramadıklarından dolayı yönetim sisteminin işleyişinde zaman içinde büyük sorunlara yol açacak aksaklıklar yaşamışlardır. Bu bağlamda meydana gelmiş olan problemler incelenerek, yapılacak olan bir çalışmayla Asur Devleti’nin batısında bulunan bugünkü Kuzey Suriye,

Filistin ve Çukurova b6lgelerindeki Asur faaliyetleri incelenmelidir. “Yeni Asur D6nemi’nde Asur Devleti’nin Batı Yayılımı” adlı tezimizde; anallar (yılıklar), Tanrı’ya yazılmış mektuplar, kral listeleri, antlaşmalar, sefer kayıtları, kraliyet yazıtları ve Eski Ahit’i (Tevrat) referans olarak söz konusu inceleme yapılacaktır.

Tezimize konu olarak belirlediğimiz “Yeni Asur D6nemi’nde Asur Devleti’nin Batı Yayılımı” hususu üzerine doğrudan bir çalışma bulunmamasına rağmen ülkemizde yapılmış olan lisansüstü tezlerden konumuzla dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek olanlar aşağıda listelenmiştir.

1998 yılında Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı’nda Mehmet Işıklı tarafından hazırlanan “Yeni Asur D6neminde Asur Devleti’nin Kuzey Yayılımı ve Bu Yayılımın Siyasi ve Ekonomik Nedenleri” adlı yüksek lisans tezinde, Yeni Asur Devleti’nin kuzey b6lgesinde yrttđđ siyasi faaliyetler, yerel halk üzerinde uyguladığı politikalar ele alınarak, Asur’un yayılcı siyasetinin ne şekilde yrtldđđ açıklanmıştır.

2010 yılında Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Fatma Birecikli tarafından hazırlanan “Yeni Asur Devleti Siyasi Tarihi ve Kültürü” adlı yüksek lisans tezinde, Yeni Asur Devleti’nin yürütmüş olduğu siyasi politika açıklanarak, bu politikanın Asur kültürüne olan etkileri izah edilmiştir.

2011 yılında Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Hanım Hande Duymuş tarafından hazırlanan “Asur Devletinin Dış Politikası (Yeni Asur Devri)” adlı doktora tezinde, Yeni Asur Devleti’nin siyasi ilişkileri hakkında 6nemli bilgilere yer verilmiş olup, bu bilgiler Asurlular’a ait çivi yazılı metinlerle desteklenmiştir.

2017 yılında Kahramanmaraş Stc İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı’nda Okay Pekşen tarafından hazırlanan “Eski Mezopotamya’da Din-Siyaset İlişkisi (Sumer-Akad-Babil)” adlı doktora tezinde, Mezopotamya toplumlarında uygulanmış olan siyasetin din olgusuyla ilişkisi karşılaştırmalı bir şekilde açıklanmıştır. Asur Devleti’nin siyasi politikası ise kısmen ele alınmıştır.

2018 yılında Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Faruk Akyüz tarafından hazırlanan “Asur

Ordusu (Yeni Asur Dönemi MÖ 911-612)” adlı doktora tezinde, Asur Devleti’nin savaş politikası hakkında önemli bilgilere yer verilerek, Asur ordusunun zaman içindeki gelişimi açıklanmıştır.

Yurtdışında ise çoğunlukla orijinal dilinde olmasına karşın bir kısmı Türkçe’ye çevrilmiş olan bu çalışmalardan bazıları aşağıda listelenmiştir.

A. K. Grayson tarafından yazılan “The Assyrian Rulers of the First Millenium BC II (858-745 BC) (RIMA-The Royal Inscriptions of Mesopotamia/Assyrian Periods Vol.: 3) adlı kitap, Asur krallarının yıllıklarının transkriptlerini içermesinden dolayı, dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel olaylarının araştırılmasında ana başvuru kaynaklarından biridir.

A. L. Oppenheim tarafından yazılan “Ancient Mesopotamia Portrait of a Dead Civilization” adlı kitapta, Eskiçağ Mezopotamya Tarihi bütüncül olarak ele alınarak, Asur tarihi hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu eserde yer alan bilgiler Asurlular’a ait çivi yazılı metinlerle desteklenmiştir.

Albert T. Olmstead tarafından yazılan “History of Assyria” adlı kitap, Asur tarihini ayrıntılı bir şekilde ele alınıp, içerdiği konularla ilgili görsellere yer verilerek anlatım desteklenmiştir.

Amelie Kuhrt tarafından yazılan ve Dilek Şendil tarafından Türkçe’ye çevrilen “Eskiçağ’da Yakındoğu” adlı iki ciltten oluşan eserin ikinci cildi Yeni Asur Devleti hakkında bilgiler vermektedir. Bu ciltteki bilgiler Asurlular’a ait yazılı kaynaklar ve çağdaş kayıtlarla da desteklenmiştir.

D. D. Luckenbill tarafından yazılan “Ancient Records of Assyria and Babylonia-ARAB” adlı kitap, 1926 ve 1927 yıllarında iki cilt olarak yayımlanmıştır. Eserde Asurlular’a ait çivi yazılı metinlerin transkriptleri bulunmaktadır. Dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel olaylarının araştırılmasında ana başvuru kaynaklarından biridir.

Eva Cancik-Kirschbaum tarafından yazılan ve Aslı Yarbaş tarafından Türkçe’ye çevrilen “Asurlular” adlı kitap, Asurlular’ın kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süreyi, kültürel faaliyetleri de ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Eser, Asur Devleti tarihi konusunda önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

George Roux tarafından yazılan “Ancient Iraq” adlı kitap, Asurlular’ın hüküm sürdüğü Irak’ı bulunduğu konunun coğrafi şartlarını değerlendirmiş ve Yeni Asur Dönemi krallarını hâkimiyet yıllarına göre sırasıyla ele almıştır.

Kemalettin Köroğlu tarafından yazılan “Eski Mezopotamya Tarihi” adlı kitap, Mezopotamya tarihinin geneli hakkında bilgiler veren bir eser olan çalışmada Asur Devlet tarihi hakkında geniş bilgilere de yer verilmiştir.

L. Gürkan Gökçek tarafından yazılan “Asurlular” adlı kitapta Asur Devlet tarihi Eski, Orta ve Yeni Asur Dönemi olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Asur Devlet tarihini her yönüyle inceleyen eserdeki bilgiler Asurlular’a ait yazılı kaynaklarla da desteklenmiştir. Söz konusu eser içerisinde Asur Devleti’nin batı yayılımı kısmen ele alınmıştır.

Louis L. Orlin tarafından yazılan “Life And Thought In The Ancient Near East” adlı kitap, Mezopotamya insanının gündelik yaşantısını ele alarak, Asur Devleti hakkında da önemli bilgilere yer vermektedir.

Sidney Smith tarafından yazılan “Early History of Assyria” adlı kitap, Asur’u tarih öncesi dönemden başlayarak; kökenini, imparatorluk sürecini ve siyasi ilişki kurduğu devletleri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Asur’un erken dönemlerinde yapılan araştırmalar için önemli bir kaynaktır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma konumuz, Yeni Asur Dönemi’nin başlamasından Asur Devleti’nin yıkılışına kadar geçen yaklaşık dört yüz yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu süre zarfında; Babil ve Mısır Devletleri, İsrail-Filistin Krallıkları ve Anadolu’daki Geç Hitit Beylikleri (Harita 2) ve Arami kabileleri ile olan siyasal ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Konumuzun coğrafi olarak kapsamını ise, emperyalist politikalar sonucunda etkisini göstermiş olduğu bölgeleri içermektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızın başlangıcında ilk olarak detaylı bir şekilde literatür çalışması yapılmış, ardından yerli ve yabancı kaynaklar analiz edilerek kaynak temini sağlanmıştır. Elde edilen referans kaynakların kronolojik olarak sıralaması yapılmış, ele alınan konu kapsamında sınıflandırılmış ve ardından geniş çaplı bir değerlendirme yapılarak karşılaştırmalı bir şekilde yorumlanmıştır. Elde edilen

bilgiler çivi yazılı metinlerle desteklenerek konu bütünlüğünün ve ifade gücünün artırılması hedeflenmiştir.

1.5. Asurlular

MÖ III. binlerde, Orta Fırat bölgesine gelmeye başlayan Akadlılar, bu bölgede pek çok yerleşim alanları kurmuşlardır (Diakov ve Kovalev, 2014: 176). Kurulan bu alanlardan biri de, baş tanrının adını alan Asur kentidir. Öyle ki, Asur adı ilk dönemlerinden itibaren; tanrı, ülke ve kent anlamlarında kullanılmaktaydı (Smith, 1928: 102).

Asurlular, Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunan eski Tel Halaf¹ kültüründen gelen halkların ve Sami kökenli kavimlerin kaynaşmasıyla oluşmuştur. Bu topluluk içerisinde Asya kökenli Subartular'ında olduğu bilinmektedir (Yıldırım, 2004: 55). MÖ 2750'lerde Mezopotamya tarihinde "Er Hanedanlar Dönemi" olarak adlandırılan dönemde bugünkü Arabistan coğrafyasından Mezopotamya'nın güney bölgelerine gelen Samiler, Sumer kent devletlerinin yönetiminde siyasi varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Sumer kent devletlerinin ardından Sami kökenli olan Akadlılar, bu coğrafyada yaklaşık iki asır boyunca hâkimiyetlerini sürdürerek, tarihte bilinen ilk imparatorluğu kurmuşlardır. Mezopotamya tarihinde önemli imparatorluklar olan Akadlılar ve Babilliler gibi Asurlular da Sami kökenlidir. Fakat Akadlılar direkt olarak Asurluların atası olarak kabul edilmemektedir. Nitekim Asurlular, Akadlılar'ın ardından Mezopotamya'ya gelen Amurru/Amorit halkı ile de ilişkilidir. İkinci Sami göç dalgasını oluşturan bu halk, Mezopotamya'nın kuzeyinde Hurri kabileleriyle birleşerek Asur şehrinde bir devlet olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Köroğlu, 2016: 76-77).

Bugünkü Arabistan çöllerinden Mezopotamya'ya gelerek bölgede birçok kentin yönetimini ellerine geçiren Amurrular, göçebe bir toplumdur (Köroğlu, 2016: 97). Asurlular'ın da kökenlerinin dayandığı bu toplum, Sumerce metinlerde "batı" anlamına gelen "Martu" kelimesi ile anılmış ve böylelikle "Martulular" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu metinlerde bu toplumunun medeniyetle alakası

¹ Halaf Kültürü, Suriye'nin Rasüleyn kenti sınırları içerisinde yer alan Tel Halaf Höyüğü'nden hareketle isimlendirilmiş olup Fırat Nehri'nden Büyük Zap'a kadar yaygınlık göstermektedir. Hassuna ve Samarra kültürlerinden etkilenmemiş olan Halaf Kültürü'nün oluşumuna, kuzeyden gelmiş olan bir halkın zemin hazırladığı düşünülmekte olup ana yurdu "Türk Mezopotamyası" olarak kabul edilmektedir. Söz konusu kültürün çanak çömlek yapımında, Musul yakınlarında bulunan Arpaciyah ve Tepe Gawra olarak bilinen Doğu Halaf ile Suriye'deki Şagar Bazar, Tel Halaf ve Yunus-Kargamış'tan bilinen Batı Halaf kültürlerinin yer aldığı görülmektedir (bkz. Mellaart, 1988: 113; Kaymak, 2011: 15).

olmamasından ve gittikleri yerlerde huzursuzluk çıkarmalarından dolayı hoş karşılanmadıkları anlaşılmaktadır (Roaf, 1996: 108). Amurrular, Ur kenti merkezli olarak III. Ur sülalesi kralları tarafından kurulan Yeni Sumer Devleti'nin (III. Ur Hanedanlığı) yıkılmasında etkili olmuşlardır. Söz konusu devletin yıkılışının ardından bölgenin yönetiminde söz sahibi olup genellikle Amurru kökenli isimler taşıyan yöneticiler pek çok kent devleti kurmuşlardır. Bu dönemde hüküm süren sülalelerin kökeni net bir şekilde bilinmemektedir. Fakat kralların adlarından yola çıkarak ilk olarak Amurrulu, daha sonra ise Akad kökenli kralların hükümdarlık yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bu halklar arasında yer alan Hurriler ise, Asur'un gücünü kaybettiği zamanlarda kente egemen olmuşlardır. Böylelikle Mezopotamya'da Sumerli, Akadlı ve Amurrulu olmak üzere üç farklı topluluk ortaya çıkmıştır. Tüm bu bilgiler bizlere Asurlular'ın kökeninin büyük ölçüde Amurrular'a dayandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise Asur şehrinde Hurriler'in Amurrular ile bir arada yaşamadıkları ve birbirleriyle kaynaşmış olduklarıdır (Gökçek, 2015: 31-34; Köroğlu, 2016: 101).

Asurlular devlet olarak tarih sahnesine çıkmadan önce bölgenin kontrolünü elinde tutan Akadlılar döneminde, Sumer ve Akad kentlerinin çevresinde yaşayan yarı göçebe bir topluluktu. Kent kralları kendilerini “İşsiakum” olarak isimlendiriyorlardı. Asurlular'ın yerleştiği bu bölge Sumer kaynaklarında “Subur” veya “Subir” şeklinde geçerken, Akadca metinlerde ise “Subartu” olarak adlandırılmaktadır (Sever, 2008: 53).

Asur'un yönetimi altında bulunan halkların uyrukları Asur'du, fakat hepsi Asur kökenli değildi. Antik yazarlar, *Asur* kavramını kullanırlarken farklı bölgeleri kastetmişlerdir. Nitekim Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından (MÖ 612) bile Asur adı farklı bölgelerde kullanılmaya devam etmiştir. Roma dönemine kadar söz konusu coğrafyada kurulan devletlerin kapsadığı bu alan, Asur'un eski merkezi noktası ile örtüşmektedir. Kent, yüzyıllar içerisinde köklü değişiklikler göstermesine rağmen, varlığını korumuştur (Cancik-Kirschbaum, 2004: 14).

Eskiçağ Mezopotamyası'nda benimsemiş oldukları emperyalist devlet anlayışı ve saldırgan askeri politikalarıyla tanınan Asurlular, yürütmüş oldukları güçlü yayılım politikaları ile Eskiçağ Ön Asya dünyasının büyük bir bölümünü yönetimleri altına almışlardır (Cavendish, 2011: 102). Antik tarihçi Aemilius Sura'ya göre emperyal devletlerin tarihinin başlangıcı, Asurlular ile birlikte olmuştur. Onun,

“Asurlular hâkimiyeti, tüm milletlerden önce ele geçirdiler.” sözünde bu görüşünü destekler niteliktedir. Zira ünlü tarihçinin dönemi, Asur İmparatorluğu’nun yıkılmasından yaklaşık 400 yıl sonrasına tekabül etmektedir (Cancik-Kirschbaum, 2004: 9). Asur tarihi; bilim insanlarınca Eski Asur Dönemi (MÖ 2000-1600), Orta Asur Dönemi (MÖ 1500-1000) ve Yeni Asur Dönemi (MÖ 1000-612) olarak tarihi taksimatlara ayrılmıştır (Gökçek, 2015: 35). Fakat yapılan bu dönem tasniflemesini net ve kesin bir şekilde oluşturmak mümkün değildir. Bunun sebebi ise, Asur tarihi hakkında bilgi alabildiğimiz oldukça zengin kaynaklar olmasına karşın, bu kaynakların içerik itibarıyla her dönem aynı zenginlikte olmayışlarıdır. İstikrarlı olarak bilgi veren kaynakların sayısı az olmakla birlikte, bu kaynakların hiç bulunmadığı karanlık dönemlerde mevcuttur (Cancik-Kirschbaum, 2004: 11).

Asur kenti MÖ II. binyılın başlarında, Anadolu’yu da içerisine alan geniş bir ticaret yolu üzerinde faaliyet gösteren Asurlu tüccarların merkez üssü idi. Kent, dönemin ikinci yarısında bugünkü Kuzey Suriye merkezli Hurri-Mitanni Devleti’nin yönetimi altına girmiş, son çeyreğinde ise aynı topraklar üzerinde bulunan Eşunna, Mari ve Babil Krallıkları gibi bağımsız bir kent haline gelmiştir. Söz konusu kentin kralları tarafından her geçen gün askeri, siyasi ve ekonomik açılardan güçlendirilen Asur kenti, MÖ 10. - 7. yüzyıllara geldiğinde büyük bir imparatorluğun başkenti hüviyetindeydi. Yaklaşık 400 yıllık bir dönemi kapsayan bu süreç, tarihçiler tarafından “Yeni Asur Devleti Dönemi” olarak adlandırılmaktadır (Köroğlu, 2016: 151). Bu süreçte (MÖ I. binyılın başlarından MÖ 7. yüzyılın sonlarına kadar) Asurlular gerçekleştirdikleri geniş çaplı askeri yayılımlarla birlikte Ön Asya topraklarının her açıdan en güçlü devletini oluşturmayı başarmışlardır (Harita 3) (Head, 2015: 26). Söz konusu bu devletin hâkimiyet alanı, İran’ın batı bölgelerinden Akdeniz sahillerine, Anadolu içlerinden Mısır’a kadar uzanmaktaydı. Asur krallarının bu süreçteki temel gayelerini daha çok devlet yönetimini sağlam bir sistem üzerine kurma çabaları oluşturmaktadır (Mieroop, 2006: 267).

Eski Asur Dönemi’nde Asurlu tüccarlar İran ve Afganistan bölgelerinden başlayarak ilk olarak Asur’a oradan da Anadolu içlerine kadar uzanan bir güzergâhta ticari faaliyetler yürütmüşlerdir. MÖ 1970-1750 yılları arasına tarihlenen ve Anadolu tarihi açısından Asur Ticaret Kolonileri Dönemi olarak adlandırılan bu süreçte Asurlu tüccarlar Anadolu’ya yazıyı getirerek söz konusu coğrafyada tarihi devirlerin başlamasını sağlamışlardır (Yıldırım, 2014: 15). Orta Asur döneminde her açıdan

ciddi boyutta zayıflama gösteren Asur Devleti'nin yeniden eski gücüne kavuşması MÖ 10. yüzyıl sonlarında Asur tahtına çıkan II. Aşşur-dan (MÖ 934-912) ve oğlu II. Adad-nirari'nin (MÖ 911-891) iktidar döneminde mümkün olmuştur. Yeni Asur Dönemi'nde öncelikle başkent ve çevresinde güvenlik sağlanmış, devamında da devlet yönetiminin güçlenmesi ve sağlam temeller üzerine oturtulması bağlamında önemli tedbirler alınmaya çalışılmıştır (Köroğlu, 2016: 154). MÖ 9. yüzyılda batıya yönelen Asurlular, Anadolu'nun güneyi ve Suriye-Filistin bölgesindeki krallıkların tarihinde yeni bir siyasi dönemi başlatmışlardır. MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda söz konusu bölgede iki büyük güç olarak faaliyet gösteren Hitit ve Mısır krallıklarının hâkimiyeti, MÖ 12. yüzyılda gerçekleşen ve "Ege Göçleri"² (MÖ 1970-1750), "Deniz Kavimleri Göçü", "Deniz Halkları Göçü", "Deniz Budunları Göçü" gibi adlarla adlandırılan göç ve istilâ hareketi neticesinde sona ermiştir. Özellikle Anadolu'ki Hititler ile Suriye-Filistin bölgesindeki birçok krallık ağır tahribata uğrayarak tarih sahnesinden çekilmiştir (Na'aman, 1991: 80). Asur Devleti ise bulunduğu coğrafi konumun avantajı sayesinde bu göç ve istilâ hareketinden zarar görmemiş, aksine artık Ön Asya topraklarında güçlü bir rakibinin olmayışı Asur Devleti'nin bir imparatorluk olma sürecinin yolunu açmıştır. Ayrıca bölgeye yapılan bu göç hareketinden dolayı Asur Devleti topraklarını korumak için önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerin en önemlisi de Asur Devleti'nin emperyal politikalarına hizmet edecek olup, Asurlular'ı Ön Asya topraklarında rakipsiz kılacak olan askeri güçlerinin geliştirilmesi olarak kendini göstermiştir (Freeman, 2003: 83).

"Mezopotamya" kelimesi Antik Yunanca'da; *Mesos* "Orta" ve *Potamos* "Irmak" sözcüklerinden oluşmaktadır, anlamca iki ırmak arasındaki bölgeyi ifade etmektedir. Eski Mısırlılar ise bu bölgeyi *Naharina* adı ile tanımlamaktaydılar (İplikçioğlu, 1990: 45; Kinal, 1983: 9; Memiş, 2012b: 5). Mezopotamya coğrafyası Fırat ve Dicle Nehirleri'nin doğduğu Doğu Anadolu bölgesinden başlayarak bugünkü

² MÖ XII. Yüzyılda Anadolu coğrafyası üzerinde oldukça büyük bir etki yaratan Ege Göçleri'nin gerçekleşmesine zemin hazırlayan İllir Göçü, Avrupa'nın kuzey bölgesinden Balkan Yarımadası'na gelerek bu bölgedeki kavimleri güneye göç etmeye zorlamıştır. Böylelikle var olan göç, etki alanını daha da büyütüştür. Balkanlar üzerinden gelen bu kavimler İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden Anadolu'ya geçmişlerdir. Ayrıca Anadolu'nun batı ve kuzey bölgelerindeki yerli kavimlerde de söz konusu göçe dâhil olmuşlardır. Bu dönemde Anadolu'nun büyük bir kısmına egemen olan Hitit İmparatorluğu, göçlerin etkisi sonucunda yıkılmıştır. Buradan hareketle güneye yönelen kavimler, Doğu Akdeniz kıyı şeridinde bulunan kentleri istilâ ederek, Mısır ülkesi sınırına kadar varmışlardır. Göç hareketi sırasında geçmiş oldukları güzergâhlar üzerinde bulunan topluluklarda bu harekete katılmışlardır. Ancak Mısır Firavunları Memepthah ile III. Ramses, uzun bir mücadele sonucunda göç hareketine son vermişlerdir (bkz. Memiş ve Bülbül, 2014: 107-121; Ekin, 2016: 14).

Bağdat yakınlarında birbirlerine 30 km mesafe kadar yaklaştıkları bölge olarak kabul edilmektedir. Güneydeki bölge ise, Babil, Akad ve Sumer olarak isimlendirilmektedir. Bugünkü Irak ve Suriye’yi de kapsayan, Toroslar’dan Basra Körfezi’ne kadar uzanan tüm bölge de Mezopotamya topraklarına dâhil edilmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri o dönemde bugünkü deniz kıyısından yaklaşık 200 km kadar içeride ve birbirlerinden ayrı olarak Basra Körfezi’ne dökülmekteydiler. Ancak sonraki dönemlerde bu nehirlerin taşımış olduğu alüvyal malzeme Basra Körfezi’nde bir dolgu alanının oluşmasına ve bu iki nehrin yataklarının değişerek birleşmesine neden olmuştur. Bu nehirlerin suları birleşimden sonra bugün “Şattülarap” olarak adlandırılan nehri oluşturmakta ve yaklaşık 145 km kadar bir uzunluğa sahip olan tek bir akarsu ile denize dökülmektedir.

Mezopotamya’da, yerleşik hayata geçilebilmesi için gerekli şartlar, MÖ 6. binyılda ortaya çıkan iklim değişikliği ve insanların toplu bir şekilde yaşama çabalarıyla sağlanmıştır. Günümüzde Irak’ın kuzey kesiminde ve Musul çevresinde MÖ 5. binyılda tarımla uğraşmış Neolitik kültürlerin varlığı görülmektedir (İplikçioğlu, 1990: 45-46).

“Bereketli Hilal” olarak adlandırılan bölgenin kuzey kısmında yer alan “Kuzey Suriye” siyasi bir tanımdan ziyade coğrafi bir terim olarak kullanılmıştır. Bölgenin kuzeyi, Toroslar’ın güneyi ve Sedir Dağları (Amanos); batısı, Lübnan ve Anti-Lübnan Dağları; doğusu, Dicle Irmağı tarafından sınırlandırılmıştır. Güney sınırını ise Hama kenti ve çöl alanlarının başlangıç noktasının oluşturduğu kabul edilmektedir (Yıldırım, 2012: 1386).

Bereketli Hilal’in sadece bir bölümünü oluşturan Mezopotamya, konum itibariyle dışarıdan gelebilecek saldırılara ve göçlere karşı açıktı. İran’ın dağlık kısımları ile Mısır’a kadar devam eden bugünkü Suriye-Filistin kıyı şeridini kapsayan bu topraklar, çeşitli kültürlerin oluşumunda önemli bir yere sahiptir (İplikçioğlu, 1990: 46).

Bugünkü Irak sınırları içerisinde bulunan Musul havzası boyunca uzanan topraklar Asur Devleti’nin merkezini oluşturmaktaydı (Harita 1) (Birecikli, 2010: 8). Asur bugünkü adıyla “Kalat Şergat” olarak bilinmektedir (Narçın, 2013: 10; Köroğlu, 2016: 101). Dicle ve Fırat’ın arasındaki bölgenin dışınada taşan Asur coğrafyası, kuzeyde Musul havzası boyunca uzanan ve doğuda İran’ın batısını içine

alan Mezopotamya'nın kuzey kısmında kapsamaktadır. Fırat ve Dicle arasındaki topraklar, Arapların El-Cezire (Ada) dedikleri kalker bir plato tarafından ikiye ayrılmıştır. Fırat, kuzeye doğru dar bir vadi içinde akarken, doğudaki Büyük Zap, Küçük Zap, Adhem ve Diyala gibi kolları bulunan Dicle ise, tarıma ve hayvancılığa olanak sağlayan bir yapıda akar. Böylelikle iki ırmağın ortak deltalarına ulaştığı Hit Samarra hattının güneyinde, Dicle ve Fırat Nehirleri getirdikleri alüvyonlu malzeme ile düz ve bereketli bir ova oluşmuşlardır (Birecikli, 2010: 8-9).

Asur, doğal koşulları bakımından Aşağı Mezopotamya'dan ayrılmaktadır. Dicle ve Fırat bu bölgede birbirlerinden 300-400 kilometre kadar ayrılırlar ve bu bölgede görülen taşkınlar Babil'e kıyasla daha güçsüzdür. Bundan dolayı bölge halkları sulama için yalnızca Dicle'nin sularından ve özel bentlerde toplanan yağmur sularından yararlanılmak zorunda kalmışlardır. Doğuda Dicle'ye kadar uzanan dağlarla sınırlanan Asur'un ilk başkenti olan Nimrud, bu dağlardan yaklaşık kırk kilometre kadar uzaklıktaydı (Diakov ve Kovalev, 2014: 176).

Söz konusu bölge yerleşik hayatın gerektirdiği şartlar bakımından elverişliydi. Dicle ve Yukarı Zap arasında kalan yörede, Ninive, Kalhu ve Dur-Şarrukin gibi önemli Asur kentleri bulunmaktaydı. Araştırmalara göre Mezopotamya'nın iklimi en eski zamanlardan günümüze kadar pek bir değişikliğe uğramamıştır. Nitekim bölge, yazın dünyanın en sıcak yerlerinden biridir. O dönemlerde kentleşmenin etkisiyle kurulmuş olan kasabalar, kendi aralarında ticari ilişkiler kurarak, zaman içinde bölgesel kalkınmaya zemin hazırlamışlardır. Fakat Asur'un siyasi açıdan güçlenmesi ve emperyal bir hüviyete kavuşması ancak MÖ I. bin yılın başlarında mümkün olacaktır. Asur kentinin ilk yükseliş adımları Asur Ticaret Kolonileri zamanında Anadolu'daki madenlerin ve tekstil ürünlerinin ticaretini yaparak başlar. O dönemlerde "Asur Kenti" belgelerde sıkça anılan bir kent değildi. Aramiler³, Asur Devleti'nin yıkılmadan önceki başkentinin adının Ninive⁴ olduğunu bildikleri halde yerel geleneği takip ederek Yukarı Zap ve Dicle arasındaki

³ Aramiler, Sami kökenli bir kavimdir. Bu kavim, bugünkü Arabistan'daki elverişsiz coğrafi şartlar sebebiyle, yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla dönemin medeniyet merkezi olarak görülen Mısır ve Mezopotamya'ya ardından da Orta ve Güney Anadolu'ya uzun süren bir göç hareketi gerçekleştirmişlerdir (bkz. Çoban, 2011: 91).

⁴ Tevrat'ta, Ninive kentinin kurulması hususunda bilgiler verilmektedir. Bu bilgilere göre: Ham'ın oğullarından biri olan Kûş'un Nemrut adında bir oğlu oldu. Nemrut, cesur bir avcı idi. "RAB'in önünde Nemrut gibi yiğit avcı" sözü buradan gelir. Önce Şinar topraklarında, Babil, Ereğ, Akat, Kalne kentlerinde kral olarak hüküm sürmüş olan Nemrut, daha sonra Asur'a giderek Ninova, Rehovot-İr, Kalah ve Resen kentlerini kurdu. (bkz. Kitab-ı Mukaddes, *Yaratılış*, 10: 6-12.)

bölgeyi “Asur” (Aramice “Athor”, Yunanca “Aturia”) olarak adlandırmışlardır. Ptolemaeus’un Coğrafya’sında Asur’un anlamı giderek genişlemiş, Babil ve Mezopotamya MÖ yaklaşık 1500 yıllarında “Asur” adı altında gösterilmiştir (Birecikli, 2010: 9).

Asur topraklarında yağmur dönemi kısadır. Mısır’ın sahip olduğu gibi Nil Nehri’nin taşarak ekili olan toprakları basması gibi bir ayrıcalığa sahip değildir. Bu yüzden tarımda sulama işi, Babil ve Mısır’da olduğu gibi kanallarla çizilen su hatlarıyla yapılmaktadır. Bu hatlar Fırat’tan çıkıp, Ninive’nin kurulmuş olduğu Dicle’ye doğru akar (Herodotos, 2016: I, 193). Neticede tarım arazisine duyulan ihtiyaç Asur’un genişlemesinde bir etkendi. Buna bağlı olarak ilk yerleşim yerleri, zorunlu olarak kabile yaşantısını gerektiren küçük ölçekli kırsal yerleşimlerden oluşmak zorundaydı (Wallenfels and Sasson, 2000: 84). Ancak bulunduğu konumun çöl yapısı taşımaya rağmen Asur şehri, Dicle Nehri boyunca Aşağı Zap Nehirleri aracılığıyla oluşturulmuş bağlantı yolları üzerinde bulunmasından dolayı stratejik bir önem taşımaktaydı (Birecikli, 2010: 8). Ayrıca Babil Ülkesi’ne karşı doğal bir engel oluşturan Hamrin (Eski Ebih) dağlarının kuzeyinde yer alan Asur şehri, Babil ülkesi için kuzeye bölgelere açılan bir kapı konumundaydı (Halla and Simpson, 1998: 111).

Asur toprakları kalabalık nüfusun beslenmesi açısından büyüklük olarak yeterli değildi. Bu sebepten dolayı zaman içerisinde demografik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Asur kralları halkın refahını sağlayarak devletin varlığını korumak ve devleti daha da geliştirmek amacıyla Ön Asya toprakları üzerinde hâkimiyet kurmaları doğal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Liverani, 2014: 497). Bu zorunluluktan hareketle, ilk dönemlerde bir kent devleti yöneticileri olarak varlık gösteren Asur kralları, imparatorluk olma yolundaki gelişim evresinde farklı başkentler kurmuşlardır. Söz konusu kralların yürüttükleri emperyalist politika doğrultusunda ülke sınırları sürekli değişim göstermiştir. Böylelikle Mezopotamya toprakları, MÖ I. binyılın başlarından itibaren Asur Devleti’nin devletin yıkılışına kadar Asur Krallarının hâkimiyeti altında kalmıştır (Gökçek, 2015: 16-17).

İKİNCİ BÖLÜM

ASURLULAR'DA SOSYO-KÜLTÜREL VE SİYASAL YAPI

2.1. Asurlular'da İnanç Anlayışı ve Bu Anlayışın Askeri Seferlere

Yansıması

Mezopotamya toprakları, yürütülen askeri faaliyetlerin tanrıların isteği doğrultusunda yürütüldüğü fikrinin ortaya çıktığı ilk coğrafya olma özelliği taşımaktadır. Bu coğrafya'da varlık göstermiş olan eski çağ uygarlıklarının hemen hepsinde Mezopotamya'nın bu geleneğinden hareketle dini inanışlar askeri faaliyetlerin en büyük destekleyicisi ve meşrulaştırıcısı olmuşlardır. Öyle ki, Krallar ve yüksek rütbeli yöneticiler, dini inançların toplum üzerindeki etkisini kullanarak, yürütmeye çalıştıkları politikalara destek sorgulanamaz bir destek sağlamayı amaçlamışlardır. Bu destekle mevkiilerini daha sağlam temeller üzerine oturtmak isteyen krallar, şahsi iktidar çıkarlarını tanrıların buyrukları gibi göstermeye çalışmış ve böylelikle de yönettikleri toplumun kitlesel desteğini almak istemişlerdir (Pekşen, 2017d: 19,32).

Askeri güçten beslenen teokratik bir monarşi ile topluma hükmeden Orta ve Yeni Asur Dönemleri'nde varlığı görülen Asur krallarının kendilerini Mezopotamya'nın büyük tanrıları Nergal, Ninurta, Sin, Enlil, İştâr ve özellikle de Asur tarafından seçilmiş kişiler olarak tanımlamaları söz konusu monarşik düzenin teokratik yönü olarak karşımıza çıkmaktadır (Pekşen, 2017c: 356). Geleneklerine ve inançlarına oldukça bağlı olan Asur toplumu içerisinde Tanrı Aşşur (Şekil 11), ülkenin baş tanrısıydı. Ancak yukarıda da adlarını verdiğimiz üzere Sumer, Akad ve Babil'in önde gelen tanrılarına da saygı gösterilmekteydi. Asur Kralı, ülkeyi tanrı adına yönetmekte ve bunun yanı sıra tanrının başrahibi olarak kabul görmekteydi. Tapınaklarla ilgili tüm işler kralın sorumluluğundaydı. Bu işler arasında; belli dönemlerde kurban kesmek, tapınaklara zengin hediyeler sunmak ve yeni görevliler atamak vardı (Köroğlu, 2016: 189; Pekşen, 2018a: 550).

Asur kralları MÖ VIII. yüzyılda Babil ülkesini ele geçirerek, tanrıları Aşşur'u Mezopotamya'nın en büyük tanrısı konumuna yükseltmişlerdir. Böylelikle Mezopotamya tanrılar panteonunun en üst mertebesine yükselen söz konusu tanrı, Asur Devleti'nin siyasi gidişatına yön veren ve ülkenin koruyuculuğunu üstlenen bir yapıya bürünmüştür. Babil kültürünün efsanevi yaratılış destanı olan "*Enuma*

Eliş’in Asurca metninde bu konu net bir şekilde yer almaktadır. Tanrı Aşşur, bu destanda en kudretli tanrı konumuna yükseltilmiş ve ilgili destanın Babilce nüshasındaki en büyük ilahi kudret olan Tanrı Marduk’un yerini alarak (Heidel, 2000: 10; Gökçek, 2015: 242) “*tanrıların babası*” unvanını taşımaya başlamıştır (Pekşen, 2018a: 557-558).

Tanrı Aşşur, savaşçı özelliği bakımından diğer büyük tanrılardan ayrılmıştır. Nitekim söz konusu tanrının bu yönü Asur krallarının emperyal heveslerini gerçekleştirmedeki en büyük destekleyicisi olmuştur. Asur için savaş, yalnızca askeri bir taarruzdan ibaret olmayıp tanrının emriydi ve buna bağlı olarak Asur Devleti’nin siyasi bütünlüğünü sağlaması ve topraklarını genişletebilmesi için gerekliydi. Buna kanıt olarak Asur kral yıllıklarına bakıldığında, tanrının isteği doğrultusunda seferler düzenlendiği görülmektedir (Pekşen, 2016: 61-62). Kısacası Tanrı Aşşur, Asur ülkesinin en büyük tanrısı, dış siyasetin temel noktası ve Asur emperyalizminin meşru dayanak noktası idi.

Sumer-Sami tanrılarında olan ve Asur panteonunda önemli bir yer alan Tanrıça İştâr ise, hem erkek hem de dişi özellikler taşımıştır. İştâr, aslan figürü ile bereber resmedildiğinden kutsal hayvanının da aslan olduğu düşünülmektedir. Sumerlilerin önemli kentlerinden olan Uruk’un baş tanrıçası olarak kabul edilen İştâr; güzelliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, kurnazlığın ve en önemlisi de bereket ve çoğalmanın sembolü olmuştur. Zaman içerisinde Sami toplumlarında da önemli bir yer tutan tanrıçanın, savaşlara da yön verdiğine inanılmıştır. Söz konusu tanrıçanın Babil ve Asur ordularına savaşta yardım ettiği ve ordunun zafer kazanmasına da katkıda bulunduğu düşünülmekteydi (Kılıç ve Uncu, 2011: 188; Gökçek, 2015: 243). Dönemin inancına göre Tanrıça İnanna/İştâr, Asur’a karşı düşmanlık besleyen orduların içerisine nifak sokarak Asur ordularına zafere ulaşmaları için yardımlarda bulunmaktaydı. Sumer toplumu içerisinde “*Utu*” olarak ifade edilen Güneş Tanrısı Şamaş, Sippar kentinin baş tanrısıydı. Yargıç ve yasa koyucu bir tanrı olarak tapınım görürdü. Yıldızlar âleminin üç büyük tanrısından biri olan ve Asurlular, Babilliler, Elamlılar, Mitanniler ve Hititler tarafından tapınılan Şamaş, Mezopotamya toplumlarında geniş bir külte sahipti. Asur panteonunda Ay tanrısı olarak yer alan, Sumer tanrısı Nanna olarak da bilinen Sin, tanrılarının içinde en büyüğü olup, kaderi belirleyen tanrıydı. Kutsal kenti olan Ur’da ikâmet ettiğine inanılan Tanrı Sin, her akşam sandalına biner ve ay şeklinde insanlara görünürdü. Tanrıça İnanna’nın babası

ve Enlil ile Ninlil'in çocuğu olan Nanna, Samilerce kabul edildikten sonra Güneş Tanrısı Şamaş ile Tanrıça İştar'ın babaları konumunda ağırlıklı olarak bugünkü Suriye ve Harran bölgesinde tapınım görmüştür. Rüzgâr Tanrısı Anu'nun oğlu Enlil ise, Nippur şehrinin koruyucu tanrısı konumunda idi. Babası gibi tanrıların babası veya kralı olarak tanınmaya başlanmış ve mitolojide Anu'nun yerini alan ilk tanrı olmuştur (Oates, 2015: 181; Gökçek, 2015: 245). Sanatı ve sanatçıyı koruduğu bilinen diğer bir tanrı ise Nabu'dur. Babil'de yazı koruyucu olarak bilinen tanrı, MÖ 9. yüzyılın sonlarında da Asur ülkesinde tanınmaya başlamıştır. Kral Sanherib zamanında bu tanrı kültünün yaygınlaşması için halka destek sağlanmışır. Yine Babil kökenli olan ve Asur krallarınca da benimsenmiş olan bir başka tanrı da Geç Babil Dönemi'nde Marduk ile özdeşleştirilen Bel idi. Ayrıca Sumer dilinde İşkur olarak bilinen ve Sami toplumlarda önemli bir yere sahip olan Fırtına Tanrısı Adad, Anadolu halkları ve Asur krallarınca saygı gösterilen önemli tanrılardan biriydi (Gökçek, 2015: 242-245). Tanrı Adad hakkındaki bilgilere, Asur ve Babil kaynaklarından erişebilmekteyiz. Söz konusu metinlerde, "hava tanrısı, fırtına tanrısı ve gök gürültüsü tanrısı" olarak anılmaktadır. En eski mabetler, Anu ve Adad için inşa edilmişti. Tanrı Aşur daha sonra Anu'nun yerini almış ve Assur ile Adad, ülkenin iki büyük tanrısı olmuştur (Memiş ve Bülbül, 2012: 118).

Tapınaklar, Asur idaresinin din merkezli politik gücünü geliştiren kurumları ve eski Mezopotamya'nın ilk dönemlerinden itibaren en önemli manevi kaynakları idiler. Eski Mezopotamya'da ve Hititler döneminde Anadolu'da yer alan tapınaklar yalnızca ibadet yeri değil, aynı zamanda ekonomik hayatta da aktif olarak faaliyet gösteren kurumlardı. Tapınaklar, çok sayıda büyük ve küçükbaş hayvanlardan oluşan sürüleri olan, din adamları haricinde, çok sayıda işçi ve memurun da çalıştığı büyük işletmelerdi. Fakat Mezopotamya'daki tapınakların Anadolu'da olanlardan farklı olarak kendine özgü bir yapısı vardı. Basamaklı piramit şeklinde olan ve ziggurat adı verilen tapınaklar, Mezopotamya halklarına Sumerliler'den kalmıştı. Sumerliler'de olduğu gibi Asurlular da kent merkezlerine manevi güç kazandırmak amacıyla bu tapınakları inşa etmişlerdi. Asur kentinde tüm büyük tanrılar için ayrı ayrı tapınaklar yapılmıştır. Baş Tanrı Aşur'un yanı sıra İştar, Şamaş, Sin, Adad ve Ninurta gibi önemli tanrılar içinde tapınaklar yer almaktaydı.

Tanrı olgusu, yerleşik hayat tarzını sürdüren eski kavimlerde olduğu gibi, Asur'da da dini anlayışın temel unsuruydu. Tanrının heykelde vücut bulduğuna

inanıldığından, heykel savaşta başka yere götürüldüğünde, geri dönene kadar tanrının yerinde olmadığını düşünülürdü. Böylelikle galip gelen ordular, genellikle ele geçirdiği bölgenin tanrı heykelini beraberlerinde götürerek o bölgenin manevi açıdan da çökmesine neden olurlardı (Pekşen, 2017a: 91; Pekşen, 2017b: 107). Nitekim götürülen tanrılar da hemen her toplumda saygıyla karşılanırdı (Oates, 2015: 184-185; Gökçek, 2015: 246-248).

Mezopotamya'nın en teşkilatlı emperyalist devleti olan Asur, bölgede varlık göstermiş devletlerden farklı olarak askeri seferlerini yalnızca söz konusu coğrafya ile sınırlı tutmamış, Mezopotamya'nın dışındaki bölgelere de seferler düzenlemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri başkentlerinden olan Ninova'nın, Mezopotamya'nın kuzeyinde olup Anadolu, bugünkü İran ve Suriye'ye yakın bir yerde yer almasıdır. Bundan kaynaklı olarak Asur Devleti kralları, adı geçen bölgelere pek çok seferler düzenlemişlerdir (Pekşen, 2016: 62).

Tanrı Aşşur'un buyrukları ile askeri seferler düzenlediklerini iddia eden Asur krallarının en önemli özelliklerinden birisi savaşçı karakterlere sahip olmalarıdır. Asur saraylarının duvarlarındaki kabartmalar (Şekil 1), iktidardaki kralların yapmış oldukları faaliyetleri kayıt altına almış oldukları kral yıllıkları ve kraliyet hakkında bilgi veren diğer metinlerde kralların sahip oldukları özelliklerden en önemlisi olarak savaşçılık kabiliyetleri gösterilmektedir. Savaşlara dair planlar Asur kralları tarafından yapılır ve ardından bu krallar başına geçtikleri orduları ile sefer için yola koyulurlardı. Tanrıların bu seferlerdeki desteğinin ve ordu ile birlikte hareket ettiğinin vurgulanması amacıyla tanrı sembollerinin bulunduğu sancaklar yol boyunca kralların önünde taşınır ve kurulan kral karargâhlarında en yüksek yere asılırlardı (Kuhrt, 2017: 172-173). Tanrısal kutsiyet atfedilen bu sancakların yanı sıra dini açıdan ehemmiyet taşıyan bir diğer unsur da tanrı heykelleridir. Mezopotamya'da tanrılarla özdeşleştirilmiş olan tanrı heykellerinin savaşlarda mağlup olan kentlerden alınıp başka yerlere taşınması geleneği Asur zamanında da devam etmiştir (Diakov ve Kovalev, 2014: 184). Uyguladıkları askeri politikalarla elde ettikleri yerleri askeri, ekonomik ve siyasi yönlerden hezimete uğratan Asurlular, manevi açıdan da büyük bir çöküş yaratmak gayesiyle kentin tanrılarına ait olan heykelleri de yanlarında götürmüşlerdir. Asur kralları, tanrılardan aldıkları emirlerle askeri faaliyetlerde bulduklarını iddia etmiş ve böylelikle emperyalist amaçlarını meşru kılmayı başarmışlardır. Asur-Babil sınırını Diyala Bölgesi'nde

oluşturmayı başaran Asur kralı Adad-Nirari (1307-1275 (1295-1264)), Hititlere bağlı vassal bir krallık olan Mitanni Devleti'ni ele geçirerek ülkesini daha da batıya ulaştırmayı başarmıştır. Nitekim bu askeri faaliyetlerin destekçisi olarak Tanrı Aşşur gösterilmiştir. Tanrı Aşşur, askeri politikaların yanında ülke ekonomisinin de önemli bir parçası idi. Mağlup edilen ülkelerde ele geçirilen savaş ganimetleri de tanrının sayesinde kazanılmış olduğu anlayışı mevcuttu. Bu nedenle bu maddi kazanımlara verilebilecek her türlü zarar doğal olarak Tanrı Aşşur'a karşı yapılmış bir saygısızlık olduğu algısı vardı. Nitekim kral tarafından ele geçirilen bölge Tanrı Aşşur'a sunulmaktaydı ve bu bağlamda hâkimiyetinde artık onda olduğu ileri sürülmekteydi. Kısacası, Asur'a düşman olanların sadece krala değil, aynı zamanda Tanrı Aşşur'a düşman olduğu anlayışı vardı (Pekşen, 2016: 62-65).

Bu anlayış dâhilinde, Asur ülkesi sınırlarının dışında kalan bölgeler, Asur Devleti'ne boyun eğmek zorunda kalmışlar, fakat söz konusu devlete direkt olarak bağlı olmaları gerekmemiştir. Böylelikle Asur'a itaat eden devletler, yılın belli dönemlerinde Asur'a bir takım değerli eşyalar göndererek, haraç ödeme yükümlülüklerini yerine getirmişlerdir. Kralın şahsına takdim edilen bu eşyalar verilmediği takdirde, Asur Devleti gerekli gördükleri şekilde söz konusu devleti ağır bir şekilde cezalandırma yoluna başvurmuşlardır.

Asurlular görünüşte bağımsız olan ama hükümdarları vassal konumunda bulunan bazı devletlere hükmediyorlardı. Bu devletlerin "Asur boyunduruğu altında" oldukları düşünülüyordu. Görevlerinden biri, her yıl haraç olarak bazı değerli mallar yollamaktı. Bu mallar Tanrı Aşşur'a değil krala veriliyordu ve bu tanrının kültürünün dayatılmış olduğu yönünde bir kanıt bulunmamaktadır. Haraç veren hükümdarlar birer vassal olarak ikinci binyıldaki gibi antlaşmalara bağlı kalmak zorundaydılar ve herhangi bir ihlal Asurlulara askeri ceza verme hakkını getiren bir suç olarak görülüyordu. Sınırların ötesindeyse itaat etmek zorunda olan, ama Asur'un bir parçası olması gerekmeyen bir dünya vardı (Mieroop, 2006: 276).

Bunun yanı sıra Asur halkı, kralın tüm faaliyetlerinin Tanrı Aşşur'un iradesini gösterdiğine inanıyordu. Devletin iradesini reddedenlerin tanrı tarafından cezalandırılacakları inancı mevcuttu. Ele geçirilen her eyaletin Asur Tapınağı'na Tanrı Aşşur için, arpa, susam, meyve ve bal gibi yiyecekler göndermesi mecburi idi (Wallenfels and Sasson, 2000: 82).

Asurlular, Tanrı Aşşur'un başkanlık ettiği ulusal bir panteona ve bir başkente sahip olmalarına rağmen, her bir tanrıyı ayrı bir kent ile ilişkilendirme geleneğini sürdürmüşlerdir. Buna örnek olarak; Aşşur ile Asur, İştar ile Ninive, Sin ile Harran ilişkilendirilmiştir. Böylelikle kentler, tanrıların konutları olarak görülmüş ve servetlerinin de onların varlığına bağlı olduğu düşünülmüştür (Mieroop, 1997: 48). Bu bağlamda ise krallar, hâkimiyet alanlarını genişletmek için büyük fetih hareketleri gerçekleştirmişlerdir. MÖ 9. yüzyılda, II. Adad-Nirari, II. Asur-nasirpal ve III. Salmanassar güçlü savaş politikalarını Tanrı Aşşur'a karşı krali bir yükümlülük olarak devletin sınırlarını elinden geldiğince genişletme hakkına sahip olduklarını ilan etmişlerdir (Freeman, 2003: 83).

Sonuç itibarıyla Asur kenti, buraya egemen olan tapınağın adanmış olduğu tanrının adını da taşımaktadır. Öyle ki Tanrı Aşşur ile Asur kenti birbirinden ayrılamaz (Holloway, 2002: 65). Nitekim bu coğrafyada dini egemenliğini sağlamış olan Tanrı Aşşur, Dicle Nehri'nin söz konusu bölgede yer alan bükümünün üstünde yer alan kayalığın kişiselleştirilmesidir. Tanrı Aşşur'un yamacın tepesinde yer alan tapınağı, ülkenin merkeziydi. Halk, tapınağın bakımını bir görev olarak üstlenmiş idi. Kral ise tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul görmekteydi (Pinches, 1906: 85; Black and Green, 2004: 37; Radner, 2018: 4-5).

2.2. Yeni Asur Dönemi Yönetim Anlayışı

Asur ve Babil devletleri gibi, bir kentin etrafında şekillenen büyük yapılanmalarda yönetici sınıfın yanı sıra bürokrasi sınıfı da bulunmaktadır. Bu sınıfa mensup olanlar, yöneticilere göre daha kapsamlı bir eğitime tâbi tutulmuşlardır. Almış oldukları eğitimde yazının da aktif olarak kullanılmasıyla birlikte yönetim alanında kazandıkları deneyim sayesinde Eskiçağ Mezopotamya'sında Sumer Kent Devletleri Dönemi'nde oluşmaya başlayan devlet geleneğini daha da teşkilâtli hale getirmişlerdir (Yıldırım, 2017: 27).

Asur Devleti'ndeki bu yönetim politikası, Mezopotamya devlet yönetme sisteminin bir devamı olma niteliği taşımaktadır. Krallar, hayata geçirdikleri uygulamaların tanrılardan aldıkları bir emir olduğunu iddia ederek, Sumer, Akad ve Babil uygarlıklarının tanrılarına duydukları saygıyı dile getirmişler (Pekşen, 2018a: 554) ve sahip oldukları idarî anlayışın dayanak noktasının bu söz konusu tanrılar olduğuna dikkat çekmişlerdir (Köroğlu, 2016: 182).

Asur Devleti, kuruluş sürecinden yıkılışına kadar geçen zaman içerisinde yönetim alanında köklü bir değişim göstermemekle birlikte, bu hususta yalnızca birkaç yöntem geliştirmiş ve böylelikle sahip oldukları yönetsel gücü daha sağlam temeller üzerine kurmayı amaç edinmişlerdir. Tahta çıkan krallar, tanrıların desteğini aldıklarını ileri sürmüş (Pekşen, 2018a: 554) ve uygulayacakları emperyalist politikalara meşru bir boyut kazandırmayı hedeflemişlerdir. Söz konusu durumun en açık örneklerinden biri; askeri seferlerde ilk olarak tarım ürünlerinin zengin olduğu ve önemli ticaret yolları üzerinde bulunan yerlerin tercih edilmesi ve (Gökçek, 2015: 230) bunu da tanrıdan aldıkları ilahi güçle destekleyerek, bu gücün arkasına sığınmalarıdır (Gökçek ve Akyüz, 2013: 56; Sarıca, 2018: 290).

Asur kralları, yapmış oldukları bu seferler sonucunda elde ettikleri artı ürünlerin bir kısmını ve ele geçirdikleri esirleri, seferde galip gelmelerini sağladığı ileri sürülen kent tapınağındaki Tanrı Aşşur'un huzuruna çıkararak sunmaları, kralların Tanrı Aşşur'a yüksek bir bağlılık içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca esir edilen kralların yükümlülükleri ve ödemek zorunda oldukları vergilerin Tanrı Aşşur'un huzurunda söz konusu krallara yeminler ettirilerek belirlenmesi de bu bağlılığın bir diğer göstergesidir (Pekşen, 2017c: 357, 362).

Mezopotamya coğrafyası üzerinde kurulan pek çok devlette görülen “tanrıların vekili olarak kral” anlayışı, Asur krallık anlayışında, “Tanrı Aşşur'un vekili” olarak görülen kral ile “dünya hâkimi kral” tipleriyle birleştirilmiş ve bunun sonucunda da emperyalist bir politika güden “Güçlü Kral” modeli meydana gelmiştir (Gökçek, 2015: 225; Köroğlu, 2016: 182; Pekşen, 2018a: 549).

Krallar, tahta çıkış yollarına göre; babasının tahtına geçenler ya da kendi çabalarıyla tahta çıkanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır (Yıldırım, 2017: 94). Tahta geçecek olan yeni kralın, daha önce kral olan bir babanın oğlu olması önem taşımaktaydı. Asur Devleti'nde krallık genelde babadan sonra büyük olan oğula geçmekteydi, fakat bu siyasi anlayış her zaman uygulanamamış, diğer çocuklardan herhangi birisi de kral olmuştur. Asur'da tahtı yasadışı yollarla ele geçirenler, şecerelerini kayda alan memurlar aracılığıyla illegal yollarla kendilerini yönetici aileden göstererek, yasallık hüviyetini kazanmak istemişlerdir (Köroğlu, 2016: 183). Mezopotamya kralları, Asur ve Babil devletlerinin dönemine kadar, yazıtlarında babalarının ve dedelerinin adlarına pek yer vermemişlerdir. Bunun sebebi ise, var

olan krallık anlayışının tanrılar tarafından verilen bir armağan olarak görülmesi nedeniyle hanedanlık sisteminin gelişmemiş olmasıdır.

Asurlular dönemine kadar Mezopotamya kralları, kendi kişisel güçleriyle iktidarda kalmış, zayıf olan krallar ise güçlü olan krallar tarafından yok olmaktan kurtulamamışlardır. Asur'da ise güçlü bir bürokrasi sınıfı ile etkisiz kralların zayıflıkları telafi edilmiş, devleti idare etme yeteneğinden yoksun krallar zamanında dahi söz konusu sınıfın etkisiyle devletin çöküşü engellenmiştir (Yıldırım, 2017: 94-95).

Politik yeteneklerini kullanma hususunda oldukça başarılı olan Asur kralları, sefer düzenleyecekleri bölgedeki yerli halkın, Tanrı Aşşur'a ve akabinde diğer bütün tanrılara isyan etmiş oldukları iddiasıyla, yönettikleri toplumdaki kitlesel olarak destek sağlamaya çalışmışlardır.

Asur kralları, yürütmüş oldukları emperyalist politika yoluyla Mezopotamya coğrafyasının büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyet sağlamış ve giderek büyük bir imparatorluğun yöneticilerine dönüşmüşlerdir. Krallar, siyasi egemenliklerini tanrıların sorgulanamazlıkları ile daha sağlam temeller üzerine oturtarak, halkın kendilerine karşı itaat etmesini sağlamışlardır. Asur Devleti'nin yüzyıllar boyu yürütmüş olduğu bu siyasi anlayış, başlangıçta dini bir gerekçe gibi gözükse de aslında tamamen ekonomik amaçlarla yapılmış emperyalist bir politika olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Pekşen, 2017c: 358, 366, 368).

Askeri, idari ve dini gücü en etkin biçimde kullanan krallar, bu güçlerinin getirisi olarak başkomutan, başyönetici ve başrahip unvanlarını taşıdıkları gibi önemli davalarda karar verici makam olmalarıyla da başyargıçlık görevini üstlenmişlerdir. İmparatorluk dönemi ile birlikte bu güçler açısından en ileri konuma ulaşan krallar, tanrıların yeryüzündeki temsilcisi ve ülkenin tek sahibi olarak algılanmaya başlanmışlardır. Bu anlayışın getirisi olarak istedikleri bölgeye rahatlıkla askeri sefer düzenleme gücüne sahip olmuşlardır (Gökçek, 2015: 226).

Kralların sahip olduğu bu sorgulanamaz otoriteleri sayesinde saray içerisinde beyan ettikleri her söz bir kanun niteliği taşımakla beraber, yönetimleri altında yaşayan halkların kaderi ile ilgili bir takım kararları alma yetkisi de yine kralların elindeydi. Tanrı Aşşur'a tam bir teslimiyetle bağlılık gösteren Asur krallarının taç giyme törenlerinde kraliyet alâmetleri olan objeleri bizzat tanrının elinden aldığı

inancı ve bu tören esnasında tüm tanrıların kraldan yapmasını istedikleri faaliyetleri söylemelerine karşılık kralların da saltanatları boyunca bu istekleri yerine getirmesi krallarla tanrılar arasında var olduğu iddia edilen güçlü bağın halka kabullendirilmesi açısından önemli bir yere sahipti. Kralların iktidarı boyunca yapmak istedikleri faaliyetleri uyruklarına tanrıların emirleriymiş gibi ilan etmeleri sayesinde halk tarafından kabul gören bu kararlar kitlesel bir destekle tereddütsüz yerine getirilmiştir. Kraliyet sembollerini alan kralların kent halkının büyük kısmıyla birlikte Asur kenti sokaklarında “*Tanrı Aşşur kraldır; (x) onun vekilidir!*” (Livingstone, 1989: 26; Grayson, 2002a: 13; Larsen 1976: 150; Livingstone 1997: 166; Pekşen, 2017c: 360) şeklinde nidalarla yürümesi kralların tanrısal meşruiyetlerinin gösterilmesi ve ülkenin asıl kralının ise Tanrı Aşşur olduğunun vurgulanması açısından önemli bir yere sahiptir (Kuhrt, 2017: 478-479). Asur kralları, bu tanrısal sembolleri kendilerini tanrılaştırmak için değil, Tanrı Aşşur’un koruması altında olduklarını göstermek amacıyla kullanmışlardır (Pekşen, 2017c: 363).

Asur krallarının sahip oldukları bu yüksek yetkilererağmen onları her dönem için zorlayan konu, kral olarak kalabilmek hususu olmuştur. Kral olarak kalmanın, kral olmaktan daha zor olmasıyla birlikte, kralın çevresinde bulunan ve ona itaat etmiş gibi görünenler, aslında onun bir boşluğundan faydalanıp yerine geçmek isteyenlerdi. Krallar bunun önüne geçmek için kendilerine dini vasıflar yükleyerek, tanrıdan almış olduklarını iddia ettikleri gücü her zaman kullanmışlardır. Bununla birlikte krallar, emirleri altında bulunan orduları kullanarak, krallık tahtına karşı gelenleri tanrılara isyan etmiş olmakla suçlayıp ortadan kaldırmışlardır. Nitekim krallar ellerinde bulunan tüm bu güçlere karşın, her zaman tanrılara hesap verme yükümlülüklerinden dolayı bu gücü diledikleri gibi kullanamamış, halka sorumlu bir şekilde davranmışlardır (Yıldırım, 2017: 101).

Asur Devleti, ele geçirdiği toprakları, farklı eyaletler olarak ayırmış ve hepsine birer vali atamıştı (Sayce, 1900: 175; Roaf, 1996: 160; Mieroop, 2006: 296; Gökçek, 2015: 230; Köroğlu, 2016: 186). Bu eyaletler iki farklı şekilde düzenlenmiştir. İlki, genel ülke sınırları içerisindeki eyaletler için “doğrudan kontrol”, ikincisi kırsal bölgelerde olan eyaletler için uygulanan “dolaylı kontrol/yönetim” sistemidir. Doğrudan kontrol altındaki bölgelerin sahip olması gereken bir takım hususlar vardır. Bunlar; bölgede devamlı bir işgal, bunun üzerine

bir askeri varlık ve son olarak bölgede var olan yönetim üzerinde yoğun merkezi idare kontrolü olmasıdır. Fakat Yeni Asur'da devlete daha az sorumluluk yüklediği ve daha sade bir teşkilatlanma gerektirdiğinden ötürü dolaylı yönetim sistemi kullanılmıştır. Uygulama, tanımından da anlaşılacağı üzere daha çoktaşra kabul edilen bölgelerde yürütülmüştür (Akçay ve Özbilen, 2018: 546). Valilerin yanında görevli olan askeri komutanlar ve onların emri altında da bir ordu bulunmaktaydı. Ele geçirilen bölgelerdeki yerli halk, Asur ülkesinin farklı bölgelerinde iskân edilirdi (Orlin, 2007: 162; Diakov ve Kovalev, 2014: 181). Böylelikle iskân olunan halkın, kendi ülkelerine duydukları bağlılık koparılmak istenmekteydi (Sayce, 1900: 175-176). Bu politikanın amacı, fethedilen bölgeleri Asurlulaştırarak, ülke içerisindeki bütünlüğü sağlamaktı (Gökçek, 2015: 230; Köroğlu: 2016: 186). Söz konusu eyaletlerden de bir takım vergiler alınmaktaydı. Tahıl ürünlerinin %25'i, samanın %10'u alınırken, hayvanlar içinde ayrı bir vergi alınıyordu. Bunun yanı sıra halk, tapınaklara belirli bir miktar para verir, taşımacılık için nehri kullanırlarsa da bunun da ücretini ödemek zorundaydı (Carter, 1981: 45).

Asur Devleti'nin yürütmüş olduğu bu yönetim politikalarının tamamı göz önünde bulundurulduğunda, yapılmış olan tüm faaliyetlerin temelinde, kralların kazanıldıkları kutsiyetedoğru orantılı olarak dünyevi güce sahip oldukları düşüncesinin varlığı görülmektedir. Bu da, din temelli bir siyasi yapılanmayı öne çıkarmaktadır. Tahta çıkan krallar, kendi istek ve arzularına göre bu yönetim anlayışında değişiklikler yapmışlardır. Söz konusu bu değişiklikler şekil itibariyle, dini açıdan tanrıların ve ruhban sınıfının, siyasal yönetim açısından da bürokrasi sınıfının katkılarıyla oluşturulmuştur. Bu iki farklı gücü dengeli bir biçimde kullanmayı başaran krallar, uzun dönemler boyunca egemenliklerini sürdürmüşlerdir (Yıldırım, 2017: 100).

2.3. Yeni Asur Dönemi'nde Siyasal Gelişim ve İdeolojik Yapı

Güçlü ve rakipsiz orduları sayesinde "*Doğu'nun Romalıları*" olarak anılan Asurlular, Eskiçağ Mezopotamya'sında küçük bir kent devletinden büyük bir imparatorluk kurmayı başarmışlardır. Bu gelişmeyi askeri gücüne borçlu olan Asurlular yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür (Memiş, 2012a: 36; Duymuş, 2011a: 21).

Asur Devleti'nin uzun süre varlığını korumasının bir sebebi de, ülkenin içinde bulunduğu şartlara ve koşullara uygun olarak yaratmış olduğu sağlam temelli bir ideolojik yapıya sahip olmasıdır. Bu yapı, Yeni Asur Devleti döneminde yürütülen emperyalist bir politika anlayışıdır. Söz konusu anlayış, ülke genelinde ilk kez bireylerin milliyetçilik duygularının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Duymuş, 2011a: 21-22).

Asur Devleti'nin, bu siyasal yapıyı kurma yolundaki en önemli adımlarından biri de, kentleşme alanında yapılan çalışmaları olmuştur (Oppenheim, 1977: 118). Bu kentler, yeni ve modern olmamakla birlikte saygınlıklarını muhafaza ederek eski kültürün izlerini taşımaktaydılar (Mieroop, 1997: 61). Kurmuş oldukları merkezlerle, bu alanların dışında ikâmet eden insanların yerleşim yerlerinin de teşkilatlanmasını sağlıyorlardı. İzlemiş oldukları bu yol ile birlikte, Asur Devleti bir kent devletinden bölge devleti statüsüne yükselmiştir (Oppenheim, 1977: 118).

Asurluların geliştirmiş olduğu bir diğer politika ise, tarım alanlarının kalkındırılmasına ilişkin yapılan çalışmalar olmuştur. Bu da, sürgün edilen halkın bu alanlarda köle olarak çalıştırılması ile gerçekleştirilmiştir. Asur'un uygulamış olduğu bu politikanın bir amacı da, söz konusu topluluğu imparatorluk içerisine dâhil etmek olmuştur (Freeman, 2003: 84).

2.4. Yeni Asur Dönemi'nde Askeri Yapı

Asur ordusunun izlemiş olduğu savaş stratejisi, devletin siyasi anlayışı ile de aynı doğrultuda idi. Nitekim Asur Devleti, emperyalizm temelli bir siyaset takip ettiğinden ötürü, ordunun da gerçekleştirmiş olduğu seferlerde ilk amacı yağmalama yapmaktı. Asur'da savaşlar Tanrı Aşşur adına yapılmaktaydı. Tahta çıkan her kral, düşmanların sürekli isyan içerisinde olduğunu öne sürerek, bu seferler Asur ordusunun en büyük destekçisi olan Tanrı Aşşur'un isteği üzerine gerçekleştirilmekteydi (Gökçek ve Akyüz, 2013: 53,56; Pekşen, 2017c: 358).

Asur Devleti, bulunmuş olduğu coğrafya itibariyle dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı açık bir konumdaydı. Bundan dolayı ordu aniden gelişebilecek savaşlara karşı her zaman hazır olmuş ve bu savaşlarAsur Devleti için tıpkı bir sanayi kolu durumuna gelmiştir (Baikie, 1916: 42; Braudel, 2013: 206-207). Nitekim savaşçı bir toplum olan Asurlular'ın yapısal düzenini de ordu oluşturmaktaydı. Tahta çıkan her kral, düzenlenmiş olan seferlerde orduya liderlik etmekteydi. Asur

Devleti'nde MÖ VIII. yüzyıla kadar asker temin etme görevi valiler tarafından yapılırken, daha sonra merkezi yönetim aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır (Mieroop, 2006: 268-269).

Asur ordusu, bulunduğu çağın en gelişmiş ordusu olmakla birlikte (Head, 2015: 86; Köroğlu, 2016: 186), bu gelişimin zirve noktasını Demir Çağı'nda yaşamıştır. İlk dönemlerde ordunun büyük bir kısmı piyadelere oluşmaktaydı. Ordu içerisinde bulunan kuvvetler, kullanmış oldukları silahlara göre isimlendirilmekteydi (Sarica, 2018: 289). Bunlar; düzenli piyade ve ağır piyade olarak iki gruba ayrılmıştır. Düzenli piyadeler, sivri tunçtan yapılmış bir başlık (Herodotos, 2016: VII. 63) ve bronz bir kalkan kullanmışlardır. Savaş aleti olarak ise mızrak, yay, kılıç ve hançer yer almıştır. Ordu içerisinde daha çok ağır piyadeler bulunmaktaydı. Bunlar profesyonel sınıfa mensup askerler olmuştur.

II. Asur-nasirpal zamanında ordu içerisinde bağımsız bir kol olarak düzenli bir süvari grubu ortaya çıkmıştır. II. Asur-nasirpal'in ordusu dört ayrı bölümden oluşmaktaydı. Bunlar; düzenli piyade, ağır piyade, süvari grubu ve savaş arabaları idi. Askerler etnik bakımdan Asurlular'dı. Asurlulaştırma politikası ordu içerisinde de vardı (Dezsö, 2012a: 23, 13, 147). Bundan dolayı farklı kökenden gelen toplumlarda orduya dâhil edilmiştir (Köroğlu, 2016: 186).

Erken dönemlerde ordu daha çok savaş arabalarını kullanmıştır. Fakat mücadele sırasında araçların arka ve yan kısımları savunmasız kaldığından pek etkili olamamıştır. II. Sargon dönemine kadar savaşlarda kullanılan atlar, gerektiği gibi eğitilemediğinden dolayı istenilen verim alınamamıştır. Söz konusu dönemden sonra ordu için gereken eğitimin verildiği atlar, savaşlarda etkin bir rol oynamaya başlamıştır (Sarica, 2018: 289-290).

Asur ordusu, MÖ VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir gelişim göstermiştir. III. Tiglat-Pileser'in ordu içerisinde gerçekleştirdiği reformlar ile ordu, daha da profesyonel hale gelmiştir (Dezsö, 2012a: 23).

Yardımcı piyade grubu, okçular ve mızrakçılar ayrı gruplar halinde düzenlenmiştir. Sanherib döneminde de devam eden bu değişim, Asurbanipal zamanında daha düzenli bir şekil almıştır (Dezsö, 2012b: 152, 160).

Asur ordusu, meydan savaşlarını değil, kuşatma savaşlarını tercih etmiştir. Çünkü kuşatma savaşlarında rakip taraf devamlı savunmada kalıp, karşı saldırıya

geçememekteydi. Bu nedenle savaşın gidişatını belirleyen taraf Asur ordusu olmuştur. Kuşatma savaşlarının Asur ordusuna göre diğer bir avantajı ise, rakip orduyu açlık ve susuzlukla bekletip, onlara dışarıdan gelebilecek herhangi bir yardımda engelleyerek teslim olmalarını sağlamaktı (Mieroop, 2006: 269; Akyüz, 2018a: 130). Asur'un yaptığı bu yıldırma politikası rakip kuvvetleri tamamiyle psikolojik olarak ekarte etmek anlamında oldukça işe yarayan bir yöntem olmuştur (Mieroop, 2006: 270). Böylece kendi kayıpları en az sayıda olmuştur. Meydan savaşlarında ise Asur ordusu, rakibin her türlü saldırısına karşılık vermek durumunda kalmıştır. Meydan savaşlarında, kuşatma savaşlarında olduğu gibi kendi kayıplarının ne kadar olacağını belirlemek güç olmuştur (Akyüz, 2018a: 130).

Asur ordusunun yaptığı seferler, tamamen işgale dayalı idi. Devlet, yayılcı bir siyasi politika izlediğinden dolayı, yapılan seferleri de bu çizgide tayin etmekteydi. Seferler genellikle bahar ve yaz aylarında yapılırdı (Gökçek ve Akyüz, 2013: 53). Sefer gerçekleştirilmesi plânlanan yerlerle ilgili istihbarat teşkilatı sayesinde önceden bilgi alınmaktaydı (Pullu, 2007: 164; Gökçek ve Akyüz, 2013: 54).

Asur ordusunda, esir olarak ele geçirilenlerle birlikte teşkilatlanması yapılmış olan bir istihkâm birliği bulunmaktaydı. Ordunun sefer esnasında kullanacağı yollar üzerinde önceden iyileştirmeler yapan bu birlik, ele geçirilen alanlarında tamiratlarını yaparak, orduya büyük kolaylık sağlamaktaydı. Asur ordusu ele geçirdiği kentlere; kalenin duvarlarına merdivenle tırmanmak, kalenin duvarlarını yıkmak ve kent kapılarını kırmak gibi yöntemlerle müdahale etmiştir (Gökçek ve Akyüz, 2013: 54). Düşman askerlerinden okçular ve sapancılar, bu kuvveti geri püskürtmekle görevli idi. Bir diğer yandan düşman askerler kuleleri de ateşe vermekteydiler. Asur ordusu içerisinde kulede çıkan yangınları söndürmekle görevli olan askerler yer almaktaydı. Bunların yanı sıra kalenin nehre bakan bir yönünde su üzerinden yüzdürülebilen kuleler inşa edilip, karadan yapılan bir strateji ile düşman kuvvetlere karşı saldırı sürmekteydi (Sarıca, 2018: 290-291).

Asur Devleti, yapmış olduğu tüm bu seferlerin sonucunda, oldukça fazla miktarda ganimet elde etmiştir. Bunlardan bazıları; madenler, sanat ürünleri, silahlar ve bunların yanı sıra koyun, keçi, at gibi hayvanlar bulunmaktaydı. Asurlular, rakiplerinin teslim olmalarının ardından yıllık olarak ödeyecekleri haracı da, o ülkenin ürünlerine göre belirlemişlerdir (Mieroop, 2006: 270). Asur Devleti'nin

izlemiş olduğu bu askeri politika, din temelli olarak şekillenmiş ve egemenlik altına alınan bölgelerdeki halkın tanrılara isyan ve saygısızlık içerisinde oldukları gerekçe gösterilerek köleleştirildikleri görülmektedir. Asur Devleti'nin bu noktadaki en önemli avantajı, elde ettikleri hatırı sayılır ölçüdeki köle nüfusu ile karşılıksız bir işgücüne de sahip olmalarıdır. Uygulanan bu yöntemle, kölelik anlayışı daha sağlam bir temel üzerine oturtulmuş ve ülke içerisindeki inşa faaliyetleri için ihtiyaç duyulan işgücü ücretsiz olarak temin edilmiştir (Gökçek, 2015: 225; Yıldırım, 2017: 120; Pekşen, 2017c: 358).

2.5. Yeni Asur Dönemi'nde Askeri Seferlerin Sosyal ve Kültürel Hayata Yansımaları

Asur Devleti'nde yazılı kayıt tutma anlayışı bürokrasi sınıfının yanı sıra krallarında yürütmüş oldukları bir gelenektir (Yıldırım, 2015: 579). Kralların galibiyetlerini büyük bir gururla anlatmış oldukları bu metinlere “kral yıllıkları” adı verilmektedir. Bu metinlerin içerikleri ağırlıklı olarak askeri seferlerden bahsetmektedir (Diakov ve Kovalev, 2014: 185). Asur kralları, bu yıllıklarında Tanrı Aşşur adına gerçekleştirmiş oldukları seferleri ve yürüttükleri faaliyetleri ifade etmişlerdir. Söz konusu seferlerden yalnızca maddi unsurlar değil, kültürel bir etkileşime ortam hazırladığı sebebiyle sosyal anlamda da bir takım kazanımlar elde etmek mümkündür.

V. Salmanassar döneminde İsrail ve Yehuda halklarına uygulanmış olan sürgün politikası, bahsi geçen konuya örnek teşkil etmektedir. Söz konusu politika sonucunda Asur ülkesine getirilen zanaatkâr kesimin icraatlarına devam etmesi ile ülke içerisinde sosyal ve kültürel anlamda yeni gelişmelere yer verilmiş, böylelikle de refah seviyesinin artması sağlanmıştır. Bu sürgün hareketi ile ilgili olarak Tevrat'ta geçen “*Bütün Yeruşalim halkını, komutanları, yiğit savaşçıları, zanaatçıları, demircileri, toplam on bin kişiyi sürgün etti. Yahuda halkının en yoksul kesimi dışında kimse kalmadı.*” (Kitab-ı Mukaddes, II. Krallar, 24: 14). İfadesinden de anlaşılacağı üzere, üst düzey tabakaya mensup kişiler söz konusu sürgüne dâhil edilmiş, fakir olanlar ise ülkelerinde bırakılmıştır. Asur Devleti'nin yapmış olduğu seferlerde dini anlamda bir gerekçe olarak gösterdikleri, yerli halkın Tanrı Aşşur'a karşı isyan içerisinde olmaları, bu sürgün hareketinin de önemli bir kolunu oluşturmaktaydı. Nitekim Yahudi halkı, çevrelerinde bulunan birçok toplumun çok tanrılı inanca sahip olmalarına rağmen, tek tanrılı bir inancı benimsemişlerdi.

Dinlerine son derece bağlı olan Yahudi halkı, bu sürgün hareketi esnasında tapınaklarının yıkılıp yağmalanmasından dolayı dini yönden büyük bir yıkıma uğratmıştır (Pekşen, 2018d: 34).

Savaşçı ve yayılmacı olmalarıyla tanınan Asur kralları, Asur ülkesinin kültürel gelişimlerine de önem vermişlerdir (Şekil 10). Hâkimiyeti altına aldıkları yerlerin kültürüne karşı saygı duymuşlar ve o bölgede bulunan kütüphaneleri de korumuşlardır. Bu noktada kâtipler, işlerine yarayan bazı bilgileri Asurca'ya⁵ çevirmekteydiler. Asurbanipal'in (MÖ 668-626), Ninova'da kurmuş olduğu kütüphanesi oldukça zengin bir içeriğe sahipti. Kütüphane; tıp, matematik, astronomi (Şekil 9), tarih ve din gibi bölümlere ayrılarak düzenlenmiştir (Carter, 1981: 45; Nissen and Heine, 2009: 100). Bu kütüphane edebi ve bilimsel eserlerden, yaklaşık olarak yüz elli başlık altında toplanan yirmi beş bin adet tablet ve tablet parçalarını içeriğinde barındırmaktadır (Nardo, 2014: 51). Günümüzde British Museum'da sergilenen bu parçalar, Asur kültür ve medeniyetinin zengin yapısını göstermektedir (Bottero and Steve, 2013: 76). Bu sebeple kütüphane, dünyanın en büyük bilim koleksiyonlarından biri olarak kabul edilmektedir. Mezopotamya bilimi ve kültürü hakkında sahip olduğumuz bilgilerin büyük bir kısmına, bu kütüphanenin yıkıntıları arasından çıkarılan belgeler sayesinde ulaşılmıştır. Bu belgeler Asurlular'ın, bilimsel alanda Sumerliler'in ve Babilliler'in yapmış oldukları çalışmaları devam ettirdiklerini yansıtmaktadır (Oppenheim, 1977: 15; Carter, 1981: 46).

Kütüphane içerisinde el yazısı kayıtlarda, kâhinlerin ve büyücülerin kullanmış oldukları kehanetler bulunmaktaydı. Bu kehanetler, devleti her türlü kötülükten uzak tutmak için yapılırdı. Asurbanipal'in, kurmuş olduğu kütüphanesiyle gurur duyduğu şu ifadelerle anlaşılmaktadır: *"Ea'nın bilgeliğini, âlim rahiplerin sanatını, bilgelerin bilgisini ve büyük tanrılara teselli veren şeyleri ben (Asurbanipal) Asur ve Babil'den gelen metinlere göre tabletlere yazdım."* Bu ifadeden anlaşılacağı üzere kral, kurmuş olduğu kütüphanesini içerdiği bilgi birikimi bakımından çağdaşı olan diğer kütüphanelerden ayrı tutmakta ve içeriğinin de kendi ilgi alanlara göre tasniflenmiş olduğunu belirtmektedir. Ayrıca söz konusu kralın kütüphanede bulunan metinler arasında farklı bölgelerden getirilen çeşitli tabletlerin bulunduğunu vurgulaması ele geçirilen bölgelerden yalnızca ekonomik değil aynı zamanda ilmî açıdan da

⁵ Akadca'nın bir kolu olan Asur dili, çivi yazısının detaylarını aktarmak amacıyla kullanılmakta, ağırlıklı olarak; papirüs, taş ve kil üzerine yazılmakta idi. (bkz. Carter, R., 1981:44).

kazanımlar elde edildiğini göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir (Mieroop, 2006: 301-302).

Tüm bunlara rağmen, ortaya çıkan tabletlerden anlaşılacağı üzere Asur kültüründe edebiyata gereken önem verilmemiştir (George, 2010: 203). Edebiyat konusundaki bu açığı, kütüphanelerinde Babil ve Sumer eserlerinin kopyalarını saklayarak kapatmaya çalışmışlardır (Hollar, 2012: 66). Sumer edebiyatının önemli eserlerinden biri olup Asurbanipal’ın kütüphanesinde üç parça halinde ortaya çıkmış olan “Adapa Mitosu” bu eserlerden biridir. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmekte olan ”Etana Mitosu”nun ise bir Asurlu kâtip tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır (Kınal, 1983: 189-190). Sumer kültürü etkisinin görüldüğü bu kütüphanede yine Sumer dilinden oluşan dualar ve efsunlar yer almaktadır. Söz konusu kütüphanenin günümüze de taşınan en ünlü eseri “Gılgamış Destanı”dır (Rosenberg, 2003: 277; Bottero, 2005: 230; Mieroop, 2006: 304, 276; Nissen and Heine, 2009: 100).

Asurluların askeri karakterleri ve yürütmüş oldukları yayılmacı politika mimari sanat anlayışında da etkisini göstermiştir (Şekil 7). Asur yapıları içerisinde, saray kabartmalarında tasvir edilen savaş ve av sahneleri (Şekil 2), devletin bütün dünyaya hâkim olma gayesi taşıdığı ve buna paralel bir şekilde, savaşçı kimliğini ön planda tutma anlayışı yer almaktaydı (Şekil 8) (Wallenfels and Sasson, 2000: 46; King and Hall, 2010: 367; Sevin, 2010: 13; Diakov ve Kovalev, 2014: 185; Köroğlu, 2016: 157; Öz, 2016: 148).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ASUR DÖNEMİ SEFERLERİ

Eski Mezopotamya'nın siyasi çehresinde MÖ XIII. yüzyılın sonlarında büyük değişimler gerçekleşmiştir. Hitit, Mitanni ve III. Babil devletlerinin yıkılması ile değişen bu dengenin oluşturduğu siyasi boşluktan yararlanan ve yeni bir güç olarak ortaya çıkan devlet, Asur olmuştur (Kurt, 2009a: 1). Bu siyasi boşluktan faydalanan Asur kralları, benimsemiş olduğu emperyal politika doğrultusunda, egemen olduğu coğrafyadan daha uzak bölgelere ekonomik gerekçelerle askeri seferler yapmışlardır (Pekşen, 2018b: 309).

Asur tarihinde, "Karanlık Çağ" olarak anılan Orta Asur Dönemi'nin son zamanlarına tekabül eden bu süreçte Asur tahtına II. Aşşur-dan'ın (MÖ 934-912) çıkmasıyla, yönetim içerisinde süre gelen problemlere de çözüm sağlanmıştır. Asur kralı, ülkede baş gösteren Arami tehlikesine karşı önemli ölçüde başarılı politikalar gerçekleştirmiştir. Aramiler tarafından işgal edilen Asur topraklarını tekrar ülke topraklarına katmıştır. Bunun yanı sıra Asur Devleti'nin Anadolu politikasında önemli rol oynayan Kumukh (Adıyaman çevresi) bölgesini de ülke topraklarına katarak, Anadolu'ya yapılan seferlerde güzergâh açısından bir kolaylık sağlamıştır (Akkuş Mutlu, 2015: 100; Pekşen, 2018b: 311). II. Aşşur-dan'ın, sosyal ve ekonomik alanlardaki faaliyetleri de ilerleyen zamanlarda ülke içerisinde birçok gelişimin zeminini oluşturmuştur.

3.1. II. Adad-Nirari Dönemi (MÖ 911-891)

II. Aşşur-dan'ın ardından oğlu II. Adad-nirari'nin (MÖ 911-891) tahta çıkması ile Asur Devleti, Eski Mezopotamya dünyasının rakipsiz bir gücü olma yolunda önemli girişimlerde bulunmuştur (Roaf, 1996: 159; Memiş, 2012b: 221; Gökçek, 2015: 121-122). Bu dönemde sistematik bir şekilde gerçekleştirilen girişimlerle, devletin bulunduğu coğrafya üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Asur kralı, ülkenin batısında yer alan Akdeniz limanlarında yürütülen ticareti, ekonomik amaçları doğrultusunda Asur kontrolü altına almayı planlamaktaydı (Akkuş Mutlu, 2015: 100). Ancak söz konusu bölgeye giden yollar Arami kabilelerinin yönetimi altında idi (Duymuş, 2011a: 160). Asur kralı bu sebeple ilk olarak Arami kabileleri üzerine sefer düzenlemiştir (Sever, 2008: 80).

Asurlular, Arami ve Mitanniler üzerine toplamda sekiz sefer düzenlemişlerdir. Yapılan seferlerin ardından MÖ 894 yılında Aramiler'e karşı kalıcı bir galibiyet elde edilmiştir. Bunun sonucunda Asurlular, bugünkü Suriye'nin batı kısmındaki bir Arami kent devleti olan Bit-Adini'ye kadar egemenlik sahasını genişletmiştir. Böylece batı sınırı Balih Nehri ve Habur bölgesine kadar dayanmıştır. Yönetim alanını oldukça genişleten Asur Devleti, yapmış olduğu bu seferler neticesinde hatırı sayılır ölçüde; altın, gümüş, küçük ve büyük baş hayvanlar, atlar, köleler ve gıda ürünlerini ganimet olarak elde etmişti (Roaf, 1996: 159; Gökçek, 2015: 123-124).

Arami kabilelerinden biri olan Bit-Bahiyani Krallığı'nın başkenti Guzana (Tel Halaf), Asur Devleti'ne bağlı fakat yönetici sınıfının yerli halktan oluştuğu bir krallık idi. Söz konusu krallığın ele geçirilen kayıtlarında Asurlular tarafından ele geçirildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Asur Kralı II. Adad-nirari'nin MÖ 894 yılında Bit-Bahiyani kralı Abi-Salamu yönetimi altında bulunan birçok şehri kendi topraklarına kattığı ve Bit-Bahiyani krallığını haraca bağlamış olduğu Asur kayıtlarında yer almaktadır (Duymuş Florioti, 2012: 27, 29; Köroğlu, 2016: 154). Bu durumdan II. Adad-Nirari'ye ait yıllıklarda şu ifadelerle vurgulanmaktadır:

...Habur Nehri'ni geçtim (ve) Bit-Bahiani'li adam Abi Salâmu'nun muhafaza ettiği Guzanu kentine yürüdüm. Habur Nehri'nin kaynağında bulunan Sikānu kentine girdim. Sarığımın efendisi, rahipliğimin sevgilisi Tanrı Şamaş'ın bahsettiği yüce güç ile onun sayısız savaş arabasını, atlarını, gümüş, altın, onun sarayının eşyalarını aldım. Ona haraç yükledim... (Grayson, 2002b: 153).

Bu gelişmelerle birlikte Asur Devleti, bulunduğu bölge civarındaki kentleri kendisine haraç yoluyla bağlayarak, Akdeniz ve Toroslar'da bulunan hammadde kaynaklarına erişebilmek için stratejik açıdan önem taşıyan güzergâhların kontrolünü ele geçirme yolunda, sonraki dönemlerde de etkisini gösterecek önemli bir girişimi başlatmıştır (Duymuş, 2011a: 161). Emperyalist bir politik anlayışa sahip olan II. Adad-nirari Tanrı Aşşur adına savaştığını öne sürerek, yürütmüş olduğu seferlerine kutsiyet kazandırmıştır (Nardo, 2007: 17; Pekşen, 2017c: 358).

3.2. II. Tukulti-Ninurta Dönemi (MÖ 890-884)

II. Adad-nirari'nin ardından tahta çıkan oğlu II. Tukulti-Ninurta (MÖ 890-884) döneminde Asur Devleti'nin batı sınırında önemli bir değişiklik olmamış,

mevcut topraklar üzerinde var olan hâkimiyet korumaya yönelik bir politika belirlenmiştir (Gökçek, 2015: 125).

Asur Devleti'nin kuzeyinde bulunan, Aramiler tarafından kurulmuş olan ve kayıtlarda ilk kez II. Tukulti-Ninurta döneminde adı geçen Bīt-Zamāni Krallığı (Diyarbakır bölgesi) Asur kralının MÖ 886 yılında yaptığı sefer sonucunda Asur Devleti'ne bağlanmıştır (Yıldırım, 2012: 1, 3; Gökçek, 2015: 125; Pekşen, 2018b: 313). Söz konusu sefer sonucunda ise Anadolu coğrafyası üzerinde yürütülen yayılmacı siyasi politikada önemli bir ilerleme kaydedilmiştir (Gökçek, 2015: 125; Pekşen, 2018b: 313). Bīt-Zamāni kralı Amme-baal bu yenilginin ardından, Asur Devleti haricinde başka bir devlete at temin etmeyeceğine dair Tanrı Adad'ın huzurunda yeminler etmiştir. Asur kralı II. Tukulti-Ninurta'nın bu sefer hakkında bilgiler verdiği metninde söz konusu hususta "*Eğer düşmanlarıma ve hasımlarıma atlar verirsen Tanrı Adad korkunç yıldırımlarla senin ülkeni vursun...*" ifadesini kullandığını ve böylelikle de Amme-baal'in yeminini tutmaması halinde lanetlenmesini dilediğini görmekteyiz (Grayson, 2002b: 171-172; Pekşen, 2018c: 381). Bu gelişmeler sonucunda da topraklarının bir kısmı Asur yöneticilerinin idaresi altına verildi. Bu sefer ile birlikte Asur Devleti; tahıl, saman, demir, at gibi önemli ölçüde ganimet elde etmişti (Işıklı, 1998: 168; Gökçek, 2015: 125; Pekşen, 2018c: 381).

II. Tukulti-Ninurta döneminde kayıtlarda, Asur idaresi altında olan bölgelerin güney ve batı sınırlarında yapılan bir askeri yürüyüşten söz edilmiştir. Söz konusu yürüyüşün güzergâhı; Thartar Vadisi'nden başlayarak aşağı tarafta bulunan Dicle Nehri'ni geçip Samarra bölgesi dolaylarına varılması şeklinde kaydedilmiştir. Bu bölgeden de güneye doğru hareket edilerek Babil ülkesi ziyaret edilmiştir. Batı kısmında ise Fırat ve Habur Nehri üzerinde bulunan kentlerden haraç ve değerli hediyeler alınmıştır. Yine batıda bulunan Muşkiler ile çatışmaların (Pekşen, 2018c: 381) yaşandığı Husirina bölgesine gelinmişti. Bu zafer yürüyüşü ile Asur boyunduruğu altında bulunan devletler kontrol edilerek, ordunun ihtişamı sergilenmiştir (Gökçek, 2015: 126; Kuhrt, 2017: 136-137). Nitekim Arami kabilelerine karşı kesin bir zafer kazanılamamıştır. Oldukça geniş bir alan üzerine yayılan bu kabileler üzerinde, hem buldukları coğrafyanın yapısından, hem de iklim şartlarına göre göçebe bir hayat sürmelerinden dolayı kalıcı bir denetim sağlamak mümkün olmamıştır (Gökçek, 2015: 127).

3.3. II. Asur-nasirpal Dönemi (MÖ 883-859)

II. Tukulti-Ninurta'nın ardından tahta çıkan oğlu II. Asur-nasirpal (MÖ 883-859), Asur Devleti'nin yayılmacı politikasını göstermiş olduğu üstün gayretleriyle devam ettirmiştir (Roaf, 1996: 159). Bu gayretlerle birlikte savaşçı kişiliği ile ön plana çıkmış olan Asur kralı, izlemiş olduğu siyasi politikalarla devleti çağının rakipsiz gücü konumuna getirmiştir (Sever, 2008: 82). II. Asur-nasirpal döneminde bu güç etkili bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Pullu, 2007: 163).

II. Asur-nasirpal, Asur hâkimiyetini yayma politikasında kendisinden önceki Asur krallarına göre daha geniş coğrafyaları hedef almıştır (Yıldırım, 2017: 118-119). Bu bakımdan Asur kralı, devleti ağırlıklı olarak Anadolu coğrafyası üzerinde hâkimiyet sağlama yönünde organize etmiştir (Sever, 1987: 424). Savaşçı özelliğiyle tanınan Asur kralı, hâkimiyetini sağladığı bölgelerdeki halkların Asur yönetimine karşı gelmemesi ve diğer topluluklarında gözlerini korkutmak amacıyla oldukça şiddetli ve baskıcı bir politika izlemiştir (Oates, 2005: 53; Yıldırım, 2017: 118-119).

Selefleri döneminde olduğu gibi, II. Asur-nasirpal döneminde de Arami kabileleri öncelikli olarak halledilmesi gereken bir mesele idi. Diyarbakır bölgesinde kurmuş oldukları Asur Devleti'nin vassalı konumunda olan Bît-Zamāni Devleti'nde çıkan bir isyan neticesinde Bît-Zamāni kralı Amme-baal öldürülmüştür. Bunun üzerine Asur ordusu, krallığın başkenti olan Amediye üzerine başarılı bir sefer gerçekleştirmiş ve kent ağır tahribata uğramıştır (Sever, 2008: 82-83; Yıldırım, 2012: 3-4; Gökçek, 2015: 131-132; Pekşen, 2018c: 382). II. Asur-nasirpal, Fırat Nehri'ni takip ederek çıktığı Anadolu seferinde Kargamış (Gaziantep bölgesi) üzerine sefer düzenlemiş ve bu bölgede bulunan Bit-Bahiyani Krallığı'nı haraca bağlamıştır (Duymuş Florioti, 2012: 30).

II. Asur-nasirpal, Anadolu üzerindeki egemenliğini genişletmek amacıyla Katmuhi Krallığı üzerine de bir sefer düzenlemiştir (Akkuş Mutlu, 2015: 101). Bu sefer ile birlikte Asur Devleti'nin Anadolu politikasının önünde bir engel teşkil eden Urartular'ın söz konusu bölge üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmıştır (Memiş, 2009: 36). Asur hâkimiyeti altına alınan bölge, zengin maden kaynakları üzerinden ödeyecek olduğu haraç karşılığında varlığını sürdürebilmiştir (Sever, 1987: 424; Gökçek, 2015: 134; Bloch, 2018: 310; Akçay ve Özbilen, 2018: 548-549). Bunun yanı sıra altın, gümüş, koyun, yiyecek ve içecek gibi önemli ihtiyaçların temini de bu

bölgeden sağlanmıştır. Asur Devleti'nin Katmuhi Krallığı ile ilişkisi her zaman bir mücadele içerisinde sürmemiş, nitekim bu krallık Asur'un Anadolu toprakları üzerindeki en sadık vassal devleti konumunda olmuştur (Akkuş Mutlu, 2015: 101).

Bīt-Zamāni isyanının bastırılmasının ardından Asur Devleti yönünü Akdeniz kıyılarına çevirerek bu bölgedeki Tır, Sidon, Arwad ve Biblos liman kentleri ile Amurru Krallığı'nı vergiye bağlamıştır (Olmstead, 1960: 161; Köroğlu, 2016: 159). Asur ile savaşacak güçte olmayan söz konusu kentler II. Asur-nasirpal'i armağanlarla karşılamış ve Asur kralı ülkesindeki inşaa faaliyetleri için önemli ölçüde sedir ağacı temin etmiştir (Sever, 2008: 84; Gökçek, 2015: 135; Akkuş Mutlu, 2015: 101; Pekşen, 2018c: 383). Asur kralını bu kazanımlarından yıllıklarında şu ifadelerle bahsetmektedir:

...O zaman ben Lübnan Dağı'nın eteklerine (ve) Amurru ülkesinin Büyük Denizi'ne çıktım. Silahlarımı Büyük Deniz'de temizledim (ve) tanrılara kurbanlar sundum. Ben denizde Tır, Sidon, Byblos, Mahallatu, Maizu, Kaizu, Amurru ve Arvad (bir adadadır) şehrinin halkının topraklarından, deniz kıyısında kralları gelen haraç olarak - gümüş, altın, kalay, bronz, bir bronz güveç, çok renkli süslemeli keten giysiler, büyük dişi maymun, bir küçük dişi maymun, abanoz, şimşir, deniz canlısı (olan) *nāḫirus*'un dişi. Bana sundular. Amanus Dağı'na tırandım (ve) sedir, selvi, *daprānu*-ardıç, (ve) *burāšu* - ardıç tomruklarını kestim. Tanrılarımı kurbanlar sundum... (Grayson, 2002b: 218-219).

II. Asur-nasirpal elde etmiş olduğu gücü, yapmış olduğu askeri seferlerle sağlam temeller üzerine oturtmuş ve devlet için en önemli seferlerini batıda yer alan bugünkü Suriye ve Levant üzerine gerçekleştirerek, Asur sınırlarını Lübnan Dağı ve Akdeniz'e kadar genişletmiştir (Roaf, 1996: 159; Sever, 2008: 84). II. Asur-nasirpal, Hattena (Hatay) ve çevresine sefer düzenleyen ilk Asur kralı olmakla birlikte Gurgum (Kahramanmaraş) beyliğinin adını "Marqaşi" şeklinde değiştirerek, Asur Devleti'ne bağlı bir eyalet durumuna getirmiştir (Ünal ve Girginer, 2007: 171; Ürkmez, 2014: 72).

II. Asur-nasirpal, imar ve inşaa faaliyetleri üzerinde de yoğun olarak çalışmıştır. Yaptığı seferler neticesinde elde etmiş olduğu insan gücünü, söz konusu faaliyetleri gerçekleştirmede etkin bir biçimde kullanmıştır (Yıldırım, 2017: 118). Asur kralı, inşaa ettirmiş olduğu Kalhu kentini, Asur Devleti'nin yeni başkenti yapmıştır (Gökçek, 2015: 128). Kral, söz konusu kenti çağının şartlarına göre büyük bir metropol hâline getirmiştir (Grayson, 2002b: 189).

Sonuç itibariyle II. Asur-nasirpal, Asur sınırlarını Anadolu'nun güneydoğusu ve Akdeniz kıyılarına kadar genişletmiştir. Asur Devleti'ni Ön Asya'nın tartışmasız

en kudretli devleti konumuna getirmiştir. Ancak yapılmış olan tüm baskılara rağmen Aramiler her dönemde Asur Devleti için problem olmayı sürdürmüşlerdir (Gökçek, 2015: 137-138; Pekşen, 2018c: 385).

3.4. III. Salmanassar Dönemi (MÖ 858-824)

II. Asur-nasirpal'ın hükümdarlık döneminin ardından tahta çıkan oğlu III. Salmanassar (MÖ 858-824) döneminde de Asur Devleti'nin yayılmacı politikası varlığını korumuştur. Asur kralı tanrıların emirleri doğrultusunda gerçekleştirdiğini iddia ettiği emperyal politikalarını kesintisiz bir şekilde yürütmüştür (Gökçek, 2015: 141).

Asur kralı, Arami kabilelerinden biri olan Bit-Zamāni Krallığı'nı Anadolu üzerine düzenlenen ilk seferinde ele geçirmiştir (Yıldırım, 2012: 5). Ancak söz konusu dönem boyunca batıda bulunan Arami kabileleri Asur Devleti için bir sorun olmaya devam etmiştir. II. Asur-nasirpal zamanında Asur boyunduruğu altına alınan Bit-Adini Krallığı bu dönemde yeniden düzenlenmiş ve Asur'a bağlı bir eyalet haline getirilmiştir. Bu faaliyetler neticesinde Fırat Nehri üzerinden, Que (Çukurova) ve Anadolu topraklarına giden güzergâhta Asur kontrolü sağlanmıştır (Yamada, 2000: 197; Köroğlu, 2016: 159-160). Asur Devleti'nin batıya yönelik bu politikası, bugünkü Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan kent devletlerinden; Sam'al (Gaziantep), Gurgum, Hattena ve Que kent devletleri Bit-Adini lideri Akhuni ile ittifak kurmuşlardır. Asur kralı Kumukh'tan, Orontos (Asi) nehrine kadar uzanan coğrafya üzerinde bu birliğe karşı gerçekleştirmiş olduğu iki savaşı da kazanmıştır. Akhuni yakalanarak ailesi ile birlikte Tanrı Aşşur'a kurban edilmiştir. III. Salmanassar, Bit-Adini Krallığı'nın merkezi olan ve stratejik açıdan da önem taşıyan Tel Barsip (Tel Ahmar) şehrine "Salmanassar Limanı" anlamına gelen "Kar Salmanu Aşarat" adını vermiştir (Köroğlu, 2016: 160). Söz konusu şehrin batı tarafında bulunan Pitru kenti (Cerablus yakınları), Asur kralının batı seferlerinde başlangıç noktasını teşkil etmiştir (Gökçek, 2015: 143-144).

III. Salmanassar batı politikasında babasının yolundan gitmesine karşın bu iki dönemde şartlar aynı olmamış, yeni kral kendisine karşı oluşturulan birliklerle karşılaşmıştır. Asur Devleti'ni uzun yıllar uğraştıracak olan bu birliklerin en göze çarpanı "Damascus Koalisyonları" olmuştur (Işıklı, 1998: 109). III. Salmanassar, MÖ 853 yılında Şam (Damascus) kralı Hadaezer (Adad-idri) ve Hamat kralı

Urhilena ittifakı üzerine bir sefer düzenlemiştir. Bu ittifaka İsrail kralı Ahab da, dâhil olmuştur. Asur ordusu Qarqar Savaşı olarak anılan bu muharebenin sonucunda galip gelmiştir (Özer, 1987: 301; Ay, 2011: 2-3). III. Salmanassar yıllıklarında bu galibiyetin ardından Orontos Nehri'ni düşman cesetleriyle doldurduğunu ve âdeta bir köprü gibi üzerlerinden geçtiğini belirtmektedir. Söz konusu kral Qarqar savaşı hakkında bilgiler verdiği metninde geçen "*Daima önümde yürüyen Tanrı Nergal'in ordularıyla onlara galebe çaldım. 14 bin kişiyi öldürdüm. Üzerlerine Adad gibi tufanlar yağdırdım. Cesetlerini parçalattım.*" (Memiş, 2012b: 227) ifadeleri bölgeye yapılan Asur seferlerinin şiddetini göstermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır.

Ancak bu büyük savaş sonucunda Asur ordusu kesin bir zafer elde edememiştir. Nitekim Asur ordusunda da kayıp fazla idi. Ancak Asur kralı, devletin başlıca yayılım bölgelerinden birini oluşturan bugünkü Suriye ve Akdeniz sahillerindeki ekonomik amaçları doğrultusunda MÖ 849 yılında Şam üzerine tekrar bir sefer yapmıştır. Şam kralı Adad-idri kendisine bağlı birliklerin desteği ile Asur saldırısına karşı koymuştur. Asur ordusu MÖ 845 yılında tekrar bugünkü Suriye üzerine sefer düzenlemiştir. Ancak Aramiler, İbraniler ve Kilikya'da bulunan kent devletleri ile Asur Devleti'ne karşı birlik oluşturmuşlardı. Bu savaşta ağır bir kayıp olmasına rağmen bir sonuç alınamamıştı. Hadaezer'in bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından (MÖ 841), Şam krallığı tahtına Hazael gelmişti. Asur kralı da bu taht değişikliğini kullanarak tekrar sefere çıkmıştır.

Asur kralının zaferle neticelendiğini belirttiği bu seferin sonucu iki taraf içinde değişmektedir. Nitekim Şam kralı Hazael, III. Salmanassar'ın 21. kez Fırat Nehri'ni geçtiğini belirtmektedir. Bu gelişmelerin ardından Asur kralının MÖ 838 yılında aynı bölge üzerine yeni bir sefer düzenlediği görülmektedir. Hazael büyük bir olasılıkla Asur ordusuna karşı kuvvetli bir direniş içerisinde olmuştu ve Şam kenti birbiri ardına devam eden kuşatmalara rağmen ele geçirilememişti (Sever, 2008: 88; Gökçek, 2015: 146). Asur kralı, bu savaşın ardından Doğu Akdeniz'e yönelerek Fenike kentlerinden değerli hediyeler almıştı. Suriye seferleri kesin bir sonuca ulaşmasa da, Asur ordusu Çukurova ve Anadolu seferlerini sürdürmüştür (Ay, 2011: 3, Köroğlu, 2016: 161). Bu bölgeye sürekli olarak sefer yapılmasının sebebi, konumu itibarıyla önem taşıması idi. Özellikle Kargamış kentinin Asur egemenliği altına girmesi, Anadolu'ya yapılacak olan seferler için askeri açıdan bir merkez noktası

oluşturması bakımından büyük bir önem taşımaktaydı (Gökçek, 2015: 145-147; Pekşen, 2018c: 387).

Anadolu coğrafyası üzerinde bulunan ve Geç Hitit kent devletlerinden biri olan Tabal Krallığı ile ilgili bilgiler M.Ö. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren III. Salmanassar dönemi kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır (Yiğit, 2000: 178). III. Salmanassar, Que bölgesi ile yakından ilgilenen ilk Asur kralı olmuştur (Kurt, 2008: 122). Asur kralı, Que bölgesini askeri bir üs şeklinde kullanarak, İç Anadolu bölgesinde yer alan Tabal, Çukurova'da bulunan Kilikya ve Tabal'ın güneyinde yer alan Hilakku krallıkları üzerine seferler düzenlemiştir. III. Salmanassar, Que'ye düzenlediği sefer sonucunda da Que kralı Kate'yi esir almış, Timur (Kozan ve Anazarva yakınlarında) ve Pahri (Karatepe?⁶) gibi önemli kentlerini yıkmıştır (Gökçek, 2015: 147). Söz konusu kayıtlarda Asur kralı, hâkimiyetinin 22. yılında 22. kez Fırat Nehri'ni geçerek bölgede bulunan kent devletlerinden haraç aldığını ve ardından Tabal ülkesine Timur Dağı'nı aşarak geldiğini ve kentleri talan ettiğini belirtmiştir (Yiğit, 2000: 178). Asur kralı, daha sonra Que'nin kuzeyine Muli Dağı (Mermer Dağı) ve Tunni Dağı (Gümüş Dağı) yakınlarındaki Toroslara gelmiştir (Kurt, 2008: 122; Kurt, 2009c: 329; Gökçek, 2015: 147). Asur kralı düzenlemiş olduğu seferini şu sözlerle ifade etmektedir: *"Saltanatımın 22. Yılında Fırat'ı 22. Kez geçtim. Tabal topraklarına indim. O sırada 24 Tabal kralının hediyelerini aldım. Gümüş dağı Tunni'ye (Taurus) ve Mermer dağı Muli'ye tırmandım (Luckenbill, 1926: 206). Siyah Obelisk'te (Şekil 6) de anlatılan bu olayda Asur kralına haraç veren Tabal ülkesinin 24 kralından bahsedilmektedir. Bu durumda Tabal'ın bir konfederasyon olabileceği ifade edilmektedir (Kınal, 1987: 238). III. Salmanassar, 23. saltanat yılında tekrar Tabal ülkesine karşı bir sefer düzenlemiştir. Ancak Tabal kralları, Asur ordusu ile savaşmamış, krala değerli hediyeler sunarak bağlılıklarını bildirmişlerdir (Duymuş, 2011b: 39). Ancak bu durum Asurlular için bölgedeki sorunların çözümünü sağlayamamıştır. III. Salmanassar hâkimiyetinin 31. yılında Hubuşkia, Muşasir, Namri ve Tabal toprakları üzerine bir sefer daha düzenlemiştir (Yiğit, 2000: 179). Asur kralı bu sefer sırasında Tabal topraklarında yürütmüş olduğu faaliyetleri *"Saltanatımın 31. yılında Tabal ülkesikentlerine indim. Güçlü şehirleri Perria, Sitiuaria'yı 22 komşu kenti ile birlikte ateşe verdim, yaktım, yaktım...."* (Luckenbill, 1926: 210) ifadeleri ile dile getirmiştir. Bu sefer esnasında*

⁶ Karatepe, Ceyhan'ın batısında Anti Toros'ta yer alan, yüksekliği yaklaşık beş yüz metre olan bir tepedir. (bkz. Landsberger B. 1948:1)

belirli bölgelerde komutanlarını görevlendirmiş, fakat Tabal'ın bulunduğu bölgeye yapılan seferi kendisi gerçekleştirmiştir (Gökçek, 2015: 147).

Que ülkesi, Asur Devleti için zengin maden kaynaklarına sahip olması ve Akdeniz limanlarına olan yakınlığı sebebiyle yapılmış olan seferlerde daima ilk sıralarda yer almıştır. Asur'un Anadolu politikasında etkin bir rol oynayan olaylardan biri de Kirua İsyanı olmuştur (Kurt, 2007: 104; Kurt, 2008: 122). Söz konusu isyan, Urartu kralı II. Sarduri (MÖ 764-735)'nin bölgede Asur'a bağlı kent devletlerini isyana teşvik etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Asur Devleti bölgeye yapmış olduğu seferleri yinelemek zorunda kalmıştır. Neticede Asur kralı Que bölgesine dört sefer düzenlemiş ve bu seferleri Siyah Obelisk'te ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir (Gökçek, 2015: 148). Söz konusu metinde şu ifadeler yer verilmektedir:

...Hâkimiyetimin yirmi altıncı yılında Amanos Dağı'nı yedinci defa aştım ve Que kralı Kate'nin kentlerine karşı dördüncü defa yürüdüm. Tulka'nın (Tulli) krali kenti Tanakum'u (Çukurova) kuşattım. Efendim Aşşur'un dehşet verici ihtişamı onu mahvetti. Onlar (kentten) dışarı çıktılar ve ayaklarına kapandılar. Onları rehin aldım; onlardan haraç olarak gümüş, altın, demir, sığır (ve) koyun aldım. Tanakum'dan hareket ettim ve Lamena'ya (Nur Dağı) karşı ilerledim. (Ülkenin) insanları kaçtılar ve yüksek bir dağa tırmandılar. Dağın zirvesine hücum ettim ve (onları) yakaladım. Onların savaşçıları öldürdüm. Onların ganimetini, sığırlarını, koyunlarını dağdan aşağıya indirdim. Kentlerini tahrip ettim, yıktım, yaktım. Tarzi'ye (Tarsus) ilerledim. Onlar ayaklarına kapandılar. Haraç olarak gümüş ve altın aldım. Kate'nin kardeşi Kirri'yi onların üzerine kral olarak atadım. Geri dönüşte Amanos Dağı'na çıktım, sedir kerestelerini kestim, onları taşıdım ve kentim Asur'a getirdim... (Luckenbill, 1926: 207; Gökçek, 2015: 148-149; Pekşen, 2018b: 327).

Que bölgesi bir takım yerel beylikleri barındırması sebebiyle, kendi içerisinde bir birlikten yoksun idi. Söz konusu beyliklerden biri, Asur kralının yıllıklarında adını geçirmediği Azatiwata Krallığı idi. Azatiwata, Arami kökenli olduğunu belirtmiş, hanedanını eski Adaniya-Danuna geleneğine bağlamış ve kendisine de Danunalar'ın "Adanalılar'ın" Kralı, ülkesine de "Adana Ovası" demiştir. Asur Devleti, Çukurova bölgesini doğrudan Asur'a bağlamaktan ziyade, bu bölgeye atamış oldukları yöneticiler aracılığıyla idaresini sağlamaktaydı. Neticede Asur egemenliğinin söz konusu bölgede sert bir şekilde olmaması sebebiyle Azatiwata, varlığını haraç ödeyerek devam ettirmiştir (Ünal ve Girginer, 2007: 181, 192).

Asur Devleti'nin uygulamış olduğu emperyal politika, beraberinde sağlam bir merkezi teşkilatlanmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda görevlendirilmiş olan valilerin yetki alanları genişletilmiştir. Ancak bu valilerin bazıları âdeta bir kral gibi

faaliyet göstermiş ve yetkilerini suistimal etmişlerdir (Mieroop, 2006: 287). Bu durumda yönetsel anlamda bir takım zayıflıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Birçok cephede savaşıyor ve oldukça yıpranan III. Salmanassar artık yaşlanmış idi. Bu nedenle orduların başına Daiian-Aşşur adında bir komutan atamıştı. III. Salmanassar döneminde sayıları zaman içinde oldukça artan eyalet valilerini ve memurları denetim altında tutmak zorlaşmaya başlamıştı. Söz konusu bürokrasi sınıfının uzun bir süre bulunmuş oldukları konumda faaliyet göstermeleri, devlet içerisinde devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Merkezi yönetimin zayıflık yaşamaması, III. Salmanassar'ın kardeşi Asur-dan-apla'nın önderlik ettiği isyanla kendini göstermiştir (Halla and Simpson, 1998: 125). Bu isyan içerisinde Ninive, Asur, Erbil gibi devletin önemli kentleri de yer almıştır. Asur kralının ölümünün ardından, ekonomide de ciddi bir bunalım devri yaşanmıştır. Batıda yer alan Kuzey Suriye'de Asur egemenliği sona ermiş, Bit-Adini ve Kargamış krallıkları da denetimden çıkmışlardır. Yukarı Habur bölgesine kadar gerileyen Asur hâkimiyeti altında olan bölgelerde çeşitli isyanlar baş göstermiş, vergi ve haraç toplamak bile zorlaşmıştı (Gökçek, 2015: 150-151; Köroğlu, 2016: 162-163).

Asur Devleti'nin yönetim alanında yaşadığı bu karışıklıktan yararlanan pek çok Arami krallıkları da vergi ödemeyi reddetmişlerdir. Bit-Bahiyani kralı Kapara döneminde çıkan isyanın sebebi de bu durumla yakından ilgilidir. III. Salmanassar'ın ölümünün ardından da vergi ödemekte isteksiz olmasına rağmen, genel itibarıyla Asur Devleti'ne sadık kalmıştır (Duymuş Florioti, 2012: 31). Bütün bu kargaşaya rağmen Asur Devleti varlığını korumuştur. Nitekim saraylarının ihtişamı ve idare merkezlerinin kuvvetli saltanatını gösteren zenginliğinin yanı sıra güçlü Asur ordusu, her an hazır durumdaydı.

3.5. V. Şamşi-Adad (MÖ 823-811), III. Adad-Nirari (MÖ 810-783) ve Ardılları Döneminde Batıya Yapılan Seferler

III. Salmanassar'ın oğlu V. Şamşi-Adad'ın (MÖ 823-811) Asur tahtına çıkması ile bu problemleri süreç geçici olarak sona ermişti. Babil kralı Marduk-zakir-sumi'nin yardımıyla tahta çıkan yeni Asur kralı, Kuzey Suriye'de kaybedilen topraklarda tekrar Asur kontrolünü sağlamıştı (Köroğlu, 2016: 163).

“Sumer ve Akad Kralı” unvanıyla ülkenin tamamında hak iddia eden V. Şamşi-Adad'ın iktidarı uzun sürmemiştir. Kralın ani ölümüyle Asur tahtına çıkan

oğlu III. Adad-nirari'nin (MÖ 810-783) küçük yaşta olması sebebiyle ÷lke idaresini beş yıl kadar bir süre için Semiramis ile özdeşleştirilen annesi şammuramat üstlenmiştir (Roux, 1992: 301; Grayson, 2002c: 200). Bulunduğu coğrafya üzerinde kendisi için tehlike oluşturabilecek komşuları bulunan Asur Devleti'nin bir kadın yönetici tarafından idare edilmesi, bir takım sorunlara da sebebiyet vermiştir (Kınal, 1987: 251). Ancak şammuramat'ın güçlü duruşu ve orduya atamış olduğu komutanlar aracılığıyla başarılı seferler gerçekleştirilmiştir.

III. Adad-nirari sıkıntılı bir dönemde devletin başına geçmişti (Grayson, 2002c: 200). Söz konusu dönemde Til Barsip'te bulunan ve batı bölgesinin idarí işlerini yürütmekle görevli olan eyalet valisi şamşi-ilu öncülüğünde Asur ordusu Fırat'ın batısında yeni bir sefere çıkmıştır. Söz konusu sefer sonucunda Arami kabileleri ile Doğu Akdeniz kıyısında yer alan kent devletleri Asur'a haraç ödemişlerdir (Ay, 2011: 4; Köroğlu, 2016: 163).

Askeri seferlerde eskisi kadar başarı gösteremeyen Asur Devleti, Anadolu'da Urartular'ın başını çektiği kendisine karşı oluşturulan bir ittifakla karşılaşmıştı. Urartular, söz konusu coğrafya üzerindeki Asur'un yönetimi altında bulunan krallıkları kendi idaresi altına almıştı. Bu sebeple Asur Devleti'nin at, kereste ve maden ihtiyacını temin ettiği Doğu Akdeniz ve Toroslar bölgesindeki egemenliği Urartu tehdidi altında kalmıştır. Yaşanan bu problemler, III. Adad-nirari'nin oğlu IV. Salmanassar (MÖ 782-773) döneminde giderilmeye çalışılmıştır. Ancak söz konusu dönemde Kuzey Suriye'de patlak veren isyanlar, yönetimin daha da belirgin sarsıntılar yaşamasına sebep olmuştur. IV. Salmanassar'ın ardından Asur tahtına çıkan III. Aşur-dan (MÖ 772-754) zamanında da ÷lke içerisinde yaşanan kaos devam etmiştir. Anadolu, bugünkü Suriye ve Filistin toprakları üzerinde bulunan krallıklar Urartular'dan almış oldukları destek ile Asur'a vergi ödemeyi de kesmişlerdir (Gökçek, 2015: 151-155). Bu sırada Guzana bölgesinde Bur-Sagale'nin öncülüğünde bir isyan çıkmıştır (Sever, 2008: 85). Söz konusu isyan üzerine Asur kralının başarısız bir sefer gerçekleştirdiği ve bölgedeki sorunun Asur açısından çözümsüz kaldığı bilinmektedir (Duymuş Florioti, 2012: 32). Bu sorunlar III. Aşur-dan'ın ardından tahta çıkan halefi V. Aşur-nirari'nin (MÖ 754-745) iktidarı döneminde de varlığını sürdürmüştür. Söz konusu kral Kuzey Suriye üzerindeki Asur hâkimiyetini yeniden sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmüştür. Fakat tüm çabalarına rağmen

bunu gerçekleştirememiş ve bir isyan sonucu ailesi ile birlikte öldürülmüştür (Gökçek, 2015: 155).

3.6. III. Tiglat-Pileser Dönemi (MÖ 744-727)

V. Aşur-nirari'nin ardından tahta çıkan III. Tiglat-Pileser (MÖ 744-727) (Şekil 3), Asur Devleti'nin yönetim politikasına yeni bir anlayış getirmiştir. Ele geçirdiği bölgelerdeki yerli halkı sürgün etmesiyle tanınan kralın iktidarı döneminde Asur Devleti hem ülke içerisindeki otoritenin sağlanması açısından ciddi sıkıntılar yaşamakta, hem de Asur'un yayılım alanında varlığı görülen Arami kabileleri ve Geç Hitit Kent Devletleri'nin başına buyruk tutumları söz konusu bölgelerdeki Asur etkisini oldukça zayıflatmaktaydı. Tüm bu sebepler, orduda ve devlet yönetiminde köklü değişikliklerin yapılmasını zorunlu hâle getirmiştir (Gökçek, 2015: 155-156). Bu reform hareketleri çerçevesinde III. Tiglat-Pileser öncelikle süvari ve savaş arabaları birliklerinin çekirdeğini tamamen Asurlular'ın oluşturduğu daimî bir profesyonel ordu kurmuştur (Roux, 1992: 305; Mieroop, 2006: 287; Pullu, 2007: 165; Gökçek, 2015: 156; Pekşen, 2017c: 358). Söz konusu reform ile birlikte fethedilen bölgelerden önceki dönemlerde uygulanan ve yalnızca haraç almaya dayalı politika terk edilmiş, bunun yerine söz konusu bölgelerde Asur hâkimiyeti kurularak yerli halkın direnci zayıflatılmıştır. Bu politika sonucunda da bu bölgeler doğrudan Asur eyaleti hâline getirilmiştir (Mieroop, 2006: 289; Gökçek, 2015: 158).

Asur'a bağlı eyaletlere dönüştürülen bu bölgelerdeki yerli halk, buldukları kentlerden yabancı oldukları daha uzak coğrafyalara toplu bir şekilde sürgün edilmişlerdir (Kınal, 1954: 202; Sever, 1987: 426; Akyüz, 2018b: 401). Nitekim özgürlükleri için savaşma gücü yok edilen insanlar, yapılan sürgünler esnasında hastalanmakta ya da hayatını kaybetmekte idi. Bu durumda uygulanan sürgün politikası, bir ceza sistemi hâlini almıştır (Gökçek, 2015: 159). Yapılan bu politikanın iki amacı vardı. Öncelikle ele geçirilen bölgelerde Asur Devleti'nin hâkimiyetini sağlamak, daha sonra sürgün edilen halkları ücretsiz işgücü olarak Asur ülkesindeki imar ve inşaa faaliyetlerinde çalıştırmak idi (Cancik-Kirschbaum, 2004: 86; Pekşen, 2017c: 358). Sürgün edilen halk arasına elit tabakadan olan yazıcılar, zanaatkârlar ve zengin tüccarlarda dâhil edilerek, Asur ülkesinin her açıdan daha da kalkındırılması amaçlanmaktaydı (Roux, 1992: 307).

Asur Devleti bu faaliyetlerin dışında, sefer düzenleyeceği bölgeler hakkında istihbarat sağlama konusunda bir takım çalışmalarda yapmıştır. Söz konusu çalışmalar sayesinde düşman hakkında bilgi alınabilmekte idi (Gökçek ve Akyüz, 2013: 54). Bunun yanı sıra III. Tiglat-Pileser, dönemin şartlarına uygun biçimde gelişkin bir yol ağı oluşturmuştur. Geliştirmiş olduğu bu sistem sayesinde yapılan posta seferleri ile ülkenin diğer ucunda bulunan yöneticilerle kısa süre içerisinde gerçekleştirilebilen bir haberleşme sistemi kurulmuştur (Carter, 1981: 48; Diakov ve Kovalev, 2014: 181; Köroğlu, 2016: 166).

III. Tiglat-Pileser'in Asur Devleti'ni modernize etmek ve her açıdan teşkilatlandırmak için yürütmüş olduğu bu faaliyetlerin ardından yoğun askeri faaliyetlere giriştiği görülmektedir. Bu bağlamda III. Tiglat-Pileser tahta çıkmasının ardından ilk başarılı seferini Arami kabileleri üzerine yapmıştır. Asur Devleti'nin geleneksel Kuzey Suriye ve Anadolu politikasını devam ettirmiştir (Gökçek, 2015: 160). Ardından Halep'in kuzeybatısında bulunan Arpat şehri üzerine yürümüş ve kenti ele geçirerek Asur'a bağlı bir eyalet hâline getirmiştir. Bunun üzerine Gurgum, Kummuh, Kargamış, Kilikya'da Que (Kurt, 2008: 125), Suriye'de Damascus ve Fenike'deki Tir kentleri Asur kralına göndermiş oldukları heyetleri aracılığıyla bağlılıklarını bildirmişlerdir (Luckenbill, 1926: 273; Dezsö, 2018: 153; Tadmor, 1994: 55-57). Bu kentlerin yanı sıra Sam'al ve o dönem yıllıklarında "Unki" olarak geçen Hattena krallıkları da Asur'a bağlanmıştır. Daha önce Asur'a bağlı olan Sam'al Krallığı, bulunduğu coğrafya üzerinde oluşturulan Asur karşıtı birliğe (Kurt, 2009c: 330; Kurt, 2010: 74; Akkuş Mutlu, 2015: 102-103) girmeyi kabul etmeyince Sam'al kralı Barsur'un öldürülmesi ve koalisyon liderinin Sam'al tahtına çıkması ile Asur'dan ayrılmıştır. Bu gelişmeler üzerine bölgeye müdahale eden III. Tiglat-Pileser, tahtı ele geçirmiş olan lideri öldürerek krallığın başına Barsur'un varisi olan Panamu'yu geçirmiştir⁷. Unki Krallığı'nı ise Urartu seferi sırasında ele geçirmiş ve krallığın merkezi olan Kinalia şehrini yeniden inşa ederek, (Denel ve Harrison, 2018: 372) bu şehri sınır olarak belirlemiştir (Gökçek, 2015: 162). Urartu kralı II. Sarduri'nin oluşturmuş olduğu Asur karşıtı birliğin içerisinde Que'de yer almakta idi.

⁷ III. Tiglat-Pileser dönemi yazıtlarında Panamu, "Pana" olarak geçmektedir. Panamu'nun ölümünde sonra Sam'al tahtına Bar-Raqab çıkmıştır. Yeni kral dönemi sanat eserlerinde Asur etkisi oldukça fazladır. Bar-Raqab Asur Devleti'ne olan bağlılığını şu ifadelerle dile getirmektedir: "*Ben Sam'al Kralı Panamu'nun oğlu Bar-Raqab dünyanın dört köşesinin kralı Tiglat-Pileser'in kölesiyim*". Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Bar-Raqab, Asur Devleti'nin sadık bir vassalı konumunda olmuştur (bkz. Yıldırım, 2010: 128).

Söz konusu koalisyon, Orta Anadolu ile Asur arasındaki ticaret yolunu keserek, Asur'un Toros madenlerine olan bağlantısını engellemişlerdi. Bunun üzerine III. Tiglat-Pileser, 743 yılında Halpa (Adıyaman/Gölbaşı)'da tarihe Gölbaşı Savaşı olarak geçen savaşta bu koalisyonu dağıtmıştır (Kurt, 2009c: 330). Asur kralının yapmış olduğu bu seferler ile birlikte bölgedeki Urartu etkisi ortadan kaldırılmış, (Hawkins, 1974: 80) Kuzey Suriye ve Anadolu coğrafyası üzerinde bulunan Arami kabileleri ve Geç Hitit Kent Devletleri de Asur egemenliğine boyun eğdirilmişlerdir (Akkuş Mutlu, 2015: 103). Böylece Asur'un egemen olduğu topraklar; Kargamış ve Tabal Krallığı'na kadar uzanmış ve Tabal kralı Uassurme haraca bağlanmıştır (Yiğit, 2000: 181; Gökçek, 2015: 163).

Asur kralı, Anadolu üzerine gerçekleştirdiği seferin ardından güneye yönelmiş ve İsrail Krallığı üzerine bir sefer gerçekleştirmiştir. Söz konusu dönemde İsrail kralı olan Menahem (MÖ 742-740), Asur'a yüklü vergiler ödemek durumunda kalmıştır (Ay, 2011: 5; Pekşen, 2018d: 26). Tevrat'ta ise bu duruma şu ifadelerle yer verilmektedir:

...Asur Kralı Tiglat-Pileser İsrail'e saldırdı. Menahem, Tiglat-Pileser'in desteğini sağlayıp krallığını güçlendirmek için, ona bin talant gümüş verdi. İsrail'deki bütün zenginleri adam başı elli shekel gümüş ödemekle yükümlü kılarak Asur Kralı'na verilen gümüşü karşıladı. Böylece Asur Kralı İsrail topraklarından çekilip ülkesine döndü... (Kitab-ı Mukaddes, II. Krallar, 15: 19-20; Pekşen, 2018d: 26)

İsrail Krallığı'nın yükümlü tutulduğu bu vergi, ülke ekonomisinde oldukça büyük bir sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Kral Menahem'in ölümünün ardından İsrail tahtına çıkan oğlu Pekahya'ya saray içerisinde bir suikast düzenleyerek öldüren ve bunun üzerine İsrail kralı olan Remailah'ın oğlu Pekah (MÖ 740-732), ağır vergilerden dolayı Asur Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum sergilemiştir.

III. Tiglat-Pileser, yapmış olduğu seferler sonucu egemenliği altına aldığı bölgelerdeki yerli halkı daha uzak bölgelere sürgün ederek Asur otoritesini sağlamlaştırmayı hedefleyen yeni bir politika oluşturmuştur. Söz konusu politika, Suriye ve Filistin bölgesinde ortaya çıkan Asur karşıtı ittifakları bertaraf etmek amacıyla bölgeye düzenlenen sefer sonucunda uygulanmıştır. İsrail Kralı Pekah bu dönemde Aram-Şam kralının Asur'a karşı oluşturduğu isyan birliği içerisinde yer almıştır. Bu gelişmeler üzerine söz konusu bölgeye bir sefer düzenleyen Asur kralı, Gilad'ı ele geçirerek günümüzde Ürdün bölgesinde ikamet eden İsrail kabile beylerini sürgüne yollamıştır. Bu dönemde Yehuda Krallığı tahtında Yotam'ın oğlu

Ahaz bulunmakta idi. İsrail Kralı Pekah ile Aram Kralı Resin, Ahaz'a karşı birlik oluşturmuşlardır. Bunun üzerine Yehuda Kralı Ahaz, III. Tiglat-Pileser'den destek isteme yoluna başvurmuştur (Anspacher, 1912: 51; Ay, 2011: 7; Pekşen, 2018d: 27). Asur kralı, Ahaz'ın yardım talebine karşılık İsrail ve Aram Krallıkları üzerine bir sefer düzenlemiştir. Sefer sonucunda Aram Kralı Resin öldürülmüş ve Şam kentindeki halk Kır'e sürgün edilmiştir. İsrail'in başkenti olan Samiriye'deki halk ise Asur'a sürgün edilerek, III. Tiglat-Pileser tarafından Pekah'ın yerine İsrail Krallığı'nın son kralı olan Hoşea (MÖ 732-723) kral ilân edilmiştir (Kah and Kuan, 1995: 181; Pekşen, 2018d: 28). Neticede İsrail ve Yehuda krallıkları Asur egemenliği altına girmiştir (Sever, 1987: 426; Freeman, 2003: 84; Aydın, 2012: 13). Asur Devleti'nin din temelli propagandaya dayalı askeri faaliyetlerinin bir örneğini teşkil eden bu seferlerin temelinde esasen iktisadi zenginlik yer almaktadır. Asur Krallıkları uygulamış oldukları sürgün politikalarıyla Asur ülkesinin iktisadi refahını arttırdıkları gibi ülkelerinde çalıştırabilecekleri ücretsiz bir iş gücünü de elde etmişlerdir (Pekşen, 2018d: 23).

III. Tiglat-Pileser'in iktidarı dönemindeki idari ve askeri tüm faaliyetlerden hareketle bu dönemin Asur Devleti için imparatorluğa geçiş dönemi olduğu sonucuna varılmaktadır (Mieroop, 2006: 286). Bu dönemde Asur Devleti'nin batı sınırları; Fırat Nehri'nin ötesine, Doğu Akdeniz kıyılarına, bugünkü Filistin çevresine ve Toroslar'a kadar uzanmıştır (Harita 4) (Köroğlu, 2016: 167). Söz konusu dönem, "Sargonidler Çağı"nın da başlangıç evresi olarak kabul edilmektedir (Kınal, 1987: 252).

3.7. V. Salmanassar Dönemi (MÖ 726-722)

III. Tiglat-Pileser'in ardından Asur tahtına çıkan V. Salmanassar (MÖ 726-722), devleti yeterince geliştirememiştir. Yeni kral, ağırlıklı olarak batı yönlü askeri seferler düzenlemiştir. Söz konusu batı seferleri neticesinde, bir Arami krallığı olan Sam'al ele geçirilmiştir (Gökçek, 2015: 164-165; Köroğlu, 2016: 167). Bu dönemde, III. Tiglat-Pileser tarafından İsrail kralı ilan edilen Hoşea, Asur'a vergi ödemeyi kesmiş ve Asur Devleti'ne karşı Mısır firavununa yardım çağrısı yapmıştır. Bunun üzerine V. Salmanassar Hoşea'yı hapsedirerek, Samaria kentini yağmalamıştır (Ay, 2011: 8; Tadmor, 2013: 37; Gökçek, 2015: 165; Pekşen, 2018d: 28).

Anadolu seferlerine devam eden Asur kralı, Kilikya bölgesine de seferler düzenlemiş, söz konusu bölgede Asur etkisi devam etmiştir.

V. Salmanassar, saray içerisinde meydana gelen bir isyan neticesinde öldürülmüştür. Bu olayın ardından Asur İmparatorluğu tahtına, “Sargonidler Dönemi” adlı devrin başlamasında öncü olan II. Sargon (MÖ 722-705) geçmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SARGONİDLER DÖNEMİ SEFERLERİ (MÖ 722-626)

MÖ 722 yılında II. Sargon'un tahta çıkmasıyla başlayıp, Asur İmparatorluğu'nun son dönemlerini yaşadığı MÖ 626 yılına kadar devam eden zaman dilimi, "Sargonidler Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. III. Tiglat-Pileser zamanında devletin kalkınması yolunda yapılan atılımlar, bu yeni dönemin zeminini oluşturmuştur. II. Sargon'un ardından sırasıyla tahta çıkan; Sanherib, Asarhaddon ve Asurbanipal (MÖ 668-626) dönemlerinde imparatorluk, çağının rakipsiz bir güç haline gelmiştir (Gökçek, 2015: 165).

4.1. II. Sargon Dönemi (MÖ 722-705)

Şarru-ukin adı ile de bilinen II. Sargon (Cancik-Kirschbaum, 2004: 88), saray içerisinde meydana gelen bir taht kavgası sonucunda V. Salmanassar'ın yerine kral ilan edilmiş ve Asur Devleti için yeni bir dönem başlatmıştır (Gökçek, 2015: 166). Asur halkı tarafından da destek bulan II. Sargon ceza sisteminde düzenleme yaparak, ağır suçla yükümlendirilen kişileri bugünkü Suriye'nin Hamat kentine sürgüne göndermiştir (Cancik-Kirschbaum, 2004: 88). Kanaatimizce bu uygulamanın nedeni söz konusu bölgedeki Asur nüfusunun arttırılmak istenmesiydi.

II. Sargon'un Asur ülkesini kalkındırmak adına yaptığı faaliyetler batı yönlü gerçekleştirdiği fetihlerle devam etmiştir. Asur kralı, Kıbrıs'a varan seferleri ile batı sınırını genişletmek için üstün bir çaba sarfetmiştir. Yine bu dönemde Mısır üzerine de bir sefer düzenleyerek, bulunmuş olduğu coğrafya üzerinde tek güç olmayı amaçlamıştır. Hâkimiyetçi bir politik anlayış içerisinde olan Asur Devleti, bu anlayış neticesinde Geç Hitit Devletleri ve Arami kentlerinin kendi aralarında yeniden Urartu desteğini alarak Asur'a karşı birleşmelerine sebep olmuştur (Gökçek, 2015: 166-167). Doğu Akdeniz bölgesinde de Mısır destekli kent devletleri, Asur karşıtı bir koalisyon oluşturmuşlardır. Asur için oldukça önemli olan bu coğrafya üzerinde çıkan bir isyan sonucu II. Sargon, bölgeye bir sefer düzenlemiştir (Köroğlu, 2016: 171). Asur ordusu ve karşıt kuvvetler Orontos (Asi) Nehri civarında yer alan Qarqar'da karşılaşmışlardır. Yapılan savaş sonucunda Asur ordusu galip gelmiştir (Gökçek, 2015: 169). Bu galibiyetten sonra Mısır ordusunun komutanı Sib'u, ordusu ile birlikte Gazza'da direnişine devam etmiş, ancak Asurlular tarafından mağlup edilerek sürgün edilmişlerdir (Ay, 2011: 8). Sib'u'nun Mısır'a kaçması üzerine Mısır

firavunu Bakenranef (Bokharis), II. Sargon'a elçiler aracılığıyla hediyeler göndererek barış teklifinde bulunmuştur. Bunun sonucunda Asur kralı, bir süreliğine batı sınırlarını güvence altına almıştır (Gökçek, 2015: 170). II. Sargon yıllıklarında bu gelişmeler hakkında şu ifadeler yer vermektedir:

...Pek çok Asur taburunu bir araya topladım. Qarqar'da, onun gözde şehrinde bizzat onu, savaşçıları ile birlikte kuşattım ve ele geçirdim. Qarqar'ı ateşe verdim, yaktım. Hamat'ı boydan boya bir tufan gibi bastım. Onların kralı Yuabidi'yi, onun kabilesini, savaşçıları prangaya vurduğum. Onları topraklarındaki malları ile birlikte Asur şehrine sürükledim ve bizzat onun derisini yüzdüm. Bu şehirlerin orta yerinde günahkârları kılıçtan geçirdim ve düzeni sağladım. İki yüz savaş arabasını, altı yüz savaş atını, kalkan ve mızrak taşıyıcılarını Hamat'ın insanları arasından topladım ve onları kraliyet ordusuna ekledim. 6300 itaatkâr Asurlu uyuğumu Hamat'a yerleştirdim ve onları resmi yöneticilerim yaptım. Onları haraca ve vergiye koydum... (Gökçek, 2015: 170)

II. Sargon Anadolu topraklarında ise ilk olarak Kumukh üzerine sefer düzenlemiştir (Akkuş Mutlu, 2015: 104). Urartular'ın desteğini alarak vergisini ödemeyen Kumukh kralı Gunzianu, Asur gücüne boyun eğmiş, Kumukh toprakları Asur'un sadık vassalı olan Meliddu kralı Tarhunazi'nin yönetimine bırakılmıştır (Gökçek, 2015: 171; Adalı, 2018: 290). Kumukh ardından halledilmesi gereken bir diğer mesele ise Muşkiler ile birleşmiş olan (Kurt, 2010: 73) Tabal Krallığı idi. Asur'a karşı oluşturulmuş olan bu birliğin içerisinde Kargamışlı Pisiris ve Asur'a vergisini ödemeyen Sinihtulu (Aksaray) Kiakki de yer almakta idi (Çilingiroğlu, 1977: 237; Gökçek, 2015: 172).

Söz konusu birliği dağıtan Asur ordusu, Pisiris'i esir alarak Asur'a getirmiştir (Kınal, 1958: 76). MÖ 715 yılında Muşki kralı Mita⁸, Que'ye saldırmış ve Asur kralı Anadolu üzerine yeni bir sefer daha düzenlemiştir (Kurt, 2009c: 330). Asur kralı, başarıyla sonuçlanan bu sefer neticesinde Tabal'a yönelerek, Tabal kralı Ambaris'e Hilakku kentleri ile beraber kızını da vermiştir. Böylelikle II. Sargon, Asur'un önemli miktarda at ihtiyacını karşıladığı Tabal ülkesinde evlilikle oluşturulmuş bir müttefiklik yoluyla Asur gücünü sağlam temellere oturtmuştur. Ancak Ambaris, Muşki ve Urartu kralları ile dost olarak (Duymuş, 2011b: 40), Asur ülkesine gönderilen ordunun Tabal bölgesinden geçmesine izin vermiştir (Yiğit, 2000: 184). Ambaris'in bu tutumu neticesinde II. Sargon, Tabal üzerine sefer düzenlemiş ve bu ülkeyi bir Asur eyaleti haline getirmiştir (Umar, 1982: 195; Gökçek, 2015: 172). Ancak tüm bu gayretlere rağmen Tabal ülkesinin II. Sargon'un hükümdarlığının son

⁸ Frig Kralı Midas.

dönemlerinde ya da ölümünden kısa bir süre sonra Asur Devleti idaresi altından çıktığı düşünülmektedir (Duymuş, 2011b: 41).

Asur kralı, yürütmüş olduğu bu politikalar neticesinde Anadolu toprakları üzerindeki amaçlarını arzu ettiği şekilde gerçekleştiremediği için MÖ 714 yılında meşhur 8. Seferine çıkmıştır (Çilingiroğlu, 1977: 238; Pekşen, 2018c: 392).

II. Sargon, söz konusu seferine çıkmadan önce, yetkili kişiler aracılığı ile Urartu'nun durumu hakkında bir takım istihbarat toplamıştır (Dezsö, 2012a: 217).

Urartu Devleti üzerine yapılan bu seferde Asur kuvvetleri Urartu başkenti Tuşpa'ya (Van) kadar gelmiş ancak ele geçirememişlerdir. Buna rağmen söz konusu sefer neticesinde Urartu Devleti ciddi derecede zarar görmüştür. Fakat o dönemdeki Urartu tahtının başında bulunan Rusa'dan sonra tahta çıkan II. Arğişti, devleti tekrar eski gücüne kavuşturmuştur. Bundan dolayı II. Sargon, yapmış olduğu bu büyük seferinden istediği sonucu alamamıştır (Gökçek, 2015: 174-175). II. Sargon, Anadolu coğrafyasında güçlü bir devlet istemediğinden dolayı söz konusu sefere çıkmak durumunda kalmıştır.

Söz konusu seferin ardından Asur kralı, Kilikya'da kıyı ticaretini ele geçiren ve bölgeyi tamamiyle denetimleri altına almak isteyen İamnai'ler (İyonyalılar) üzerine bir sefer düzenlemiştir (Kurt, 2010: 77-78). II. Sargon'un Kıbrıs seferi, krallığının 9. yılında (MÖ 713) gerçekleştirilmiştir (Gökçek, 2015: 176). Asurlular'ın, "Danunaların adası" anlamına gelen "Yatnana" olarak adlandırdıkları (Umar, 1982: 188; Memiş, 2012b: 244) Kıbrıs'a yedi gün süren bir yolculuğun ardından ulaşıldığı, bölgenin yedi kralına karşı galip gelindiği ve söz konusu bölgenin bu seferin ardından Asur hâkimiyeti altına alınmış olduğu görülmektedir (Luckenbill, 1927: 41, 46; Brownand Catling, 1986: 46). Söz konusu bu sefer ile birlikte Mısır seferi için bir zemin hazırlanmıştır (Gökçek, 2015: 176). Nitekim Kıbrıs fethi ile Mısır'a düzenlenecek olan sefer için ihtiyaç duyulacak gemi temini de yapılmıştır (Memiş, 2012b: 244). Asur kralının yıllıklarında söz konusu seferin neticesi hakkında şu ifadelere yer verilmektedir:

...Denizin ortasındaki İatnana ülkesinden, Muşki ve Mısır sınırına, Kummuhu ülkesine, Melid kentine, Amurru'nun geniş topraklarına, Hatti'nin tümüne, Gutı ülkesinin tümüne, Bikni Dağlarının kenarında bulunan uzak Medes'e, Elam sınırındaki Râshi ve Ellipi topraklarına, Dicle'nin yatağındaki istancı Aramiler'e, ... kadar bir yönetim altına topladım ve onları Asur topraklarına ekledim. Görevlilerimi onlara

yönetici olarak atadım, hâkimiyetimin boyunduruğunu onların üzerine yükledim... (Luckenbill, 1927: 41)

Tüm bu gelişmelere rağmen söz konusu dönemde Anadolu'da bir takım siyasi sorunlar meydana gelmiştir. Tabal, Hilakku, Que, Kumukh ve Melid krallıkları tamamen Asur denetimi altına alınamamakla birlikte, Asur ordusunun Anadolu dışındaki coğrafyalara yapmış oldukları seferler esnasında bu bölgelerde isyan hareketleri tekrar baş göstermekte idi. Bu sebepten dolayı Asur kralı, Mısır üzerine düzenleyeceği seferi erteleyerek, Mısır firavunu Şabaka'nın (MÖ 715-701) elçileri aracılığı ile göndermiş olduğu hediyeleri ve barış talebini kabul etmek durumunda kalmıştır (Gökçek, 2015: 176).

Asur kralları bu şekilde ortaya çıkan isyanların sonucunda, isyancı grupları ağır bir şekilde cezalandırmakta idiler. Nitekim kendilerinde gördükleri bu hakkın, tanrılar tarafından verildiğini öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda, var olan bir isyan hareketi olmasa bile Asur Devleti iktisadi çıkarları temelinde bir bölgeyi egemenliği altına almak için isyanı bir araç olarak kullanmışlardır. Böylelikle Asur ordusunun çıktığı her seferin amacı, büyük bir savaş gerçekleştirmek olmamıştır. Asur egemenliği altında bulunan bölgelere yapılan seferlerden bazıları, Asur Devleti'nin gücünü ve kudretini sergilemek amacıyla düzenlenmiştir (Toptaş, 2018: 184).

Bu esnada Kafkas geçitlerini aşarak Urartu üzerinden Anadolu'ya akın eden Kimmerler, söz konusu coğrafyada daha büyük karışıklıkların oluşmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu durum üzerine II. Sargon yeniden bir politika değişikliğine giderek, kuzeybatı bölgesinde vergi vermek yoluyla Asur'a bağlı olan kent devletlerinin sayısını azaltmıştır (Gökçek, 2015: 176).

II. Sargon'un bu politikası gereği Que bölgesine bir sefer düzenlenerek söz konusu bölge bir Asur eyaleti hâline getirilmiş ve Asur ülkesinin maden ihtiyacı karşılanmıştır. Asur ordusu söz konusu seferinde Que'nin batısında yer alan Göksu Irmağı'na (Kalykadnos) kadar ilerlemiştir. Böylelikle Asur Devleti batıdaki en geniş sınırlarına II. Sargon döneminde ulaşmıştır (Kurt, 2008: 127). Bu dönemde Gurgum kralı Tarhulara'nın, oğlu Mutallu tarafından öldürülmesi üzerine de II. Sargon bölgeye bir sefer düzenlemiş ve Gurgum'u bir Asur eyaleti hâline getirmiştir (Ürkmez, 2018: 347).

Kimmerler ile yaptığı bir savaş sırasında ölen II. Sargon, yapmış olduğu seferler sonucu elde ettiği iktisadi zenginlik sayesinde Asur İmparatorluğu'nu

bulunduğu çağın tek büyük gücü konumuna getirmiştir. Asur kralı bu gücünü gösterecek, içerisinde devasa binalar barındıran Korsabad'ta Dur-Şarrukin (Sargon Kalesi) adında bir kent de inşa ettirmiştir (Frahm, 2008: 14; Gökçek, 2015: 177-178) (Şekil 4). II. Sargon'un oğlu ve halefi olan Sanherib (MÖ 705-680), dönemin en güçlü imparatorluğunu ve babasının özenle inşa ettirdiği başkentini devralmıştır (Köroğlu, 2016: 172). II. Sargon'un bu görkemli başkenti, kralın ölümünün ardından cesedine ulaşılamaması nedeniyle utanç duyulmuş ve söz konusu başkent terk edilmiştir (Cancik-Kirschbaum, 2004: 96).

4.2. Sanherib Dönemi (MÖ 705-680)

II. Sargon'un ölümünün ardından Asur'da büyük çaplı isyanlar baş göstermiştir. Bunun yanı sıra batı bölgesindeki İsrail, Suriye ve Filistin'de bulunan devletler Mısır'ın desteği sayesinde Asur karşıtı birlik oluşturmuşlardır (Ay, 2011: 8).

Sanherib (Şekil 5), ülke içerisindeki karışıklıkların giderilmesi yönünde çalışmalara başlamış, batı politikasını Anadolu ve Doğu Akdeniz toprakları üzerinde şekillendirmiştir (Köroğlu, 2016: 173). Asur kralı ilk olarak, babasından kalan Dur-Şarrukin kentini Ninive'ye taşıyarak (Adalı, 2018: 291) bu kentteki eski sarayı yıktırılmış ve yerine "Güneybatı Sarayı" olarak isimlendirilen yeni bir sarayın inşa çalışmalarını başlatmıştır (Cancik-Kirschbaum, 2004: 99; Köroğlu, 2016: 173). Asur ülkesindeki bu düzenlemelerin ardından Sanherib'in batı yönlü seferi ilk olarak önemli Fenike şehirlerinden biri olan Sidon üzerine gerçekleşmiştir. Sidon kralı Kıbrıs'a kaçmış, günümüzde Kudüs'ün güneybatısında yer alan Aşkalon topraklarının beyi ise Asur tarafından yakalanmıştır. Asur kralı, söz konusu bu devletlerin yönetimine yerel soylular atamış ve vergilerde ağırlaştırma yoluna gitmiştir. Bu devletlerin haricinde birçok beylik Asur egemenliği altına girmiştir. İnsan gücü de elde edilen bu kentlerden yaklaşık olarak 200.000 köle Asur ülkesine getirilmiştir. Ardından Yehuda Krallığı'nın başkenti olan Kudüs kuşatılarak, Yehuda Kralı Hezekiel ve askerleri Asur tarafından esir alınmıştır. Hezekiel bu esareten savaş tazminatı ödeyerek kurtulmuştur. Sanherib, yıllıklarında Kudüs seferi hakkında şu ifadelerle yer vermiştir:

...Hizkiya'ya (Hezekiel) gelince, boyunduruğum altına girmemiş olan Yehuda'nın kentlerini kuşattım, yağmaladım ve onları (Hezekiel ve ordusu) esir aldım.. Eski haraç ödemesini uyguladım ve onlar yıllık olarak hediye ile vergi verdiler... 30 talent altın, 800 talent gümüş, sarayından

kadınları, kızları, erkekleri ve kadın şarkıcıları Ninive'ye elçileri ile birlikte haraçlarını ödemek için yolladılar... (Luckenbill, 1927: 143)

Söz konusu bölgede hâkimiyetini tesis eden Asur kralı bu gelişmelerin ardından Mısır'a da bir sefer gerçekleştirmek istemiş ancak Asur ülkesinde yaşanan karışıklıklar ve her an yeni bir isyanın çıkabilme ihtimalinden dolayı bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Gökçek, 2015: 180-181). Bu sırada Batı Anadolu'da yer alan İyonya Devleti doğuya yönelerek, Akdeniz sahillerinde korsanlık faaliyetlerini arttırmışlardır. Bunun üzerine Sanherib, İyonyalıları üzerine başarı ile sonuçlanan seferler düzenlemiştir (Gökçek, 2015: 184-185).

Sanherib döneminde Kilikya bölgesinde de birden fazla isyan meydana gelmiştir (Ünal ve Girginer, 2007: 193). Söz konusu bölgenin yöneticileri olan Azitawadda ve Kirua tarafından çıkarılan Asur karşıtı isyanlar (Adalı, 2018: 291), devletin Anadolu ve Doğu Akdeniz toprakları üzerindeki politikasında belirleyici rol oynamıştır. Kuşkusuzdur ki, ortaya çıkan bu isyanlar II. Sargon döneminden itibaren bölgede süre gelen sorunların bir sonucuydu (Kurt, 2009b: 189, 191). Söz konusu isyana Tarsus ve çevre bölgeleri de katılarak isyan daha da büyük bir hâl almıştır. Que bölgesi, Toros madenlerine ulaşılan tek yol olmakla birlikte; Anadolu, Asur, Babil ve Mısır'ı birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunarak, Asur için jeopolitik açıdan oldukça önemli idi. İsyân, tüm bu alan üzerinde giderek yayılmış ve Akdeniz'e kadar ulaşmaya başlamıştır (Harita 5). İsyancıların Akdeniz ticaretini ele geçirmeye başlamaları ise Asur'un Akdeniz üzerindeki iktisadi çıkarlarına önemli ölçüde zarar verebilirdi (Kurt, 2008: 128; Kurt, 2009b: 198). Asur kralı, olması muhtemel olan bu gelişmelere fırsat vermeden isyanı bastırarak, isyanın öncüsünü yakalamış ve cezalandırmıştır. Sanherib, Tarsus'u yeniden inşa ettirerek, Asur'a bağlı bir vali atamıştır. Neticede Kilikya bölgesinde Asur hâkimiyeti tekrar kurulmuştur. Ancak Asur Devleti batı bölgelerindeki otoritesini eskisi gibi sağlayamamıştır (Kurt, 2009c: 332; Gökçek, 2015: 185).

Asur kralının yıllıklarından elde edilen bilgilere göre Sanherib MÖ 695 yılında II. Sargon zamanında Asur'a bağlı bir eyalet olmaktan çıkmış olan Tabal bölgesine de birkaç sefer düzenlenmiştir. Ancak bu seferlerde istenilen sonuç elde edilememiştir (Yiğit, 2000: 185; Duymuş, 2011b: 42; Gökçek, 2015: 185; Adalı, 2018: 292). İktidarının önceki dönemlerinde Sidon ve Yehuda Krallıkları üzerine gerçekleştirmiş olduğu seferin ardından Mısır üzerine gitmek isteyen ancak Asur ülkesindeki olumsuzluklardan dolayı vazgeçen Sanherib MÖ 690 yılında Asur kralı

Mısır üzerine bir sefer düzenlemiştir. Bugünkü Filistin üzerinden Kudüs'ü kuşatarak Peloz'a ilerlemiştir. Ancak kum fırtınası ve ordu içerisinde baş gösteren veba salgını sebebiyle Sanherib geri dönerek, Kudüs ve Mısır üzerindeki kuşatma kaldırılmıştır (Özer, 1987: 301-302).

Sanherib, Mezopotamya'da siyasal anlamda büyük değişikliklere yol açmış, hükümdarlık süresi boyunca Anadolu üzerindeki Kimmer tehdidini engellemiş, Babil ülkesini Asur egemenliği altına almış, Yehuda toprakları üzerine bir dizi seferler yapılmış ve Mısır ülkesini de Asur hâkimiyeti altına alma teşebbüsünde bulunmuştur (Yıldırım, 2017: 26). Ancak selefleri ile kıyaslandığında Sanherib'in çok daha az sayıda askeri sefer düzenlediği görülmektedir. Kanaatimizce bu durum Asur ülkesindeki karışıklıkların bir neticesiydi ve bu güvensiz politik ortamda Sanherib'in kendinden önceki krallardan farklı bir devlet politikası benimsemesi zaruri bir durumdu. Şüphesizdir ki, Sanherib bu yöntemle ülkesi için daimi ve güvenilir sınırlar çizmek gayesindeydi. Sanherib bu gelişmelerin yol açtığı siyasi değişiklik neticesinde, geleneksel Asur krallarının sürekli sefer düzenleme sistemini nihayete erdirmiş ve yirmi dört yıllık hükümdarlığı boyunca yalnızca sekiz sefer yapmıştır (Kurt, 2008: 127).

Asur kralının en küçük oğlu olan Asarhaddon'u (MÖ 680-669) halef ilan etmesi saray içerisinde büyük bir karışıklığa sebep olmuştur. Bu kararı ile büyük oğullarını yok sayan Sanherib, Asarhaddon'u ülkenin en uzak bölgesine göndererek korumayı amaçlamıştır. Bunun üzerine Sanherib, büyük oğulları tarafından öldürülmüştür (Morris and Scheidel, 2009: 47). Babil kralı Nabonid'e göre Sanherib'in bu şekilde öldürülmesi, MÖ 689 yılında Babil'i harap etmesine karşılık maruz kaldığı ilâhi bir ceza niteliğindedir (Cancik-Kirschbaum, 2004: 104, 106).

4.3. Asarhaddon Dönemi (MÖ 680-669)

Sanherib'in ölümünün ardından Asur tahtına Babilli bir anneden olan Asarhaddon'un çıkması saray içerisinde büyük karışıklıklara sebep olmuştur. Oldukça zorlu bir mücadelenin ardından Asur tahtına çıkan Asarhaddon Asur İmparatorluğu'nun en önemli krallarından biri olmuş ve ülkenin sınırlarını oldukça genişletmiştir. Yeni kralın tahta çıktığı zaman Asur Devleti, çağının rakipsiz devleti idi. Ülkenin batısında yer alan Fenike kentleri ve Kıbrıs kralları düzenli olarak yıllık haraçlarını ödemekteydiler. Anadolu'ya, Doğu Akdeniz liman kentlerine ve Mısır'a

ulaşan uzanan ticaret yolları Asur kontrolü altında idi. Belirli dönemlerde tekrar eden Kilikya seferleri haricinde Asur ile Anadolu ilişkileri daha önceki dönemlere göre sakin bir şekilde sürmüştür. Nitekim Anadolu’da Urartu ve Frig hâkimiyetine son veren Kimmerler ile onların ardından Anadolu’ya akın eden İskitler, Asur için önemli bir tehdit idi. Bu gelişmeler neticesinde Geç Hitit beylikleri üzerindeki Asur etkisi sona ermiştir (Gökçek, 2015: 190-191).

Asarhaddon batıda ilk olarak Fenike kentleri ve bu bölgenin Anadolu ile Mısır bağlantısını sağlayan ticaret yolları üzerine yönelmiştir. Söz konusu bölgede önemli liman kentleri olan Tir ve Sidon, bu dönemde Mısır tarafından Asur’a karşı devamlı olarak kışkırtılmakta idi. Bu dönemde Mısır tahtında bulunan firavun Taharka’nın (Özer, 1987: 302), bugünkü Filistin bölgesinde Asur karşıtı isyanların çıkmasını tetiklemesi sonucunda Sidon’da isyan patlak vermesi, Asur’un Mısır politikasının net bir şekilde belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Asur kralı ilk olarak Sidon’u ağır bir şekilde tahribata uğratmış ve yerli halkı sürgüne yollamıştır. Asarhaddon bu zaferin ardından Mısır seferi için hazırlıklara başlamış ve kendisinden önceki kralların yapmadığı bir şey yaparak, direkt olarak Memfis’e doğru yola çıkmıştır. Bu esnada doğu bölgesinde Mannalar ile Asur karşıtı birlik oluşturan İskitler ve Kimmerler, Asur ülkesine doğru hareket etmekte idiler. Bu sebeple Asur kralı ülkeye geri dönmek zorunda kalmıştır. Asarhaddon, İskitler ile yapılan anlaşmanın ardından Kimmerler üzerine sefere çıkmış ve onları mağlup etmiştir (Tansuğ, 1949: 537; Köroğlu, 2016: 177). Asur kralı, elde etmiş olduğu bu başarının ardından tekrar Mısır’a yönelmiştir. Öncelikle Tir Kralı Ba’al ile anlaşma yapmıştır. Yapılan anlaşmaya rağmen Ba’al, Mısır firavunu Taharka’nın yanında yer almıştır (Özer, 1987: 302; Gökçek, 2015: 192-193). Asur kralı bunun ardından Tir kentini kuşatmış, ancak istilâ edememiştir. Asarhaddon tüm bunların üzerine asıl hedefine ulaşmak için Mısır’ın fethi çalışmalarını devam ettirmiştir. İki ordunun İşupri bölgesinde karşılaşması sonucu Mısır birlikleri ağır tahribata uğramıştır. Memfis’e ulaşan Asur ordusu, Mısır firavunu Taharka’nın haremî ile hazinesini ele geçirmiştir (Braudel, 2018: 78). Bunun üzerine Taharka kaçarak, Yukarı Mısır bölgesindeki Teb kenti prensi Mentuemhat’a sığınmış ve ondan yardım istemiştir (Hornung, 2004: 138). Mentuemhat, Asur baskınından çekindiği için Asur’a itaat etmiş ve haraç vermeyi kabul etmiştir. Böylece Yukarı Mısır ve Amon kenti Asur İmparatorluğu’na bağlılıklarını bildirmişlerdir (Gökçek, 2015: 194). Bu büyük

zaferin üzerine Asarhaddon kendisine “Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır’ın Fatih” unvanını vermiştir (Özer, 1987: 302; Gökçek, 2015: 195; Köroğlu, 2016: 177). Bu sırada, Mentuemhat’a sığınan Mısır firavunu Taharka ise tekrar Memfis’e dönerek iktidarı ele geçirmiştir. Bu sebeple Asarhaddon, Mısır’ı yeniden hâkimiyeti altına almak için yeni bir sefere çıkmış, ancak yolda ölmüştür (Özer, 1987: 303; Hornung, 2004: 139). Taharka Mısır’da yeniden hükümdarlığını ilan etmiştir (Vercoutter, 2013: 106). Ancak Mısır, MÖ 666 yılında Asur Kralı Asarhaddon’un oğlu Asurbanipal (MÖ 668-626) tarafından yeniden ele geçirilecektir.

Asarhaddon, Kilikya bölgesine de bir dizi sefer gerçekleştirmiştir. Özellikle Que ve Kilikya bölgesini denetim altında tutarak, Akdeniz limanlarındaki Asur etkisinin devamlılığını amaçlamıştır (Kurt, 2008: 128). Asur’un bu politikasını gerçekleştirebilmesi için öncelikle Anadolu toprakları üzerindeki İskit etkisine son vermek zorunda idi. Asarhaddon, kurmuş olduğu bir takım siyasi münasebetler ile İskit tehlikesini ortadan kaldırmış ve İskitler’in Kimmer ve Manna kavimleri üzerine sefer düzenlemelerine ortam hazırlamıştır. Asarhaddon, kızını İskit lideri Bartatua ile evlendirerek kurduğu evlilik temelli müttefiklik neticesinde Kimmerler’e karşı bir direnç noktası oluşturmuştur (Gökçek, 2015: 195-197). Söz konusu dönemde Tabal Krallığı Asur hâkimiyetine karşı Geç Hitit beyliklerinden Melid ile bir ittifak oluşturmuştur. Bu dönem içerisinde baş gösteren Kimmer tehdidi, Asur İmparatorluğu’nun Anadolu üzerindeki etkisini sarsmıştır (Duymuş, 2011b: 42). Asur kralı bu anlaşmadan sonra Kimmer ve Hilakku üzerine bir sefer gerçekleştirmiştir. Asur ordusu bu sefer sonucunda Que’yi Asur egemenliği altına almış ve buradan hareketle Hilakku’ya ulaşmıştır. Söz konusu bölgede 21 Hilakku kenti yağmalanmıştır (Kurt, 2009c: 333; Gökçek, 2015: 197). Asur kralı yıllıklarında Hilakku seferinin neticesi hakkında şu ifadelerle yer vermiştir:

...(Ben Asarhaddon) Tabal ve Hilakku sınırları içerisinde yaşayan halk, Asur’a teslim olmadı. 21 boyunduruğu ve onların kalelerini kuşattım, fethettim, yıktım ve ateşe verdim. Geride kalan halka ise egemenliğimi dayattım... (Luckenbill, 1927: 212-213)

Netice itibariyle Asarhaddon’un iktidar süreci Asur tarihi için oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Asarhaddon’un ardından yerine geçen oğlu Asurbanipal, Orta Anadolu’dan Basra Körfezi’ne, Doğu Akdeniz kıyılarından Van Gölü’nün güney kesimlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada hâkimiyet gösteren büyük bir imparatorluğun başına geçmiştir (Gökçek, 2015: 202).

4.4. Asurbanipal (MÖ 668-626) ve Ardılları Döneminde Batıya Yapılan Seferler ve Asur Devleti'nin Yıkılışı

Asarhaddon, büyük oğlunun Babil kökenli olması sebebiyle onu Babil Devleti'ne kral ilan etmiş, Asurlu bir anneden olan Asurbanipal'i ise veliahtı tayin etmiştir. Bu durum ise imparatorluğun Asur ve Babil olmak üzere ikiye ayrılmış olduğunu göstermektedir. Asurbanipal, kendisinden önceki Asur krallarının yaptığı gibi, imparatorluğunu çağının rakipsiz gücü yapma yolunda ülke sınırlarını daha da genişletmeye çalışmıştır (Mumford, 2007: 106). Asur kralının bu gayreti içerisinde saltanatının ilk yıllarında Mısır'da uzun zamandan beri var olan isyan, Asur'un söz konusu ülke üzerindeki politikasını şekillendirmiştir. Asurbanipal, Mısır'a iki sefer düzenlemiş ve ilk seferinde Mısır birlikleri mağlup edilerek, Memfis geri alınmıştır. Mısır firavunu Taharka, Teb'e sığınmış ve gerçekleştirilen ikinci seferde Teb kenti Asur ordusu tarafından ele geçirilmiştir (Champdor, 1984: 12; Özer, 1987: 304; Freeman, 2003: 89; Hornung, 2004: 139; Vercoutter, 2013: 107; Gökçek, 2015: 202-204). Asur istilâsı karşısında güçsüz kalan Mısır, Grek paralı askerlerini takviye kuvvet olarak kullanmıştır (Silverman, 1997: 47; Freeman, 2003: 133). Bunun sonucundan Mısır'daki Asur etkisi sona ermiş ve Asur ordusu bugünkü Filistin'e çekilmiştir (Vercoutter, 2013: 108).

Asur kralı Mısır'daki sorunlarla ilgilenirken, Anadolu'da Kimmer tehdidi devam etmekte idi. Frig Krallığı'na son veren Kimmerler, Batı Anadolu bölgesine doğru hareket etmişlerdir (Gökçek, 2015: 205; Köroğlu, 2016: 178). Asur kralı Anadolu'yu Kimmer istilâlarından korumaya çalışmış ve bu dönemin ardından Mısır'a bir daha sefer gerçekleştirilememiştir (Özer, 1987: 307). Kimmerler'in, Gediz Nehri ve Küçük Menderes Irmakları arasında bulunan Lidyalılar'ın yaşadığı bölgeye akın etmesi sonucu Lidya Kralı Gyges, Asur İmparatorluğu'na heyet göndermiş ve Asur kralından yardım talebinde bulunmuştur (Kınal, 1987: 261; Hornung, 2004: 140; Adalı, 2018: 294). Asurbanipal'in, bu yardım talebine karşılık verip vermediği kesin olmamakla birlikte, Gyges bir süreliğine de olsa Kimmer istilasını durdurmuştur. Ancak Tabal Krallığı ile Kilikya bölgesinde bulunan Asur'a bağlı beyliklerde Kimmer tehlikesi devam etmekte idi. Bu sebeple Tabal Kralı Mugallu, kızını bir çeyiz ile birlikte Asur kralına göndermiş ve ona itaatini bildirmişti. Hilakku kralı da aynı şekilde kızını Asurbanipal'e yollayarak, Kimmer tehlikesine karşı Asur'dan destek sağlamaya çalışmıştır. Ancak bir müddet sonra

Tabal ve Hilakku krallıkları Kimmerler ile birlik oluşturarak, Asur'a haraç vermeyi kesmişlerdir. Asur için oldukça önem taşıyan bu topraklar, Kimmerler ile Asur'un karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Anadolu coğrafyası üzerinde Asur hâkimiyeti altında olan yerel krallıkların Kimmerler ile ittifak kurması ile birlikte söz konusu bölge üzerinde Asur İmparatorluğu etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde yapılan savaşlar sonucu kazanılan zaferlerin yanında Kimmerler ile gerçekleştirilen savaşlara ayrıntılı bir şekilde değinilmemesi, Asur'un eski gücünü kaybettiğini göstermektedir (Gökçek, 2015: 205-207).

Anadolu'nun iç bölgelerinde görülen bu gelişmelere rağmen Que bölgesine üç tane Asur valisinin atanmış olması söz konusu bölgenin, imparatorluğun yıkılışına kadar Asur egemenliği altında kaldığını göstermektedir. Ancak Asurbanipal'in ölümü ile Asur İmparatorluğu bir çöküş dönemine girmiştir. Çöküşün nedenleri; İskit ve Kimmerlerin Anadolu üzerinde oluşturdukları tehdit, Medler'in giderek gelişim göstermesi ve Babil'de yaşanan bir takım isyan hareketleridir. İmparatorluğun uzak bölgelerdeki hâkimiyetini kaybetmesi ile birlikte Kilikya bölgesi de bağımsız şekilde hareket etmeye başlamıştır (Kurt, 2009c: 333).

Asurbanipal MÖ 627 yılında öldüğü zaman, Asur ülkesinde içsel olarak büyük bir istikrarsızlık yaşanmakta idi. Asurbanipal'in ölümünün ardından tahta çıkan Asur-etillu-ilani, oldukça zayıflamış olan bir devleti devralmıştır. Saltanat süresi ise kardeşi Sin-şarişkun'un Asur tahtını ele geçirmesi nedeniyle kısa sürmüştür (Köroğlu, 2016: 181). Asur sarayında meydana gelen bu taht mücadelelerinden Babilliler yararlanmışlardır. Sanherib döneminde Babil ile kurulmuş olan kan bağı, Asur için yıkılışın başlangıcı olmuştur. Bunun yanı sıra Babil yönetimine eski bir Asur valisi olan Nabupolassar geçmiş ve Babil Devleti bağımsızlığını ilân etmiştir. Babilliler, Asur'u egemenliği altına alabilecek güce erişmelerine rağmen, Asur İmparatorluğu Medler tarafından yıkılmıştır. Babilliler ile birlik oluşturan Medler, Asur'a saldırmış ve bu saldırı karşısında Asur başkenti Ninive, yalnızca üç ay mukavemet gösterebilmiştir (Sever, 2008: 125). Büyük bir yıkıma uğrayan Ninive âdeta yerle bir olmuş (Diakov ve Kovalev, 2014: 184), peşinden Asur, Nimrud ve Korsabad kentleri de yağmalanmıştır (Köroğlu, 2016: 181; Hussein, 2016: 3). Asur'un baş tanrısı Tanrı Aşşur heykeli ise Babil'e nakledilmiştir.

Asur Kralı Sin-şar-işkun bu sırada ölmüş ve ailesi, Med ve Babil kuvvetleri tarafından esir alınmışlardır. Kral ailesinden olan II. Asur-uballit bu esaretten

kurtularak halkın ve ordunun bir kısmı ile ile Harran bölgesine gelmiş (Hornung, 2004: 142; Sever, 2008: 125) ve kendisini Asur kralı olarak ilân etmiştir. Ancak Medler ve Babilliler söz konusu bölgeye gelmiş, yaklaşık iki yıl süren Asur direnişine son vermişlerdir. Sonuç itibariyle Asur İmparatorluğu MÖ 612 yılında kesin olarak tarih sahnesinden silinmiştir (Gökçek, 2015: 222, 224; Köroğlu, 2016: 181).

Bulunmuş olduğu coğrafyanın şartları gereği devamlı bir şekilde topraklarını genişletmek ve askeri ekonomiyi devlet ekonomisinin temeline yerleştirmek zorunda kalan Asur İmparatorluğu, bu zorunluluğu sebebiyle gücünü her geçen gün daha da arttırmıştır (Nissen and Heine, 2009: 101). Asur, Eskiçağ Ön Asya dünyasında yayılmacı bir karaktere sahip olan en önemli imparatorluktur. Peşinden Medler ve Persler, Asur'un yolundan girmişlerdir. Ünlü tarihçi Ctesias, Asur Devleti'nin sadece savaşçı ve yayılmacı bir imparatorluk değil, bunun yanı sıra despot bir rejiminde başlangıcını oluşturduğunu belirtmektedir (Rollinger, 2017: 570, 572).

Asur İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından Ön Asya coğrafyasında yaygın bir şekilde Med hâkimiyeti görülmektedir. Med Kralı Kyaksares, Anadolu'ya yönelerek Kapadokya'yı egemenliği altına almış, daha sonra Lidya Krallığı ile savaşın eşiğine gelmiştir. Ardından iki kral arasında yapılan barış antlaşması ile Kızılırmak sınır kabul edilmiştir. Kyaksares'in ardından tahta çıkan oğlu Astyages, bu gelişim sürecini devam ettirmiştir. Kyaksares döneminde Med Devleti sınırlarını İran'dan Kızılırmak'a, Basra Körfezi'nden bugünkü Suriye ve Doğu Akdeniz'e kadar genişletmiştir. Fakat Med Devleti'nin Ön Asya'daki egemenliği fazla sürmemiş, Astyages'in damadı olan Pers Kralı II. Kyros'un isyan etmesi ve Med başkenti Ekbatana'yı ele geçirmesi neticesinde Ön Asya dünyasında kısa süreli görülen Med hâkimiyetine son verilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Tüm Ön Asya toprakları adım adım Pers İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girecektir (Gökçek, 2015: 218-219).

SONUÇ

Ege Göçleri'nden sonra kalan tek merkezi devlet olan Asurlular, deniz aşırı ve kıt'a aşırı seferler düzenlemiş ve yayılmacı politikaları sayesinde zaman içerisinde gelişerek bir imparatorluğa dönüşmüştür.

Dönemin şartlarına bakıldığında yağmalama faaliyetlerinde bulunmak ayıp olarak karşılanmamış, bir geçim kaynağı olarak görülmüştür. Nitekim Asur kralları için geniş coğrafyalara yağma yapmak tanrılarına olan borçlarını ve halkına olan yükümlülüklerini yerine getirmeleri anlamına gelmiştir. Anadolu coğrafyasına açılan bir kapı olan bugünkü Suriye toprakları, bu canlılığı neticesinde Asur krallarının elde tutmak istedikleri bölgelerden biri olmuştur. Maden kaynakları bakımından zengin olan Anadolu toprakları, Asur krallarının sefer güzergâhlarının ilk sıralarında yer almıştır. Bu bağlamda Asur'un savaş üstünlüğü ticari başarıya dönüşmüştür. Söz konusu bölgeye düzenlenen seferler sonucunda Asur ülkesindeki inşa faaliyetlerinde kullanılmak üzere önemli maden yatakları elde edilmiştir. Ancak bu kazanımlar Asur kralları tarafından açık bir şekilde dile getirilmemiş, bunun yerine sefere çıkmadan önce baş tanrıları olan Tanrı Aşşur'dan almış oldukları emri yerine getirdiklerini ileri sürmüşler ve böylelikle yapmış oldukları sefere bir kutsiyet kazandırmışlardır. Siyasi politikalarına dinî bir nitelik kazandırmış olan krallar, sefer gerçekleştirecekleri bölge halkının Tanrı Aşşur'a karşı isyan içerisinde olduklarını ileri sürerek, Asur halkının kitlesel desteğini almayı hedeflemişlerdir.

Yeni Asur Dönemi'nde II. Adad-Nirari ile uygulanmaya başlayan batı bölgesine yönelik askerî faaliyetler, bazı kralların iktidar dönemlerinde duraksama gösterse de genel olarak devletin çalışma alanını oluşturmuştur. III. Salmanassar Dönemi'nde yoğun bir şekilde karşılaştığımız batı politikası, geniş bir çerçeve izleyerek devam etmiştir. III. Tiglat-Pileser'in Anadolu ve Akdeniz'in doğu kıyılarına yapmış olduğu seferler sonucunda, Asur hâkimiyeti batıda ciddi ölçüde yayılım göstermiştir. Kralın sürgün etme politikası ile de, ele geçirmiş olduğu kentin halkı içerisinde zengin tabakayı Asur'a getirmiş ve ülke içerisinde sosyal anlamda da kalkınma amaçlanmıştır. III. Tiglat-Pileser ile başlayan imparatorluk çağı, II. Sargon'un krallığı döneminde de devam etmiştir. Öyle ki bu ve bundan sonraki dönemlerde Kıbrıs ve Mısır'a kadar ulaşan seferler tertip edilerek, Asur'un gücünün sınırlarının olmadığı açıkça ortaya konulmuştur. Bir kara devleti olan Asur'un Kıbrıs'a sefer düzenlemesinin sebebi, söz konusu bölgedeki ticaretin kontrolünü

elinde tutmak istemesi idi. Ancak batıya yayılımın son durağı Mısır olmuştur. Mısır seferi neticesinde pek çok artı ürün elde edilmiştir.

Asur Devleti için batıya yapılan seferler bir tercihten ziyade zorunluluk olmuştur. Yeni Asur Dönemi'nde devletin iktisadi çıkarlarına yön verdiği batı politikası ağırlıklı olarak, aktif ticaretin yapıldığı, hammadde ve maden kaynakları açısından zengin olan bölgeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde devletin göstermiş olduğu askeri çaba ile doğru orantılı olan siyasi sahadaki varlığı, onu rakiplerinden üstün kılmıştır. Batı bölgesinde Asur hâkimiyeti kurulmak istenmesinin en önemli sebeplerinden biri hiç kuşkusuz Akdeniz ticaretidir. Basra Körfezi ve Mezopotamya'dan başlayarak Akdeniz sahillerine uzanan ticaret yollarının kontrolünü ele geçiren Asur Devleti'nin bu başarısı ülke ekonomisinin kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Asur ülkesinde yeterli miktarda ağaç olmamasından dolayı devlet, kereste ihtiyacını Sedir Dağları'ndan (Amanoslar) karşılamıştır. Asur Devleti, hâkimiyeti altına aldığı bölgelerdeki yerli halklara sürgün politikası uygulamıştır. Uygulanmış olan bu politika ile birlikte ayaklanan halk asimile edilerek, nitelikli işgücünün merkezde toplanması sağlanmıştır. Bu sürgünler ile elde edilen insan kaynağı sayesinde Asur ülkesindeki imar ve inşaa faaliyetlerinde çalıştırılmak üzere ücretsiz işgücü elde edilmiştir. Bunun yanı sıra Yahudi halkı üzerinde uygulanan sürgünler de ayrıca değerlendirilmelidir. Çünkü bu sürgünler ile hedeflenen ücretsiz bir işgücünün elde edilmesi değil, Yahudi toplumu içerisindeki zengin tüccar ve zanaatkârlar Asur ülkesine getirilerek ve ülkenin sosyal ve kültürel anlamda da gelişmesinin sağlanmasıdır.

Bulunmuş olduğu dönemin siyasal anlamdaki gidişatına yön veren Yeni Asur Devleti kralları sayısız savaş yaparak, çağının rakip tanımaz bir gücü hâline gelmiştir. Bu durumun bir gereği olarak ordu içerisinde de pek çok yenilik yapmış, bu alanda da komşu devletlerine karşı bir üstünlük kazanmışlardır. Yer almış oldukları tahtı hem bu güç sayesinde, hem de tanrılarından aldıkları kutsal bir nitelikte daha da değerli kılmışlardır. Tartışmasız bu gücünün yanı sıra, Asur'u önemli ölçüde tehdit eden İskit, Kimmer ve Med akınlarına karşı imparatorluk oldukça zayıflamıştır. İmparatorluğun zayıflamasındaki bir diğer etken ise, yerel yöneticilerin başına buyruk bir şekilde davranmalarındadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan isyan hareketleri, yönetim alanında büyük bir istikrarsızlık doğmasına

sebebiyet vermiştir. Asur'un yayılmacı politikası bürokrasi sınıfı ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim söz konusu politikada ilerleme kaydedilmeyince devlet, çöküşe geçmiştir. Kanaatimizce bu istikrarsızlık, imparatorluğu içten içe sarsarak, zaman içerisinde etkisini daha ağır bir şekilde hissettirmiştir.

KAYNAKÇA

- Adalı, S.F. (2018). “Yeni Asur Krallığı’nın Orta Anadolu’ya İlgisi: Melid, Tabal, Frig ve Lidya İlişkileri”, *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Kemalettin Köroğlu ve Selim Ferruh Adalı (ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 276-296.
- Akçay, A. ve Özbilen, S. (2018). “Yeni Asur Dönemi’nde Yukarı Dicle Bölgesi Ve Tarihi Coğrafya İçin Bazı Öneriler”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, 537-563.
- Akkuş Mutlu, S. (2015). “Kummuh Ülkesi’nin Asur Devleti Açısından Önemi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2/7, 98-109.
- Akyüz, F. (2018a). *Asur Ordusu (Yeni Asur Dönemi MÖ 911-612)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akyüz, F. (2018b). “Yeni Asur Döneminde Anadolu’da Kölelik ve Köle Satışları”, *Anadolu’nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen (ed.), Değişim Yayınları, İstanbul, 399-411.
- Anspacher, A.S. (1912). *Tiglath Pileser III*, Columbia University Press, New York.
- Ay, Ş. (2011). “İsrail ve Yahuda Krallıkları Üzerine Düzenlenen Asur Seferleri”, *History Studies*, 3/1, 1-14.
- Aydın, N. (2012). *Kültepe Tabletlerinin Dili Eski Asurca Dil Bilgisi*, Yağmur Ofset, Antalya.
- Baikie, J. (1916). *Peeps At Many Lands Ancient Assyria*, AandC Black, London.
- Birecikli, F. (2010). *Yeni Asur Devleti Siyasi Tarihi ve Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Black, J. and Green, A. (2004). *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, The British Museum Press, London.
- Bloch, Y. (2018). “Anadolu’da Aramiler ve Yeni Assur-Arami İlişkileri”, *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Kemalettin Köroğlu ve Selim Ferruh Adalı (ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 300-321.

- Bottero, J. (2005). “Gılgamış Destanı”, *Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitap’a*, Jean Bottero (ed.), Adnan Kâhiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan (çev.), Dost Kitabevi, Ankara, 226-240.
- Bottero, J. and Steve, M. J. (2013). *Evvvel Zaman İçinde Mezopotamya*, Anita Tatlier (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F. (2013). *Bellek ve Akdeniz Tarihöncesi ve Antikçağ*, Ali Berktaş (çev.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F. (ed.). (2018). “Şafak”, *Akdeniz Mekân, Tarih, İnsanlar ve Miras*, Necati Erkurt, Aykut Derman (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 55-80.
- Brown, A.C. and Catling, H.W. (1986). *Ancient Cyprus*, University Of Oxford Ashmolean Museum, Oxford.
- Cancik-Kirschbaum, E. (2004). *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*, Aslı Yarbaş (çev.), İlyaz İzmir Yayınevi, İzmir.
- Carter, R. (1981). “Asurlular”, *Çağdaş Dünya Ansiklopedisi Uygarlık Tarihi*, 3, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cavendish, M. (2011). *Ancient Egypt and the Near East*, Paul Bernabeo Publisher, New York.
- Champdor, A. (1984). *Eski Mısır’ın Ölüler Kitabı*, Suat Tahsuğ (çev.), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul.
- Çilingiroğlu, A.A. (1977). “Sargon’un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler”, *Anadolu Araştırmaları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 0/4-5, 235-269.
- Çoban, H. (2011). “Arami Göçleri”, *TÜBAR*, 29, 91-102.
- Denel, E. ve Harrison, T.P. (2018). “Yeni Assur Dönemi Tayinat”, *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Kemalettin Köroğlu ve Selim Ferruh Adalı (ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 364-379.
- Dezsö, T. (2012a). *The Assyrian Army. I: The Structure of the Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources I. Infantry*, Antiqua and Orientalia 2, Assyriologia 8/1, Budapest.
- Dezsö, T. (2012b). *The Assyrian Army. I: The Structure of the Assyrian Army as*

Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources 2. Cavalry and Chariotry, Antiqua and Orientalia 3, Assyriologia 8/2, Budapest.

Dezsö, T. (2018). “Assurluların Anadolu Seferleri”, *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Kemalettin Köroğlu ve Selim Ferruh Adalı (ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 128-161.

Diakov, V. ve Kovalev, S. (2014). *İlkçağ Tarihi1*, Özdemir İnce (çev.), Yordam Yayınları, İstanbul.

Duymuş, H.H. (2011a). *Asur Devletinin Dış Politikası (Yeni Asur Devri)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Duymuş, H.H. (2011b). “Asur Kaynaklarına Göre Demirçağı’nda Tabal Krallığı”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2/3, 34-46.

Duymuş Florioti, H.H. (2012). “Yeni Asur Dönemi Yazılı Kaynaklarında Bit-Bahiyani Arami Krallığı”, *Tarih Okulu Dergisi*, 12, 23-40.

Ekin, Ç. (2016). *Ege Göçleri Sonrası Ön Asya’nın Siyasi Durumu*. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Frahm, E. (2008). “The Great City: Nineveh in the Age of Sennacherib”, *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies*, Toronto, 13-20.

Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Akdeniz Uygarlıkları*, Suat Kemal Angı (çev.), Dost Kitabevi, Ankara.

George, A.R. (2010). “The Assyrian Elegy: Form And Meaning”, *Opening The Tablet Box*, Sarah C. Mellville and Alice L. Slotsky (eds.), Brill Publishing, Leiden-Boston, 203-216.

Gökçek, L.G. (2015). *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Gökçek, L.G. ve Akyüz, F. (2013). “Asur Ordusu”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 54, 41-62.

Grayson, A.K. (2002a). *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (To 1115 BC)*, (RIM, Assyrian Periods Vol. 1, University of Toronto Press, Toronto/Kanada.

- Grayson, A.K. (2002b). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*, *The Royal Inscriptions Of Mesopotamia Assyrian Periods*, Vol. 2, University of Toronto Press, Toronto.
- Grayson, A.K. (2002c). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, *The Royal Inscriptions Of Mesopotamia Assyrian Periods*, Vol. 3, University of Toronto Press, Toronto.
- Hallo, W.W. and Simpson, W.K. (1998). *Ancient Near East*, Harcourt Brace College Publishers, Orlando.
- Hawkins, J.D. (1974). "Assyrians and Hittites", *Iraq*, 36/1-2, 67-83.
- Head, T. (2015). *Ancient Civilizations Ancient Mesopotamia*, Essential Library, Minnesota.
- Heidel, A. (2000). *Enûma Eliş Babil Yaratılış Destanı*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Herodotos, (2016). *Tarih*, Müntekim Ökmen (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hollar, S. (2012). *Ancient Civilizations Mesopotamia*, Britannica Educational Publishing, New York.
- Holloway, S.W. (2002). *Aşşur Is King! Aşşur Is King!*, B. Halpern, M.H.E. Weippert, Th. Pj. Van Den Hout, I. Winter (eds.), Brill, Netherlands.
- Hornung, E. (2004). *Mısır Tarihi*, Zehra Aksu Yılmaz (çev.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Hussein, M.M. (2016). *Nimrud The Queens' Tombs*, Mark Altaweel (ed.), The University of Chicago, America.
- Işıklı, M. (1998). *Yeni Asur Döneminde Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Bu Yayılımın Siyasi ve Ekonomik Nedenleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İplikçioğlu, B. (1990). *Eskiçağ Tarihinin Anahatları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Kah, J. and Kuan, J. (1995). *Neo-Assyrian Historical Inscriptions And Syria-Palestine*, Philip P. Chia, Yeo Khiok-khng (eds.), Alliance Bible Seminary, Hong Kong.

- Kaymak, B. (2011). *M.Ö. IV. ve II. Binlerde Mezopotamya'ya Göçler ve Göç Sonrası Siyasi Gelişmeler*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, Y. ve Uncu, E. (2011). “Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar- Aphrodite Örneği)”, *History Studies*, 3/1, 183-201.
- Kınal, F. (1954). “Les Arameens”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 12/1-2, 193-205.
- Kınal, F. (1958). “Kargamış Şehri Tarihi Hakkında”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 16/3-4, 69-77.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- Kınal, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- King, L.W. and Hall, H.R. (2010). *Yeni Keşifler Işığında Mısır, Kalde, Suriye, Babil ve Asur Tarihi*, İlya İzmir Yayınevi, İzmir.
- Kitab-ı Mukaddes*, (2017). Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- Köroğlu, K. (2016). *Eski Mezopotamya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurt, M. (2007). *Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri*, Murat Kitabevi, Ankara.
- Kurt, M. (2008). “Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/3, 117-133.
- Kurt, M. (2009a). “Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 8/1, 1-13.
- Kurt, M. (2009b). “Sanherib Dönemi Kilikya İsyanları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46, 189-203.
- Kurt, M. (2009c). “Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 327-337.
- Kurt, M. (2010). “II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/48, 69-88.

- Kuhrt, A. (2017). *Eski Çağ'da Yakındoğu*, 2, Dilek Şendil (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Landsberger, B. (1948). *Sam'al*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Larsen, M.T. (1976). *The Old Assyrian City-State And Its Colonies, Mesopotamia*, Copenhagen Studies in Assyriology, 4, Akademisk Forlag Press, Copenhagen.
- Liverani, M. (2014). *The Ancient Near East History: History, Society and Economy*, Soraria Tabatabai (çev.), Routledge Taylor and Francis Group, New York.
- Livingstone, A. (1989). *State Archive of Assyria*, 3, Helsinki University Press, Helsinki.
- Livingstone, A. (1997). "New Dimensions in the Study of Assyrian Religion", Assyria 1995, S. Parpola and R.M. Whiting (eds.), *Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project*, Helsinki, Vammalan Kirjapaino Oy Press, 165-177.
- Luckenbill, D. D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia I (ARAB I)*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Luckenbill, D. D. (1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia II (ARAB II)*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Mellaart, J. (1988). *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları*, Bilgi Altınok (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Memiş, E. (2009). *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Memiş, E. ve Bülbül, C. (2012). *Amurrular (Araplar'ın En Eski Ataları)*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.
- Memiş, E. (2012a). *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Memiş, E. (2012b). *Eskiçağda Mezopotamya*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Memiş, E. ve Bülbül, C. (2014). *Eskiçağda Göçler*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Mieroop, Marc V.D. (1997). *The Ancient Mesopotamian City*, Clarendon Press, Oxford.

- Mieroop, Marc V.D. (2006). *Antik Yakındoğu'nun Tarihi (MÖ 3000-323)*, Sinem Gül (çev.), Dost Kitabevi, Ankara.
- Morris, I. and Scheidel W. (2009). *The Dynamics Of Ancient Empires*, Oxford University Press, New York.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*, Gürol Koca ve Tamer Tosun (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Na'aman, N. (1991). "Forced Participation In Alliances In The Course Of The Assyrian Campaigns To The West", *Ah Assyria*, Modechai Cogan, Israel Eph'al (eds.), Publications Of The Hebrew University, Jerusalem, 80-98.
- Narçın, A. (2013). *Asur Kent Krallığı*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Nardo, D. (2007). *Ancient Mesopotamia*, Greenhaven Press, Gale.
- Nardo, D. (2014). *Life in Ancient Mesopotamia*, Reference Point Press, San Diego.
- Nissen, H.J. and Heine, P. (2009). *From Mesopotamia to Iraq A Concise History*, Hans J.Nissen (çev.), The University of Chicago Press, Chicago-London.
- Oates, D. (2005). *Studies in the Ancient History of Northern Iraq*, British School Of Archaeology In Iraq, BSAI Publications, United Kingdom.
- Oates, J. (2015). *Babil*, Fatma Çizmeli (çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Olmstead, A.T. (1960). *History Of Assyria*, The University Of Chicago Press, America.
- Oppenheim, A.L. (1977). *Ancient Mesopotamia Portrait of a Dead Civilization*, The University Of Chicago Press, Chicago.
- Orlin, L.L. (2007). *Life And Thought In The Ancient Near East*, The University Of Michigan Press, America.
- Öz, E. (2016). "Yazılı Kaynaklar Ve Arkeolojik Buluntular Işığında, Mezopotamya'nın Erken Dönemlerinden Yeni Asur Devri Sonuna Kadar Kralların Av Faaliyetleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 143-158.
- Özer, Y.Z. (1987). *Mısır Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Pekşen, O. (2016). “Eski Mezopotamya’daki Savaşlarda Tanrıların Rolü”, *History Studies*, 8/2, 55-68.
- Pekşen, O. (2017a). *Eski Mezopotamya’da Din-Siyaset İlişkisi (Sumer-Akad-Babil)*. Doktora Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Pekşen, O. (2017b). “Babil Krallarının Siyasal Meşrulaştırma Aracı: Tanrı Marduk”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, 101-111.
- Pekşen, O. (2017c). “Asur Devlet Emperyalizminin Meşrulaştırılması Açısından Tanrı Assur’a İsyân Olgusu”, *Prof. Dr. Recep Yıldırım’a Armağan*, Pınar Pınarcık, Bilcan Gökce, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşğun Kandal (ed.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Pekşen, O. (2017d). “Eskiçağ Akdeniz Medeniyetlerinde “Tanrılar Adına Savaş” Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Gece Kitaplığı, Ankara, 19-35.
- Pekşen, O. (2018a). “Asurlularda Kralların Tanrılar Tarafından Seçilmesi ve Halka İlânı”, *Multidisciplinary Studies-4 (Social Sciences)*, Abidin Temizer ve İbrahim Serbestoğlu (ed.), Institut za Geografiju, Podgorica/Montenegro 2, 549-565.
- Pekşen, O. (2018b). “Asur Kral Yıllıklarına Göre Asur Krallarının Anadolu’ya Düzenledikleri Askeri Seferler, Sefer Güzergâhları ve Kentler”, *Eski Yakındoğu’da Ulaşım Üzerine Yazılar*, Bilcan Gökce ve Pınar Pınarcık (ed.), Akademisyen Yayınevi, Ankara. 307-332.
- Pekşen, O. (2018c). “Asur Kral Yıllıklarına Göre Anadolu’nun Sahip Olduğu İktisadi ve Zirai Zenginliğin Bölgeye Yapılan Asur Seferlerine Yansıması”, *Anadolu’nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat*, L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen (ed.), Değişim Yayınları, İstanbul, 373-398.
- Pekşen, O. (2018d). “Asur ve Babil Kralları Tarafından İsrail ve Yehuda Krallıklarının Halklarına Uygulanan Sürgünler”, *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*, Prof. Dr. Osman KÖSE (ed.), Berikan Yayınevi, Ankara, 21-36.

- Pinches, T.G. (1906). *The Religion Of Babylonia And Assyria*, Archibald Constable, London.
- Pullu, S. (2007). “Antikçağ’da Zırhlı Savaş Makineleri: Assur Ordusunda Tank”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, 163-176.
- Radner, K. (2018). “Assur Kenti ve Assur Krallığı Tarihine Genel Bakış”, *Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı*, Kemalettin Köroğlu ve Selim Ferruh Adalı (ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2-23.
- Roaf, M. (1996). Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 9 Mezopotamya ve Eski Yakınoğu, Zülal Kılıç (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rollinger, R. (2017). “Assyria in Classical Sources”, *A Companion to Assyria*, Eckart Frahm (ed.), Wiley Blackwell, New Haven.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Koray Akten, Erdal Cengiz, Atıl Ulaş Cüce, Kudret Emiroğlu, Tulug Kenanoğlu, Tahir Kocayigit, Erhan Kuzhan, Bengü Odabaşı (çev.), İmge Kitabevi, Ankara.
- Roux, G. (1992). *Ancient Iraq*, Penquin Books, London.
- Sarıca, O. (2018). “Hitit ve Asur Ordularının Mukayesesi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/1, 285-295.
- Sayce, A.H. (1900). *Babylonians and Assyrians Life and Customs*, Elibron Classics, London.
- Sever, H. (1987). “Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 31/1-2, Ankara, 421-428.
- Sever, E. (2008). *Asur Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Silverman, D.P. (1997). *Ancient Egypt*, Oxford University Press, Oxford.
- Sevin, V. (2010). *Assur Resim Sanatı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Smith, S. (1928). *Early History Of Assyria To 1000 B.C*, Chatto-Windus (ed.), Of The Department Of Egyptian And Assyrian Antiquities The British Museum, London.
- Tadmor, H. (1994). *The Inscriptions of Tiglath-Pileser III King of Assyria*, The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem.

- Tadmor, H. (2013). "The Campaigns Of Sargon II Of Assur: A Chronological-Historical Study", The Hebrew University Jerusalem, Israel, 22-40.
- Tansuğ, K. (1949). "Kimmer'lerin Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö. 7. Yüzyılda Asur Devletinin Anadolu ile Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, 7/4, 535-550.
- Toptaş, K. (2018). "Yeni Asur Emperyalizminin Bir Sonucu Olarak İsyenlar", *Archivum Anatolicum*, 12/2, 179-200.
- Umar, B. (1982). *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi I*, Acargil Basımevi, İzmir.
- Ünal, A. ve Girginer, S. (2007). "İlk Çağlardan Arap İşgallerine Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Betül Avunç (ed.), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Ürkmez, Ö. (2014). "Eski Çağ'da Maraş ya da Marqasti Germanicia", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, 67-95.
- Ürkmez, Ö. (2018). "Mezopotamya-Anadolu-Levant Kavşağında Gurgum/Maraş: Askeri Rotalar, Ticaret Yolları ve Sınır Taşları", *Eski Yakındoğ'u'da Ulaşım Üzerine Yazılar*, Bilcan Gökce, Pınar Pınarcık (ed.), Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Vercoutter, J. (2013). *Eski Mısır*, Emine Çaykara (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wallenfels, R. and Sasson, J.M. (2000). *The Ancient Near East*, Vol. I-IV, Charles Scribner's Sons, New York.
- Yamada, S. (2000). *The Construction of the Assyrian Empire*, Brill, Netherlands.
- Yıldırım, R. (2004). *Uygarlık Tarihine Giriş İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Asil Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, N. (2010). "Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler", *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, 29/48, 119-135.
- Yıldırım, E. (2012). "M.Ö. II. Binyılda Paylaşılmayan Topraklar: Kuzey Suriye", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/8, 1385-1406.

Yıldırım, N. (2012). “Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amēdi Şehri”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, 52/2, 1-9.

Yıldırım, E. (2014). “Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’nun Güneydoğusunun Etnik Ve Sosyal Yapısı”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 15-35.

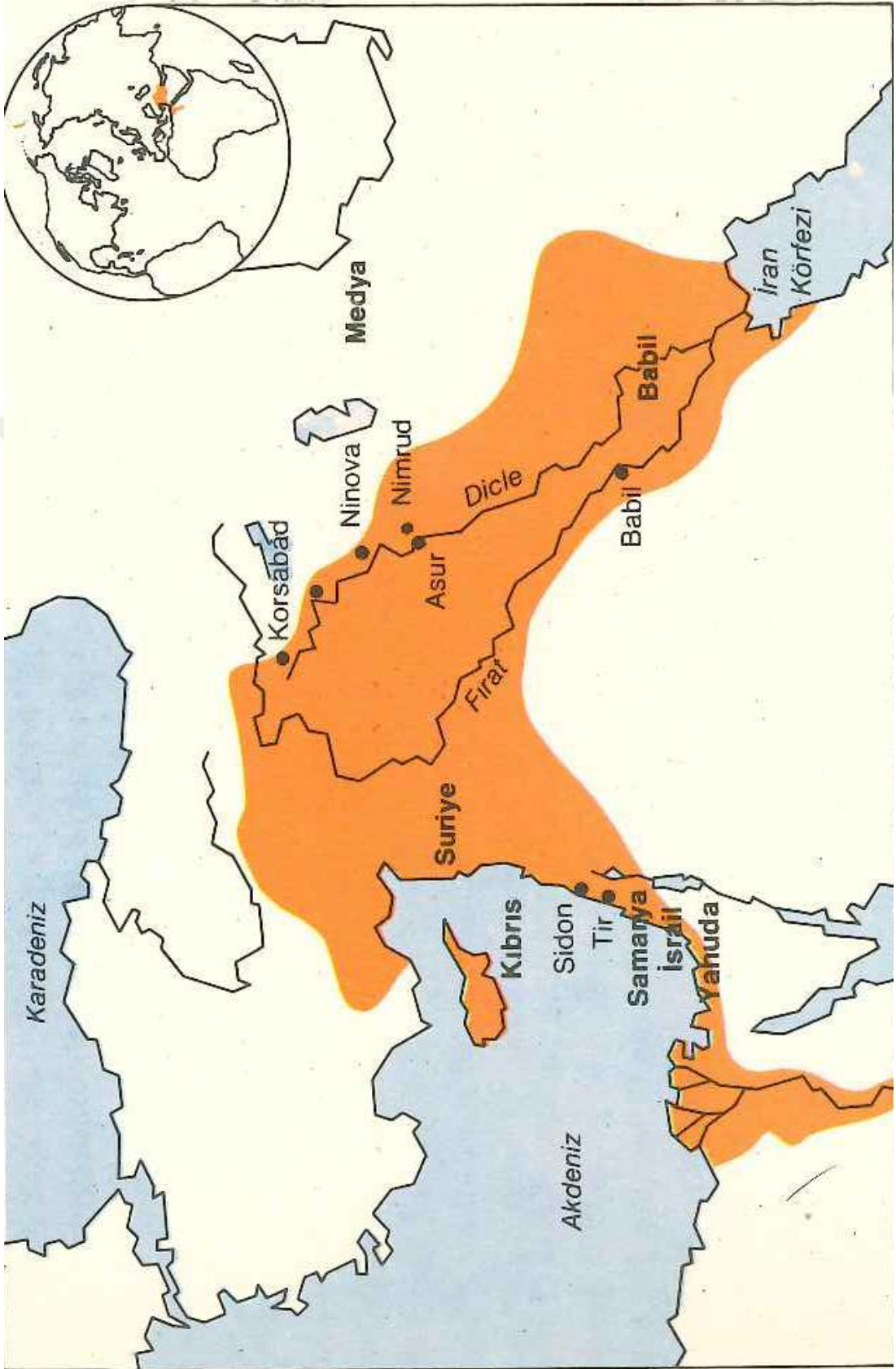
Yıldırım, E. (2015). “Ctesias’ın Anlatımlarında Ninus (Nemrut)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30/2, 573-590.

Yıldırım, E. (2017). *Eskiçağ Mezopotamya’sında Liderler Krallar Kahramanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

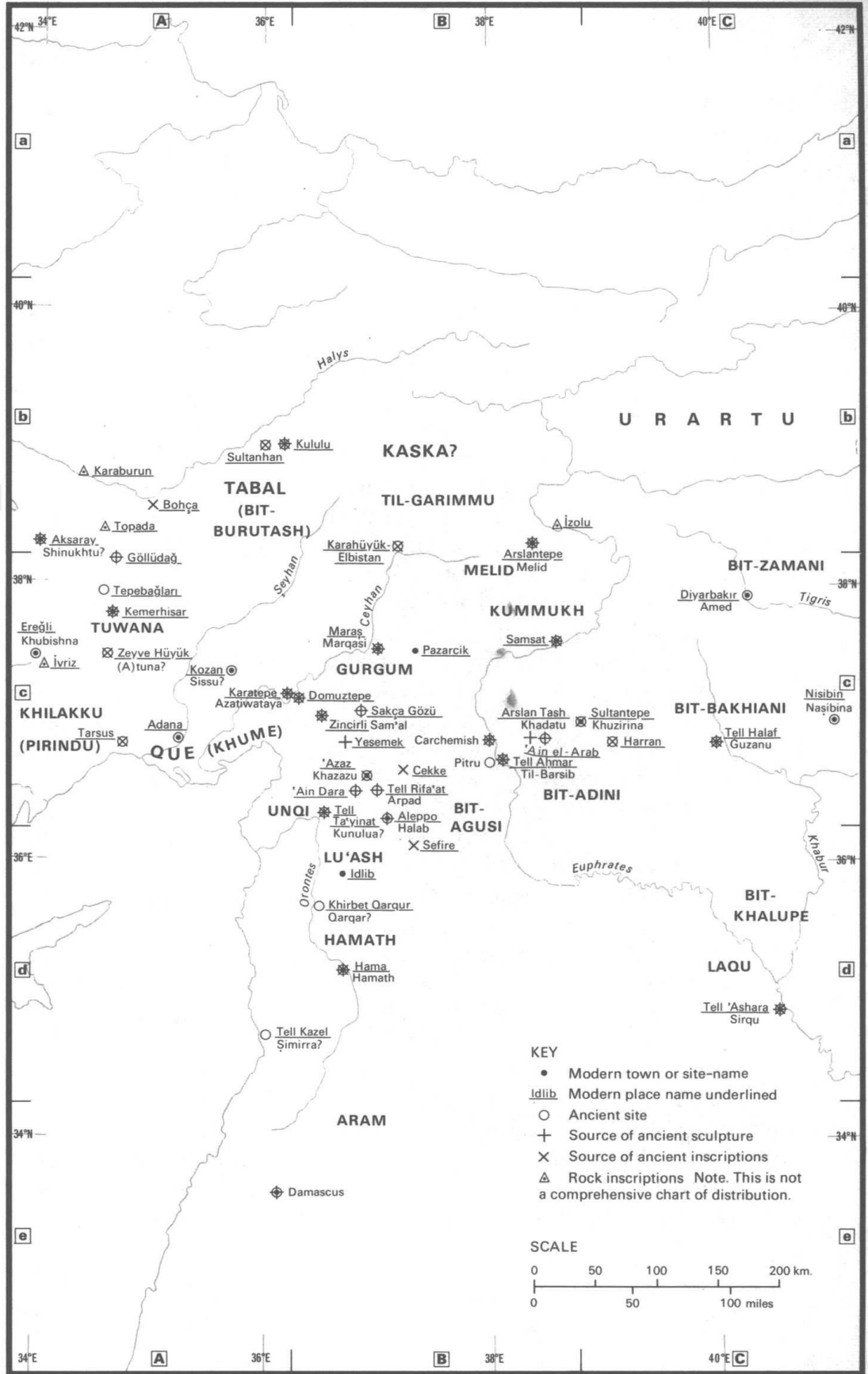
Yiğit, T. (2000). “Tabal”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 40/3-4, 177-189.

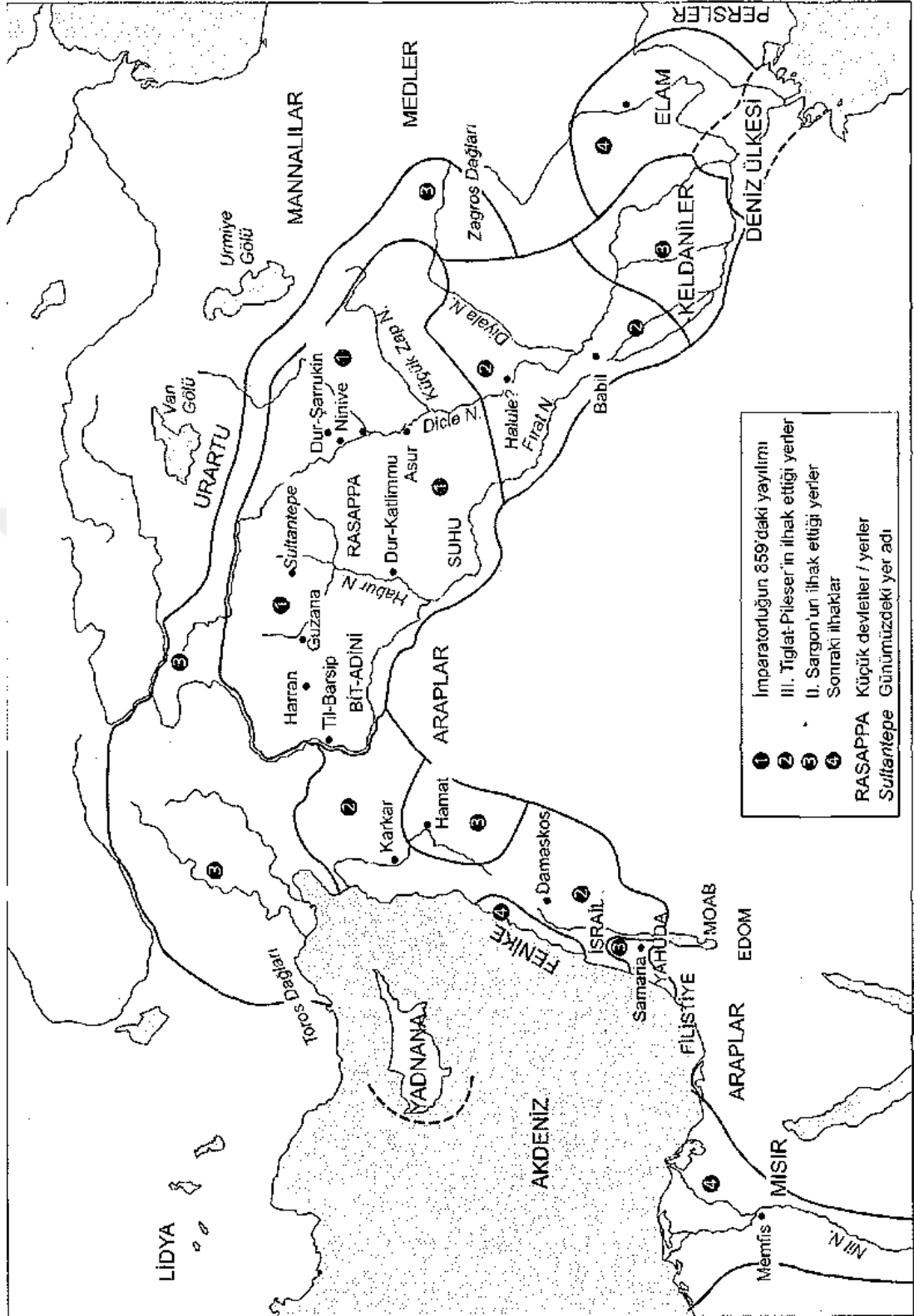
EKLER

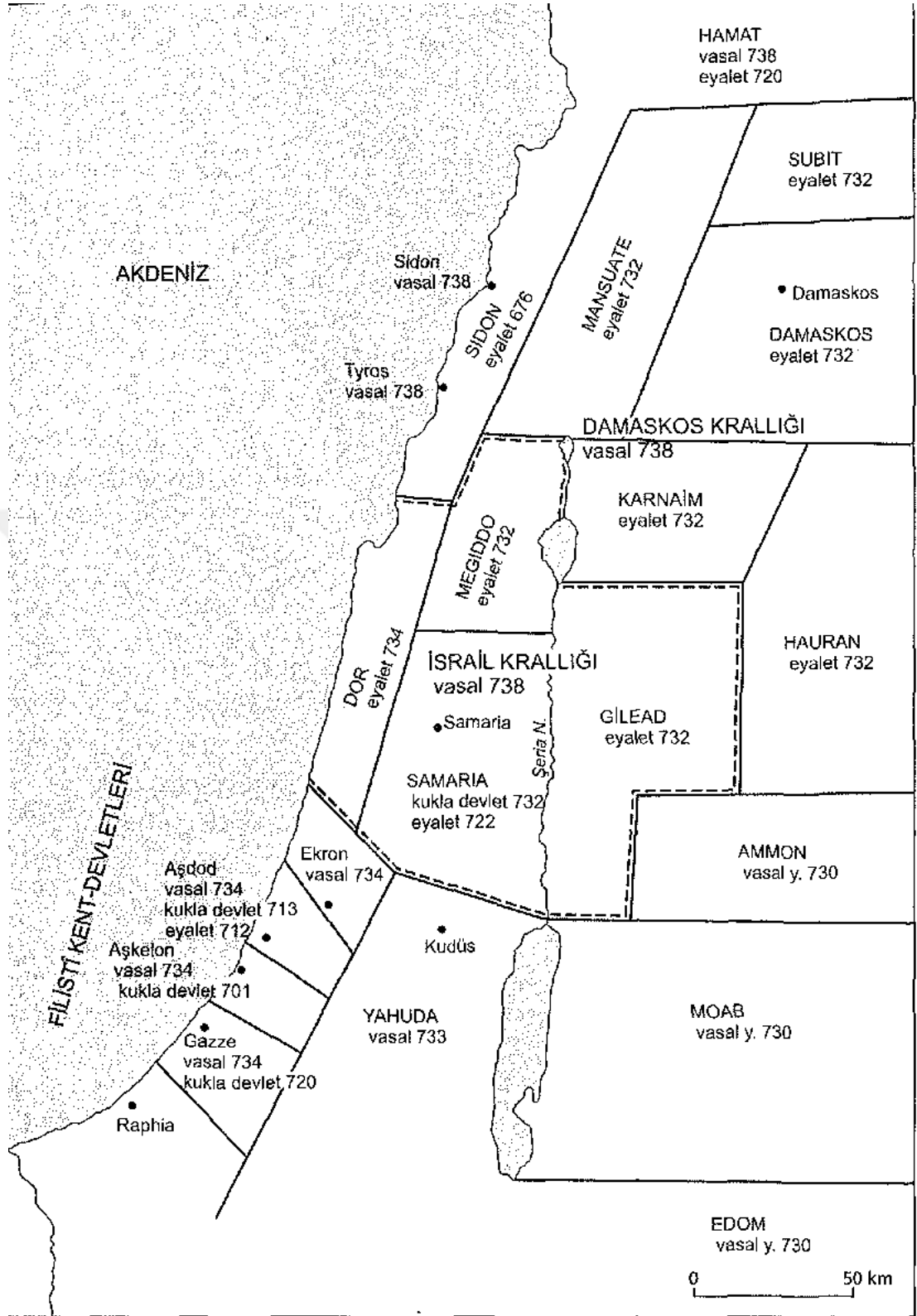
Harita 1: Asur İmparatorluğu'nun sınırları (MÖ 880-626) (Carter, 1981: 44)

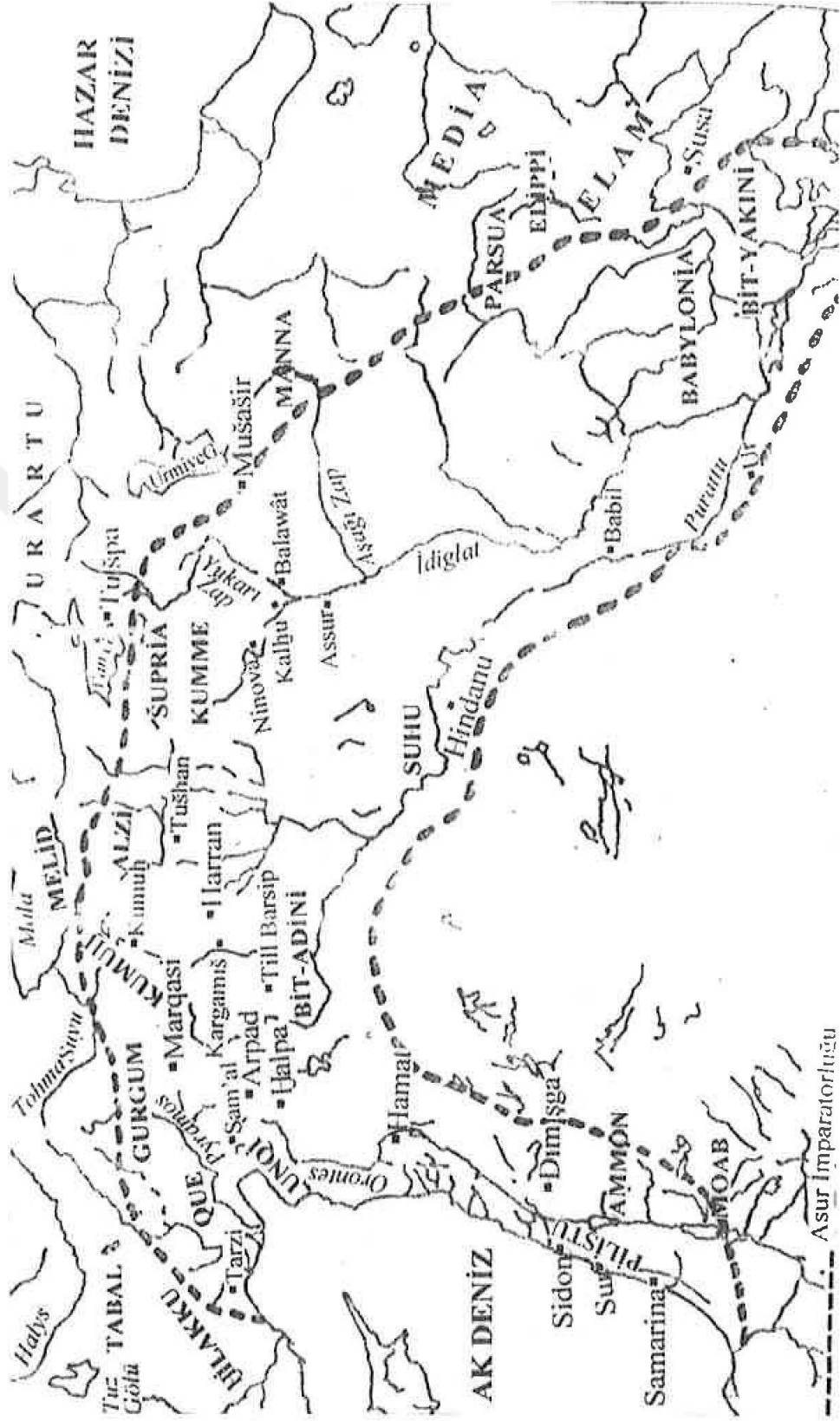
Harita 2: Geç-Hitit Devletleri (Duymuş, 2011a: 235)

Harita 3: Asur İmparatorluğu'nun yayılışı (Microop, 2006: 278)

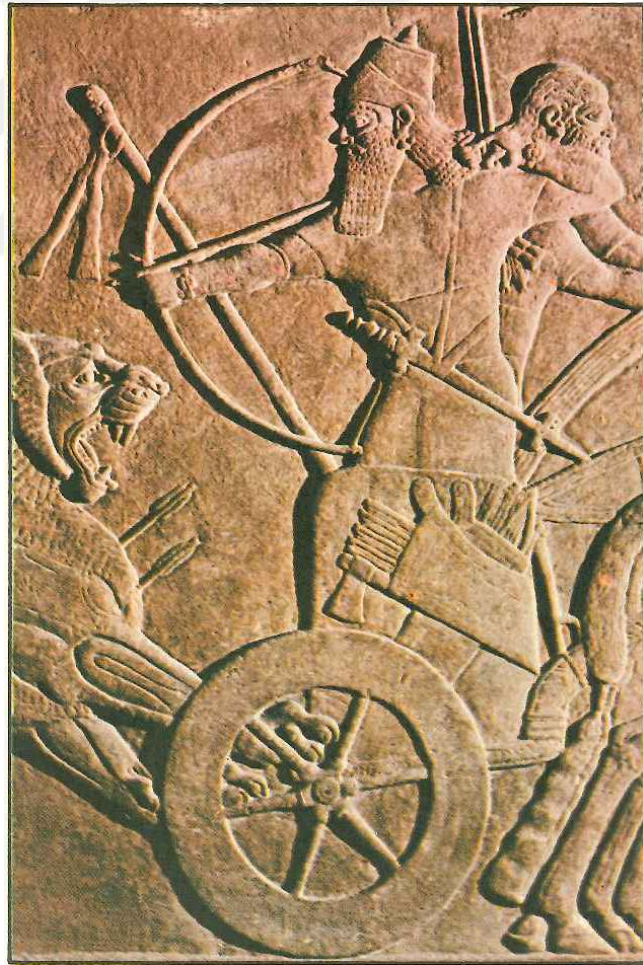
Harita 4: Asur'un MÖ 8. yüzyıldaki batı yayılımı (Microop, 2006: 288)

Harita 5: MÖ 7. yüzyılda Asur İmparatorluğu yayılımı (Kurt, 2007: 198)

Şekil 1: II. Asur-nasirpal'in avlanma sahnesi(Carter, 1981: 44)

Şekil 2: II. Asur-nasirpal'in avlanma sahnesi (Carter, 1981: 45)

Şekil 3: Asur Kralı III. Tiglat-Pileser (Pekşen, 2017a: 159)

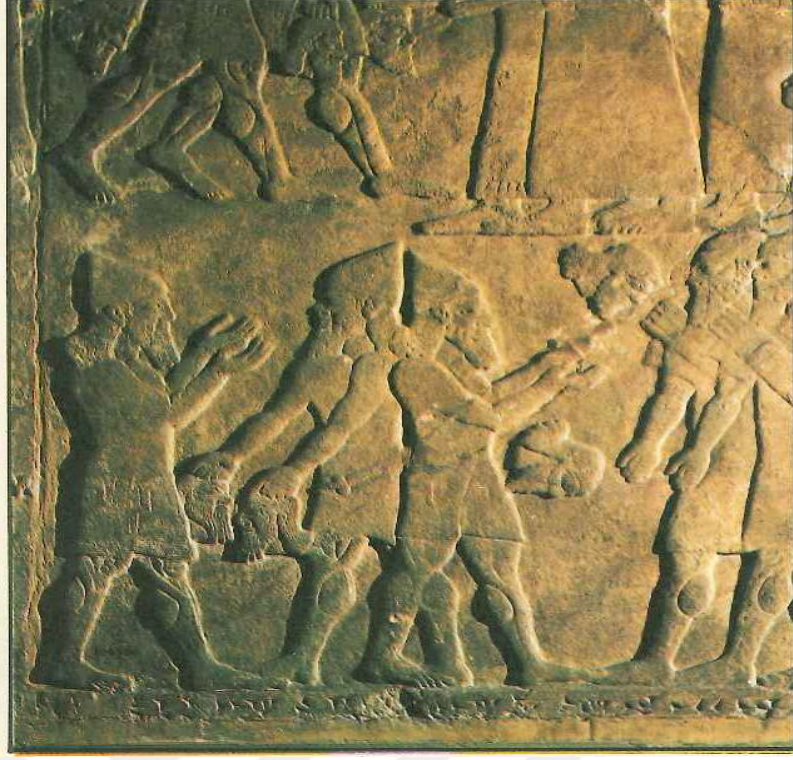
Şekil 4: II. Sargon'un Korsabad'da bulunan sarayındaki insan başlı heykel / Lamaşşu
(Carter, 1981: 48)

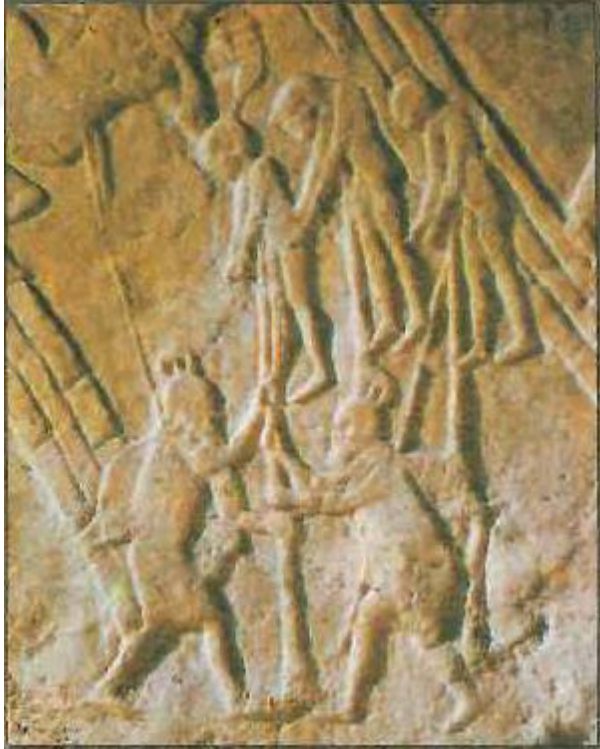
Şekil 5: II. Sargon (sağda) ve Sanherib (solda) (Duymuş, 2011a: 64)

Şekil 6: Siyah Obelisk (O. Pekşen Arşivinden)

Şekil 7: Asur askerlerinin başarılarını kutlaması (Carter, 1981: 48)

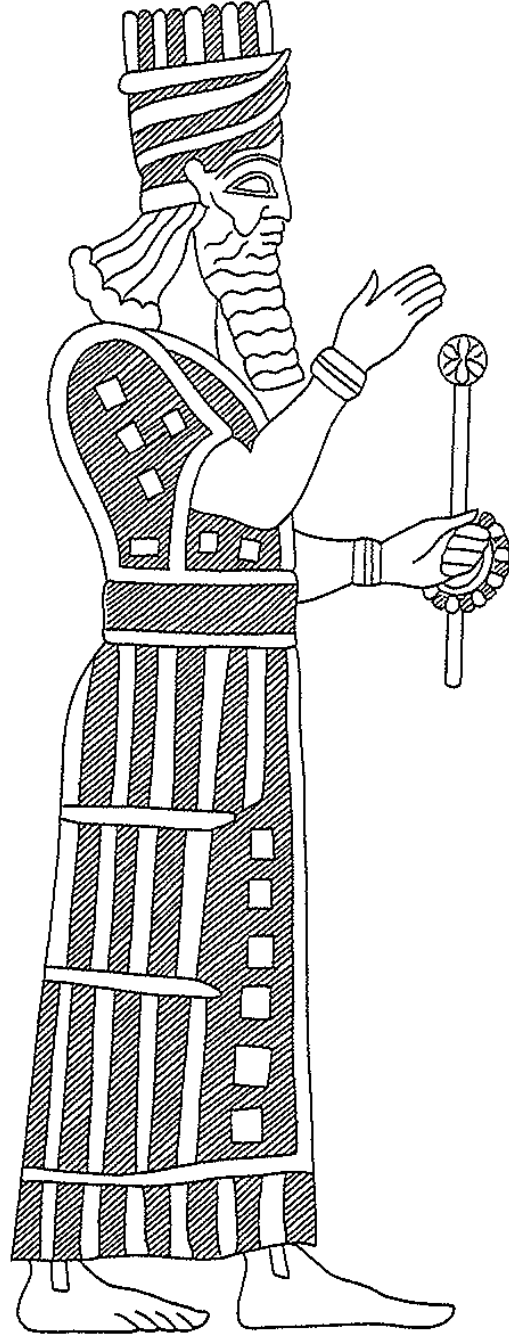
Şekil 8: Asurlular'a ait bir duvar kabartması (Carter, 1981: 47)

Şekil 9: Asurlu astronomların kullandığı bir kil tablet (Carter, 1981: 45)

Şekil 10: Asurlular'a ait bir geyik kabartması (Carter, 1981: 45)

Şekil 11: Tanrı Aşşur (Black and Green, 2004: 38)

ÖZGEÇMİŞ

Cemre Aslan, 30.08.1994 tarihinde İstanbul'da doğdu. Ankara Yunus Emre Kız Meslek Lisesi Grafik ve Fotoğrafçılık Bölümü'nü bitirdikten sonra Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2016 yılında mezun oldu. 2019 yılında OMÜ SBE Yüksek Lisans programını bitirdi. Aslan, orta derecede İngilizce bilmektedir. Temel ilgi alanları Eskiçağ Mezopotamya Tarihi ile Eskiçağ Anadolu Tarihi konularını kapsamaktadır. Bilimsel alanda ise 2019 yılında Oannes-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi'nde yazmış olduğu "Eskiçağda Zile ve Çevresi" adlı makalesi bulunmaktadır.

İletişim Bilgileri:

E-mail: aslncmr@gmail.com